

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE
BÜYÜME VE İSTİHDAM
POLİTİKALARI

Süleyman ÖZTÜRK
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir-1999

**1980 SONRASI TÜRKİYE'DE
BÜYÜME VE İSTİHDAM POLİTİKALARI.**

Süleyman ÖZTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İktisat Politikası Anabilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sevgi GEREK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

1999

Yüksek Lisans Tez Özü

1980 Sonrası Türkiye’de Büyüme

Ve İstihdam Politikaları

Süleyman ÖZTÜRK

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sevgi GEREK

Az gelişmiş ülkeler için en önemli gelişme göstergesi, ekonomik büyüme oranıdır. Sözkonusu ülkelerde büyüme oranının istikrarı, niteliği ve niceliğinin yerine büyüme oranındaki artış önemsenmekte ve bu artış diğer ekonomik problemlerin önüne bir perde gibi gerilmektedir.

Ülkemizde 1980 sonrası uygulanan dışa açık büyüme modeliyle birlikte büyüme oranı, 1980 öncesine göre nispeten istikrarsız bir seyir izlemiştir. 1980 sonrası elde edilen büyüme oranları daha çok, 1980 öncesi yatırımlara ve verimlilik artışlarına bağlı kalmıştır. Dolayısıyla, gerçekleşen büyüme oranları, istihdam oranları üzerinde beklenen etkiyi göstermemiştir.

1980 sonrası dönem içerisinde, işsizlik oranlarını azaltmaya yönelik bilinçli bir istihdam politikası izlenmemiştir. Bunun temelinde, hızlı bir biçimde artan ekonomik büyümenin, istihdam sorununu kendiliğinden çözeceği varsayımı yatmaktadır. Bu varsayım, istihdam oranlarının değeri sonucunda güvenilirliğini yitirmiştir. Bu da, sadece büyüme oranlarındaki artışlarla, hedeflenen istihdam oranlarına ulaşamayacağını göstermektedir.

ABSTRACT

Economic growing rate is the most important indicator of development for developing countries in particular. Despite the stabilisation of growing rate and its quality and quantity, the increase of growing rate has been standing as a veil in front of the economic problems.

In 1980' s there has been an open economy from in Turkey. But, the economic growing rate was relatively unsteady according to 1970' s. The growing rates in 1980' s were depend on investments and increase of efficiency which was realized in 1970' s. Consequently, those realized growing rates could not affect on employment rates.

During 1980' s, any employment policy could not be carried out in order to cope with unemployment. That was because of the hypothesis which maintain that employment problem was, solved by the increase of economic growth. But the result of the applied hypothesis conclusion, we could say it is not possible to reach aimed employment rates with the increase of growing rates merely.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Sevgi GEREK

Üye : Prof.Dr.Ergül HAN

Üye : Yrd.Doç.Dr.Kemal BİÇERLİ

Süleyman ÖZTÜRK'ün "1980 Sonrası Türkiye'de Büyüme ve İstihdam Politikaları" başlıklı tezi 4 Şubat 1999 tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat (İktisat Politikası) Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın şekillenmesinde sabrından dolayı, Sayın Yrd.Doç.Dr.Sevgi GEREK'e, ekonometrik uygulamanın oluşmasından dolayı sayın Yrd.Doç.Dr.Mustafa ÖZER'e ve desteğinden dolayı sayın Özlem ÇATALÇAM'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
DEĞERLENDİRME KURULU VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜME VE İSTİHDAM

1- BÜYÜME İLE İLGİLİ TANIMLAR, KAVRAMLAR VE TEORİLER.....	3
1-1- Büyüme.....	3
1-2- Dışa Açık Büyüme.....	7
1-2-1- Dışa Açık Büyümenin Tanımı.....	7
1-2-2- Gelişmekte Olan Ekonomilerde Dışa Açılma Politikaları	8
1-2-2-1- Yeni Liberal Politikalar.....	8
1-2-2-2- Monetarizm.....	9
1-2-2-3- Arz Yönü Ekonomisi.....	9
1-2-2-4- Yeni Klasik Veya Rasyonel Beklentiler Teorisi.....	10
2- BÜYÜME VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ.....	10
2-1- Az gelişmiş Ülke Ekonomilerinde Düşük İstihdam.....	10
2-2- Az gelişmiş Ülkelerde Üretim ve İstihdam Arasındaki Çelişki.....	12
2-3- Nüfus Artışı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim.....	13
2-4- Az gelişmiş Ülkelerde Teknoloji, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi.....	15
2-5- Az gelişmiş Ülkelerde Enflasyon, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE BÜYÜME VE İSTİHDAM

1- 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE BÜYÜME VE 24 OCAK KARARLARI.....	23
1-1- 1980 Sonrası Dışa Açık Büyüme Politikalarını Hazırlayan Sebepler.....	23
1-2- 24 Ocak 1980 İstikrar Paketi ve Getirdiği Düzenlemeler.....	24
1-2-1- 24 Ocak Kararları' nın Getirdiği Düzenlemeler.....	25
1-2-1-1- Serbest Piyasa Ekonomisi.....	25
1-2-1-2- Faiz Hadlerinin Serbestleşmesi.....	26
1-2-1-3- Döviz Piyasası.....	27
1-2-1-4- Dış Ticaret.....	28
1-2-1-5- Yabancı Sermaye.....	29
1-2-1-6- Sendikal Faaliyetler ve Ücretler.....	31
1-2-2- 24 Ocak Kararları' nın Sonuçları.....	31
1-2-2-1- Bankacılık Sektörü.....	31
1-2-2-2- Ödemeler Dengesi.....	33
1-2-2-3- İç ve Dış Ticaret Hadleri.....	38
1-2-2-4- Kamu Kesimi Finansmanı ve Maliye Politikası.....	39
1-2-2-5- Kamu İktisadi Teşebbüsler ve Özelleştirme.....	41
1-2-3- 24 Ocak Sonrası Yıllara Göre Büyüme Analizi.....	43
1-2-3-1- 1981-1983 Dönemi.....	43
1-2-3-2- 1984-1989 Dönemi.....	44
1-2-3-3- 1990-1993 Dönemi.....	46
1-2-3-4- 1994-1998 Dönemi.....	48
2- 1980 SONRASI İSTİHDAMIN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ.....	51
2-1- İşgücünün Özelliklerine Göre Türkiye'de İstihdam.....	51
2-1-1- Yaş Gruplarına Göre İstihdam.....	52
2-1-2- Eğitim Durumuna Göre İstihdam.....	55

2-1-3-Cinsiyete Göre İstihdam.....	56
2-1-4- Bekleme Sürelerine Göre İstihdam.....	59
2-1-5- Meslek Türlerine Göre İstihdam.....	61
2-2- İstihdam Sorununun Çözümü İle İlgili Olarak Alınacak Tedbirler.....	64
2-2-1- Eğitim Sisteminin Yenilenmesi ve İnsangücü Planlaması.....	65
2-2-2- Nüfus Artış Hızının Azaltılması.....	67
2-2-3- Sanayileşme ve Yatırımlara Ağırlık Verilmesi.....	70
2-2-4- İnsangücü Nitelik Düzeyinin Yükseltilmesi ve İstihdamın Geliştirilmesi Açısından Kalkınma Planları.....	71
2-2-4-1- İnsangücü Nitelik Düzeyinin Yükseltilmesi.....	72
2-2-4-2- 1980 Sonrası Kalkınma Planlarında İstihdam.....	73
3- 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE BÜYÜME VE İSTİHDAM ETKİLEŞİMİ...	78
3-1- Türkiye Ekonomisinde Düşük İstihdamın Yapısı.....	78
3-2- Türkiye Ekonomisinde Üretim İle İstihdam Arasındaki Çelişki.....	82
3-3- Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Büyüme Arasındaki Çelişki.....	85
3-4- Türkiye Ekonomisinde Teknoloji, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi.....	87
3-5- Türkiye Ekonomisinde Enflasyon, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE BÜYÜME VE İSTİHDAM POLİTİKALARININ EKONOMETRİK UYGULAMASI

1- GENEL VE SEKTÖREL DEĞERLENDİRME.....	96
SONUÇ.....	115
KAYNAKÇA.....	118

TABLOLAR VE GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Tablo No:</u>	<u>Sayfa</u>
1	18
Yeni Sanayileşen Ülkeler İle Gelişmiş Ülkelerin İmalat Ürünleri İhracatında "Ar-Ge" Yoğunluğu	
2	44
Sektörel GSMH Artışı (1981-1983)	
3	46
Sektörel GSMH Artışı (1984-1989)	
4	47
Sektörel GSMH Artışı (1990-1993)	
5	51
Sektörel ve Genel Büyüme Oranları (1994-1998)	
6	52
Geniş Yaş Gruplarına Göre İşsizler	
7	53
Geniş Yaş Gruplarına Göre İşsizlerin Dağılımı	
8	54
Geniş Yaş Gruplarına Göre İşgücünün Dağılımı	
9	55
Eğitim Durumlarına Göre İşsizlerin Dağılımı	
10	56
Eğitim Durumlarına Göre İşsizlerin Dağılımı	
11	57
Yıllar İtibariyle Cinsiyete Göre Nüfus ve İşgücü	
12	57
Türkiye'de Yıllar İtibariyle İşsizler	
13	58
Yıllar İtibariyle İşsizler (kent, kırsal)	
14	60
İş Arama Sürelerine Göre İşsizler	
15	60
İş Arama Sürelerine Göre İşsizlik Oranı	
16	62
Aranılan Meslek Türlerine Göre İşsizlik	
17	63
Aranılan Meslek Türlerine Göre İşsizlik	
18	64
İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Edilenler	
19	68
Dünya Ülkelerindeki Nüfus Artış Oranları	
20	75
Türkiye'de 1980 Sonrası Kalkınma Planları Çerçevesinde Hedefler ve Uygulamalar	

21	Türkiye’de İstihdamın Yıl Aralıklarıyla Sektörel Artış Hızı	77
22	<u>Türkiye’de İstihdamın Yapısı</u>	<u>79</u>
23	Yıllara Göre İstihdam ve Artış Hızı	80
24	Türkiye’de İstihdamın Sektörel Dağılımı	81
25	Türkiye’deki GSMH ve İstihdam Artış Hızı	83
26	Dönemler İtibariyle GSMH ve İstihdam Artış Hızları	84
27	Yıllar İtibariyle GSMH, Enflasyon ve İstihdam Artış Hızı	95

Grafik No:

1	Çeşitli Ülkelerde GSYİH İçinde Ar-Ge Harcaması	89
2	Ar-Ge Harcamalarının Kurumlar Arası Dağılımı	90

GİRİŞ

Günümüzde gerek gelişmekte olan ülkelerde, gerekse gelişmiş ülkelerde, ekonomik büyüme hiç kuşkusuz en çok tartışılan konulardan birini oluşturmaktadır. 1950' li ve 1960' lı yıllarda altın çağını yaşayan dengeli büyüme dönemi yerini, 1980' li yıllara gelindiğinde makroekonomik dengesizliklerin yoğun bir biçimde yaşandığı ve tartışıldığı döneme devretti. Bu dönemde varolan büyüme teorileri masaya yatırıldı ve iktisadi literatür çok sayıda büyüme tartışmalarına neden oldu. 1990' lı yıllara gelince, özellikle bu yılların ilk yarısı ekonomik büyüme tartışmalarının iyice radikalleştiği ve büyümenin fiziki miktarının yanısıra niteliğinin de tartışıldığı yıllar oldu. Özellikle 1970' li yıllarla birlikte istihdamda görülen olumsuz gelişmeler, bu tartışmaların temelini oluşturmuştur. Bu tartışmalar sonucunda, şu soru sorulmaya başlanmıştır: istihdam artışı yaratmayan büyüme nedenli nitelikli sayılacaktır.

Türkiye' deki iktisadi büyümeye bakış açısının 1980 öncesinde ve sonrasında farklı olduğu görülmektedir. Bu fark benimsenen büyüme modellerinden kaynaklanmaktadır. 1980 öncesi uygulanan ithal ikameci politikalar, 1980 sonrası yerini dışa açık büyüme politikalarına bırakmıştır. Nitekim, planlı dönem olarak nitelendirilen 1980 öncesinde büyüme hemen hemen istikrarlı bir seyir izlemiştir. Ancak, 1980 sonrası ekonomik anlayışın değişmesiyle oluşan dışa açık büyüme döneminde, büyüme dengesiz bir seyir izlemiştir. 1980 öncesi dönemde, sanayi kesimi, sanayileşme hedefi doğrultusunda ekonomik büyümenin temeli olarak görülmüştür. 1980 sonrasında ise; dışa açık büyüme modeli çerçevesinde ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçilmesiyle, büyüme ihracata bağımlı bir hale getirilmiştir. 1980 sonrasında büyüme hızının belirli bir

düzye de tutulması hedeflemiş iken, ekonomide çeşitli dengesizliklere yol açan planlanmamış bir büyüme yaşandığı görölmektedir. 1980 sonrası oluşan bu istikrarsız büyüme yapısında, istihdamda da amaçlanan hedefler gerçekleşmemiştir. Bununla beraber, istihdam , çoğu zaman büyümeden bağımsız hareket etmiştir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; büyümenin tanımlanması ve çağdaş büyüme teorileri ile büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. İkinci bölümde; 1980 sonrası Türkiye ekonomisindeki gelişmelerin nedenleri, sonuçları ile söz konusu dönemde büyüme ve istihdam analizleriyle birlikte, Türkiye ekonomisinde büyüme ve istihdam ilişkisine yer verilmiştir. Son bölümde ise; Türkiye ekonomisinde büyüme ve istihdam ilişkisinin ekonometrik uygulamasına yer verilmiştir.

BÖLÜM 1

BÜYÜME VE İSTİHDAM

1-BÜYÜME İLE İLGİLİ TANIMLAR, KAVRAMLAR VE TEORİLER

1-1- Büyüme

Az gelişmiş ülkeler gerçeği, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyanın ilgisini üzerine çekmiştir. Az gelişmiş ülke toplumları, gelişmiş dünyada bugün, doğal olarak kabul edilen ekonomik ve sosyal ilerlemenin kendilerinin dışında olduğu bilincine varmışlardır. Ayrıca; bu insanların içinde yaşadıkları yoksulluk ya da az gelişmişliğin, kaçınılmaz bir olgu olmadığı da anlaşılmıştır. Bu arada ileri sanayi ülkeleri açısından da, az gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümeleri sakıncalı bir durum oluşturmamaktadır. Gelişmiş ülkelere mallarının satıldığı bir Pazar olarak gördükleri az gelişmiş ülkelerin alım güçlerinin artması, gelişmiş ülkelere olumsuz bir durum olarak görülmemelidir.

Büyüme, ekonomik faaliyetleri gözönüne almaksızın açıklanabilecek bir kavram değildir. Ekonomik faaliyet denince, kolektif ve bireysel ihtiyaçların karşılanması için gerekli mal ve hizmetlerin sağlanması ile ilgili çabalar kastedilir. Buna göre; ekonomik büyümeyi, (kişi, firma, endüstri, bölge ya da millet açısından) mal ve hizmet üretiminin devamlı artışı olarak tanımlayabiliriz.¹ Bir başka açıdan ise büyüme; İktisadi hayatın temel verilerinden (işgücü, hammadde, teçhizat) kişi başına bir yıldan öbürüne daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde

¹ Yıldırım MIZRAK, "Yeni Büyüme Teorileri Çerçevesinde İktisadi Büyüme", **İşletme ve Finans Dergisi**, Ankara, Yıl:12, Sayı:141, Aralık 1997, s.23

devamlı artışlardır denebilir.² Büyüme kavramını daha iyi kavramak için başka bir tanım vermek gerekirse: Büyüme; ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin değeri olan safi milli hasılanın yıldan yıla sabit fiyatlarla artması olayını ifade eder.

Bu tanımlarda dikkat edilmesi gereken bazı unsurlar vardır: Ekonomik büyüme ya da gelişmeden bahsedebilmek için üretimde bir artışın olması şarttır. Aksi halde ekonomik durgunluk veya gerileme sözkonusu olacaktır. Ayrıca, bu artışın uzunca bir süre devam etmesi yani konjonktürel bir dalgalanmadan ibaret olmaması gerekir. Dikkat edilmesi gereken bir husus da; kişi başına düşen reel safi milli hasılanın, geçmiş yıl ve yıllardaki miktarına oranla artmış olması gerekir. Safi milli hasılda önceki dönemlere nazaran bir artış olduğu halde, artan tüketim imkanlarının topluma eşit olarak dağılmamış olması da muhtemeldir. Bu durumda; ekonomide büyüme olmakla beraber, büyümenin adil bir refah getirmemiş olması ortada çözümü gerekli büyük problemler bırakacaktır.

İktisadi literatürde, büyüme terimi yerine bazen kalkınma terimi de kullanılmaktadır. Büyüme ile kalkınma terimlerinin anlamları arasında fark görenler bu tutumu hatalı görmektedir. Bunlara göre büyüme; yalnızca bir gövde genişlemesini ifade etmekte, kalkınma ise toplumun iktisadi, sosyal ve siyasal hayatındaki ilerlemeleri içermektedir.

Ekonomik büyümeye olan ilgi, insan refahına olan ilgiden kaynaklanmaktadır. Doğal olarak; sübjektif bir konu olan refah hakkında standart bir ölçü birimi mevcut değildir. Bununla beraber madde refahı mal ve hizmetlerin miktarı ile çok yakından ilgili olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Görüldüğü gibi içerisinde ölçüme müsait olmayan unsurları da içeren büyüme kavramının kesin sonucunu belirtecek ölçünün bulunması çok güçtür. İktisadi öğelerin çoğundaki değişimleri sayısal olarak ifade etmek kolaydır. Oysa, toplumsal değişiklikleri istatistik seriler halinde düzenleyip, yorumlara gitmek oldukça güçtür. Şu halde sorun, bu çeşitli iktisadi öğelerden en iyi gösterge olabilecek birini seçmek ve temel ölçü olarak bunu kullanmaktır. Uluslararası alanda en yaygın kullanılan ölçüt, "milli gelir" ve "üretim hacmi"dir. Yalnız, milli gelir artışlarının ulusal bir ekonominin bünyesini yansıttığını, buna karşın kişi başına refah artışına bir ölçü oluşturmadığını da belirtmek gerekir. Çünkü; nüfus artışı, artan milli gelirin bir kısmını yutmaktadır. Bu durumda, büyümeyi kişi başına reel üretim rakamlarıyla ölçmek gerekecektir.³

² Yılmaz BÜYÜKERŞEN, *İktisadi Büyüme ve Az gelişmiş Ülkeler*, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları, Eskişehir, 1971, s.3

³ Sabri ÜLGENER, *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, Servet Matbaası, İstanbul, 1962, s:66

Ekonomistlerin ve istatistikçilerin çoğunun ekonomik büyümeyi, kişi başına reel gayri safi milli hasıla olarak veya gayri safi milli gelir verilerini belirli zaman periyodu içinde mukayese ederek ölçmelerine rağmen, yaşam standardının daha anlamlı bir değerlendirilmesi kişi başına tüketimin belirlenmesiyle olur.⁴ Bir ülkede toplam mal ve hizmet üretiminin artmış olması, kişinin yaşam standardının iyileşmesini sağlamayabilir. Toplam hasıladaki artış, yatırım ve kamu mallarından oluşabilir. Bunlar da, kişinin maddi refahına doğrudan doğruya fayda sağlamaz. Buna örnek olarak askeri üretim ve harcamaları gösterebiliriz. Diğer taraftan üretilen tüketim mal ve hizmetleri için kişi başına yapılan harcamalar da maddi refahın yeterli bir ölçüsü değildir. Bu mal ve hizmetlere örnek olarak okullar, milli parklar, karayolları vs. verebiliriz. İstatistiki açıdan mümkün olsa, fert başına reel tüketim harcamaları maddi refah için daha iyi bir ölçüdür. Fakat reel tüketim içerisinde nelerin yer alması gerektiği konusundaki güçlükler bu ölçünün yapılmasını pratik olmaktan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyümenin en güvenilir standardı olarak yine kişi başına üretim tercih edilmektedir.

Büyüme konusunda, 1940' lara kadar gelmiş ekonomilerin nasıl gelişmiş oldukları ve bundan böyle bunalımsız nasıl büyüebilecekleri konusunda tartışma düzeyinde fikirler yürütülmüştür. 1945' lerden sonra büyüyen ekonomik problemler, büyüme literatüründe hızlı bir artışa yol açmıştır. Modern büyüme teorileri de, yeni büyüme literatüründe yerini almıştır.⁵

Modern büyüme teorileri iki ayrı yönde gelişmiştir. Birinci gruptaki teoriler, ekonomik yönden geri kalmış ülkelerin büyüme problemlerini ele almıştır. Bu teoriler, ekonomik büyüme olayında yeralan ve önemli sayılan gerek ekonomik, gerekse ekonomik olmayan değişkenleri konu edinen geniş bir teori arayışında bulunmuşlardır. Bu teoriler, bir toplumun sosyal ve kültürel yapısına inerek, temel belirleyiciler olarak isimlendirilen unsurları araştırmaya ve teşhise çalışırlar. Ekonomik olarak geri kalmış ülkelerin temel problemi, üretim kapasitesinin çok düşük seviyelerde olmasıdır. Bu ülkelerin söz konusu problemlerini konu alacak büyüme teorisinin geniş kapsamlı olması gerekmektedir. Azgelişmiş ülkelerin ekonomik, politik, kültürel kurumlarında ve davranış biçimlerinde çok önemli değişiklikler yapmadıkları sürece üretim kapasitelerini arttırmaları mümkün görünmemektedir. Büyüme teorisi, emek arzını, sermaye stokunu ve doğal kaynakların miktarını ekonomik değişkenler olarak ortaya koyarken, yeniden sosyal organizasyon ihtiyacını da hesaba katmak zorundadır.

⁴ Erdoğan ALKİN, **İktisat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992, s:361

⁵ Talat GÜLLAP, **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 763, Erzurum, 1994, s:481

teknolojide ortaya çıkan değişiklerle ilgili hiçbir açıklama getirilmektedir, her ülkenin teknolojiye ulaşmadaki şansının eşit olması kabul edilmekte ve son olarak teori, kamusal malları içermemektedir. İçsel büyüme modelinde bu eksikliklere yer verilmiştir. İçsel büyüme modelini oluşturan unsurlar: Bilgi birikimi, kamusal altyapı harcamaları, beşeri sermaye ve Ar-Ge (Araştırma-Geliştirme) harcamalarıdır.⁹

1-2-Dışa Açık Büyüme

1-2-1-Dışa Açık Büyümenin Tanımı

İktisat yazınında, bir ülkenin uluslararası pazarla bütünleşmesi anlamında kullanılan “dışa açılma” geniş kapsamlı ama sınırları belirsiz bir terimdir. İçe dönük ekonominin tersine çevrilmesi, iç yapının dünya ekonomisinden gelen etkilere açılması ve buna göre şekillenmesi amacını içermektedir. Ancak bir ülkenin “dışa açık” ya da “dışa kapalı” diye siyah-beyaz çizgilerle kesin bir biçimde ayrılması söz konusu değildir.¹⁰

Bir ülkenin dünya pazarlarıyla birleşmesi, mal, faktör dışı hizmet, sermaye ve işçi hareketleriyle gerçekleşir. Mal ve faktör dışı hizmetleri, ülkenin GSMH’ ya oranla yüksek olduğu, dış ticarete devlet müdahalesinin en az olduğu, sermaye hareketlerinin ülke içi tasarruf ya da yatırımdaki oranının yüksek ve devlet denetiminden arınmış bulunduğu ülkeler dışa açık sayılır.

Genel olarak, ihracat ve ithalat toplamının GSMH’ ya oranı yüksek olan ülkelerin dışa açık sayılmasının sebebi, ülkenin meydana getirdiği toplam hasılanın dünya pazarlarıyla bağlantılı olduğunu göstermesidir. İhracat ve ithalatın GSMH’ ya oranlarını tek tek incelersek; ihracatın yüksek olması, ülkenin ihraç ettiği malların dünya pazarında rekabet gücüne sahip olduğunu gösterir. İthalat oranı ise; yurtiçindeki toplam mal arzıyla, dış dünya arasında bağlantı kurar. İç üretim malları, ithal mallarıyla ilişkilidir. Çünkü, bu mallar dış dünya fiyatlarıyla rekabet edemediği zaman ithalat genel olarak artış eylemine girer. Ülkenin yapabileceği ithalat ise ihracat ve ülkeye giren dış kaynaklarla sınırlıdır. Bütün bu nedenlerle, dışa açılma hem ihracatın, hem de ithalatın GSMH’ ya oranıyla ilgilidir.

⁹ Tuncer BULUTAY, **İktisadi Büyüme Modelleri Üzerine Açıklamalar ve Eleştiriler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s:137

¹⁰ Gülten KAZGAN, **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul, 1988, s:32

Sermaye hareketlerinin serbest olması da, dünya ekonomisiyle bütünleşmede bir ölçüttür. Ülke dışarıdan sermaye ithal ettiği zaman IMF ve Dünya Bankası gibi resmi kurumlar ya da resmi olmayan başka ticari nitelikli kurumlar ülkede yapılacak yatırımlarda rol oynar.

Ülkenin farklı yapısal etkenleri de dışa açılmanın belirlenmesinde önemli rol oynar. Bu etkenler; ülkenin nüfusu, tarım olanakları, doğal kaynakların büyüklüğü, teknolojik yapısı, üretim olanaklarının emek-yoğun veya sermaye-yoğun olduğudur.

1-2-2- Gelişmekte Olan Ekonomilerde Dışa Açılma Politikaları

1-2-2-1-Yeni Liberal Politikalar:

Bütün dünyada dışa açılma oranı, Yeni Liberal Politikalar' la artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkeler bu çerçevede belki de daha hızlı dışa açılmaya devam etmişlerdir. Çünkü bu ülkelerin birçoğu ithal ikamesine dayalı politikalar uygulamakta ve dolayısıyla dışa çok kapalı bir yapı göstermekteydiler.

1970' li yıllardaki ekonomik bunalımla Keynesyen politikalara olan güven sarsılarak, yeni politika arayışına yönelinilmiştir. Bu durumda, Yeni Liberal Politikalar büyük çaba harcamadan güven kazanmıştır. Bu teori bireylerin topluma yönelik her türlü hak talebini geri çevirdiği ve sonradan da tutamayacağı vaatleri vermediği için de güvenilirliğini arttırmıştır.¹¹

Bu tarihi iki model birçok noktada birbirinden ayrılır. Keynesyen model, piyasanın kendi kendine işleyişiyle hiçbir zaman tam istihdama ulaşamayacağını, tam istihdamı sağlamanın tek yolunun devlet müdahalesiyle olabileceğini savunur. Buna karşın liberal teorinin savunduğu temel ise; ücretlerin yeterince düşmesi durumunda çalışma isteğinin gerçekleşmesinin mümkün olduğunu, herkesin kendi kaderinden kendisinin sorumlu olduğunu ve devlet yardımlarına bel bağlanamayacağı şeklindedir.

¹¹ Aziz KONUKMAN, "Yeni Liberalizmin Arayışları Ne Kadar Yeni", **İktisat Dergisi**, Eylül 1994, s:28-29

1-2-2-2- Monetarizm:

Monetarizm' in kurucusu Friedman, Klasik Ekonomi' nin kuramcısı Adam Smith' in takipçisidir. Friedman' a göre ekonomi kendi başına bırakılmalıdır. Yani, devlet müdahalesi olmadan ekonominin kendiliğinden dengeye gelebileceğini savunur.

1970' li yıllarla birlikte, gelişmiş ülkelerin de içinde bulunduğu tüm dünyada işsizlikle birlikte enflasyon hızında da artışlar görülmeye başlanmıştır. Başta ABD olmak üzere birçok ülke bu sorunları eskiden uyguladıkları politikalarla çözememişlerdir. İşte bu süreçte Monetarist Teori ortaya çıkmıştır.

Monetarist teori; pazar mekanizmasının, hükümet organlarının planlamasında daha büyük bir etkinliğe sahip olduğunu kabul eder. Ekonomik dengeler açısından para politikalarının, maliye politikalarından daha etkin olduğunu savunur. Bu teorinin varsayımlarında piyasa rekabeti vardır. Bu rekabet sayesinde ekonomide zayıf üretim ve tüketim piyasadan temizlenir. Böylece üretim, rekabet gücü yüksek işletmelerde toplanır. Bu politikalar, gelişmiş kapitalist ülkelerde uygulandığında olumlu sonuçlar verebilir. Ancak, gelişmekte olup da liberal ekonomik politikaları uygulayan azgelişmiş ülkelerde aynı başarıyı elde edebileceğini söylemek iyimserlik olacaktır.¹²

1-2-2-3- Arz Yönü Ekonomisi:

Arz Yönü Ekonomisi, Keynesyen felsefeye karşı Serbest Piyasa Ekonomisi' nin yeniden başkaldırması olarak nitelendirilebilir. Keynesyen Teori, nasıl talep yönüne ağırlık veriyorsa, bu teori de, ekonominin arz yönüne ağırlık veriyor. Bu teoride, gelir dağılımı bir hedef değildir. Öncelikli amaç serbest piyasa ekonomisinin işleyişine imkan verilmesi ve bunun doğuracağı ekonomik etkilerdir. Arz ekonomisi; yatırım, yatırımların dağılışı, üretim, verimlilik, nispi fiyat değişimleriyle bunların piyasa mekanizması içindeki etkilerini ele alır. Devlet müdahalesi en aza indirilip, devlet harcamaları kısılarak kamu maliyesinin piyasa ekonomisi üzerindeki etkileri en aza indirilir. Arz Yönü Ekonomisi, iktisadi faaliyetlerin yürütücüsü olan

¹² İlker PARASIZ, **Para Politikası**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991, s:58

insanı yönlendirerek yatırıma ve üretime ağırlık verir. Bu yaklaşım ekonomik dinamizme ve büyümeye yöneliktir.¹³

1-2-2-4-Yeni Klasik Veya Rasyonel Beklentiler Teorisi:

Keynesyen makro teoriye eleştiriler yönelten ve bu teori yerine yeni bir makro teori ileri süren bir başka grup da, “Rasyonel Beklentiler Teorisi” ni savunan gruptur.

Rasyonel Beklentiler Teorisi taraftarlarına göre bireylerin bugünkü davranışlarını belirleyen temel unsur, geleceğe ait beklentilerdir. Yine bu teori taraftarlarına göre bireyler politika değişmelerini dikkate alırlar. Eğer bir politika değişikliğinin yaratacağı karlı bir durum varsa, bireyler ona ulaşmayı amaçlayıp, kararlarını bu duruma göre değiştirirlerse modelin geleceğe ait tahminleri de büyük ölçüde değişir.

Bu teoriye göre; bir ekonomiyi en iyi temsil edebilecek model, devamlı denge modelidir. Devletin ekonomik yaşamda önemli bir etkisi olduğuna inanırlar. Ama bu etkinin Keynesyenler’in ileri sürdüğü kadar güçlü olmadığını belirtirler. Onlara göre devlet, politika ve diğer düzenlemeleri belirtmeli ve bireyler hangi imkanların kendilerine açık olduğunu bilip, kararlarının muhtemel sonuçlarını kestirebilmelidir. Mesela; devlet, vergi ve harcama politikası gibi düzenlemeleri önceden belirlemeli, sık sık değiştirmemelidir. Politika değişiklikleri genel refah artışına göre belirlenmelidir.¹⁴

2- BÜYÜME VE İSTİHDAM İLİŞKİSİ

2-1- Azgelişmiş Ülke Ekonomilerinde Düşük İstihdam

Azgelişmiş ülke ekonomilerinde düşük istihdamı, efektif talep yetersizliğinden çok üretim araçları arzının eksikliği sonucu meydana geldiğini belirtmiştik.

Eğer belirli miktarda işgücünü veri olarak alırsak, herhangi bir sektörden bir miktar işgücünün çekilmesi sonucunda, işgücünün çekildiği sektörün toplam üretiminde önemli bir düşüş

¹³ Ahmet KILIÇBAY, “Arz Yönü Ekonomisi”, *İktisat Dergisi*, Aralık 1984, s:43-44

¹⁴ İlker PARASIZ, a.g.e., s:173

meydana gelmiyorsa, o sektörde düşük istihdam var demektir. Bunu işgücünün marjinal verimliliğinin sıfır veya sıfıra çok yakın olduğu şeklinde de tanımlamak mümkündür.¹⁵

Düşük istihdamı, “devrevi düşük istihdam”, “yapısal düşük istihdam” ve “kalıcı düşük istihdam” olarak üçe ayırmak mümkündür.

Devrevi düşük istihdama, gizli işsizlikte denilmektedir.¹⁶ Gizli işsizlik, sermaye ve teknik veri olarak alınırsa, talep yetersizliği işçilerin bir kısmının işlerini kaybedip daha düşük nitelikteki işleri kabul etmeleri sonucunu doğurmaktadır. Devrevi düşük istihdam, birincil ürünler ihraç eden ülkelerden, dış talep düştüğü zaman meydana gelir.¹⁷ Bu işsizliğin büyüklüğü, ülkede dış ticaretin nispi önemine, ülkenin dahili ekonomisi ile dış ticareti arasındaki ilgiye bağlı bulunmaktadır.

Az gelişmiş ülke ekonomilerinde, daha önemli olan düşük istihdamın diğer iki tipi ise bu ülkelerde üretim teçhizatının eksik olması nedeniyle meydana gelmektedir. Yapısal düşük istihdam veya gizli düşük istihdam, az gelişmiş ülke ekonomilerinin birincil ürünler üreten sektörlerinde kronik bir özellik taşımaktadır. Paradoksal olarak; gizli düşük istihdam, ekonominin diğer sektörleri durumlarını aynen korurken, birincil üretime yeni tekniklerin girmesiyle daha fazla artmakta ve bu nedenle genişleme eşit olmayan bir nitelik kazanmaktadır. Bu tip bir düşük istihdam, yılın normal çalışma zamanlarının büyük bir kısmında muntazam bir işi olmayan, fakat cari ücret seviyesinde çalışmaya istekli binlerce işçinin bulunduğu bir durumu yansıtır. Bu şekildeki düşük istihdam, insan gücünde ciddi kayıplara yol açmaktadır.¹⁸

Kalıcı tipteki düşük istihdam, gelişmekte olan ekonomilerin kalkınma süreçleri esnasında meydana gelir ki; buna “genişleme düşük istihdamı” adı da verilir. Çünkü; bu çeşit düşük istihdam, ekonomini depresyon dönemlerinde değil, aksine ekonomini genişleme dönemlerinde ortaya çıkar. Bu tip düşük istihdamın nedeni; sermaye ve tamamlayıcı üretim imkanlarının ikincil ve üçüncül sektörlerindeki işgücü arzı kadar hızlı artmayışından kaynaklanır.¹⁹ Bu ülkelerde, kalkınma programlarının açık finansman yoluyla karşılanması sonucunda doğan,

¹⁵ Ahmet GÖKDERE, Coşkun İÇÖZ, Ertan OKTAY, **İktisadın İlkeleri**, Alkım Yayın Evi, Ankara, 1996, s.574

¹⁶ Alfredo NAVARETTE, Ifigenia NAVARETTE, “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Düşük İstihdam”, **Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi**, Çev: Rıdvan Karluk, Cilt:10, Sayı:1-2, Eskişehir, 1974,s.425

¹⁷ Birleşmiş Milletler İstatistik Kurulu'nca 1950 yılında hazırlanan Standart Uluslararası Ticaret Sınıflandırması(SITC) göre; birincil ürünler: Tarım, madencilik, orman, balıkçılık, yiyecek ve içecek gibi ilkel ürünlerden oluşur.

¹⁸ Alfredo NAVARETTE, Ifigenia NAVARETTE, a.g.e., s.426

enflasyon dönemlerinde yoğunlaşan köyden-şehre göç nedeniyle işçiler, ekonomide düşük verimliliğe sahip olan alanlarda çalışmak zorunda kalırlar. Bu şekildeki düşük istihdamın en önemli özelliği, devamlı olarak kırsal alanlardaki gizli işsizler tarafından beslenmesidir.

2-2- Azgelişmiş Ülkelerde Üretim İle İstihdam Arasındaki Çelişki

Azgelişmiş ülkeler açısından en önemli gelişme politika göstergesi, toplam üretim artışı olmuştur. Böyle bir önceliğin kabul edilmesinin temelindeki gerekçe; değişmeyen gelir dağılımında ortalama geçim düzeyinin hızlı bir biçimde artırılmasının, daha hakça bir dağılımdaki daha düşük kişi başına gelir artışından daha iyi olacağı düşüncesidir. Böylece somut dağılım önlemlerinin gündeme gelmesi önlenmiş olunuyordu. Ayrıca yüksek işsizlik oranını azaltmaya yönelik bilinçli bir istihdam politikası da izlenmiyordu. Böyle bir amacın açıkça dikkate alınmamış olmasının temelinde, hızlı bir biçimde artan ulusal hasılanın istihdam sorununu kendiliğinden çözeceği varsayımı yatmaktadır.²⁰

Bu arada gerçekleşen gelişmeler göstermiştir ki; gelişmekte olan ülkelerde ulusal hasıla artış oranı, sanayileşmiş ülkelere kıyasla daha hızlı bir biçimde artmıştır. Ne var ki; azgelişmiş ülkelerdeki yüksek nüfus artış hızı nedeniyle, bu ülkelerde kişi başına düşen gelir gelişmiş ülkelere kıyasla daha önemsiz kalmaktadır. Öyle ki, sonuçta; her iki ülke grubu arasındaki kişi başına düşen gelir farkı giderek büyümüştür. Bu duruma ek olarak büyüme, varolan bölgesel ve sosyal dengesizliklerin daha da artmasına yol açmıştır. Bir çok gelişmekte olan ülkede ekonomik büyüme, ekonomiye hakim olan küçük bir azınlığın yararına işlemiştir. Hatta bir çok ülkede ekonomik büyümeye rağmen, nüfusun büyük bir çoğunluğunun yaşam düzeyi iyileşmemiş, bazı ülkelerde reel olarak kötüleşmiştir. İstihdam sorunu hakkında da ekonomik gelişme hayal kırıklığı yaratmıştır. Üretim artışının büyük bir kısmı verimlilik artışıyla gerçekleştirildiği için sağlanan yeni iş olanakları üretimdeki artışın çok küçük bir oranına karşılık gelmektedir. Bu artış, önceden beri varolan işsizlik ve nüfus artışından kaynaklanan ek işgücü arzı karşısında oldukça yetersiz kalmıştır. Sonuçta; azgelişmiş ülkelerin bir çoğunda, işsizlik miktarı mutlak olarak artmakla kalmamış, pay olarakta artış göstermiştir.

¹⁹ Yine Birleşmiş Milletler İstatistik Kurulu'nca hazırlanan SITC'a göre; ikincil ürünler: Tarımsal üretimin ve diğer hammaddelerin tüketim mallarına dönüştüren sanayi üretimi, el sanatları endüstrisi, inşaat ve enerji üretimidir. Üçüncül üretim ise hizmet üretimidir.

²⁰ Dieter SCHUMACHER, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Üretim İle İstihdam Arasındaki Çelişki", , Eskişehir İ.T.İ.A. dergisi, Çev: Ergül Han, Cilt: XVII, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1981, s: 149

Ortaya konulan bu gelişmeler, politikacılar ve bilim adamlarını gelir dağılımı ve istihdam düzeyinin iyileştirilmesini öncelikli amaçlar olarak benimseyecek çeşitli politika araçlarını yeniden düzelemeye itmiştir. Ulusal hasılanın büyümesi, istihdamın artması, değiştirilen öncelikler çerçevesinde düzeltilmiş ve gelir dağılımının iyileştirilmeye çalışılmıştır.

Üretim ile istihdam arasındaki olumsuz etkileşimi önlemek amacıyla çeşitli çözüm yolları önerilmektedir. Bu çözüm yollarının başlıcaları şunlardır: Azgelişmiş ülkelerin sahip oldukları faktör oranlarına uygun, üretken işgücü yoğun teknikleri içerecek üretim teknikleri seçilmelidir. Buna ek olarak;uluslararası iş bölümü, azgelişmiş ülkelere üretmeleri halinde görece olarak daha çok gelir sağlayan işgücü yoğun mallarda uzmanlaşmalarına olanak verecek katkılarda bulunabilir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin, azgelişmiş ülkelere yaptıkları ithalata kolaylıklar sağlamaları gibi yollara başvurulabilir. Azgelişmiş ülkeler de istihdam olanaklarının genişlemesi için işgücü yoğun üretimle elde edilen gelirin, yeniden dağılımında ücret geliri elde edenlerin yararına olacak politikalar geliştirmelidir. Yarının potansiyel işsizlerinin , bugünden doğmuş olduklarını düşünerek, en yakın gelecekte uygun ilerlemeler çerçevesinde işgücü yoğun teknolojilerin geliştirilmesiyle yaratılan ek iş alanları istihdamı olumlu etkileyebilir.

İstihdam artışıdaki yetersizlik karşısında “Uluslararası Çalışma Örgütü” (ILO), ilk kez 1969 yılında istihdam artışını, kalkınma planlamasının bağımsız bir amacı olarak temel alan “Dünya İstihdam Programı”nı geliştirmiştir.²¹

2-3- Nüfus Artışı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Etkileşim

Nüfusun, büyüme üzerine etkisine geçmeden önce, gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkelerin gelişme sürecinde nüfuslarının genel yapılarına bakmak faydalı olacaktır.

Avrupa’da endüstri devriminden önce uzun bir süre nüfus, gerek doğum oranı ve gerekse ölüm oranı yüksek olmasına karşın, gayet istikrarlıydı. Kaba doğum oranı ile ölüm oranı, binde 30 civarındaydı. Doğum oranındaki fazlalık, istisnai durumlarda (savaş, salgın hastalık ve kıtlık gibi) meydana gelen ölümleri karşılıyordu. 18. Yüzyılın sonunda ve 19. Yüzyılın başında, ekonomik büyüme hızlanınca, bu endüstri öncesi ilkel istikrar ölüm oranında değişme sonucu bozulmuştur. Tıpta gelişen ilerlemelerle sağlık koşulları düzelirken, tarımdaki yeni yapılanma ve ticaretin gelişmesi ölüm oranlarının azalmasına neden olmuştur. Kısaca; Avrupa’da

²¹ Dieter SCHUMACHER, a.g.e., s.151

endüstrileşmenin ilk dönemlerinde nüfusun yapısı, yüksek doğum oranı, azalan ölüm oranı, dolayısıyla yüksek bir nüfus artışı şeklindeydi.²²

Endüstrileşmenin daha sonraki dönemlerinde, nüfus artış oranını aşırı olmaktan kurtaracak bir takım kuvvetler ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın belli başlı endüstri ülkelerinde, yüksek gelir gruplarının ortaya çıkmaları ve yayılmaları ile doğum oranlarında düşüşler olmuştur. 1870 ile 1930 yılları arasında, İngiltere'de doğum oranı binde 37'den, binde 17 hatta 13'lere düşmüştür.²³ Bu düşüşün genel sebepleri olarak şunları gösterebiliriz:

Şehir endüstri hayatı geliştikçe, geleneklerin çocuk sayısı üzerindeki etkisi kaybolmuş, çocuk sayısının belirlenmesinde hesaplama başlıca faktör olmuştur. Gelirler arttıkça ve çocuk ihtiyacını giderecek alternatifler ortaya çıktıkça, hesaplama daha az çocuğu gerektirmiştir. Bütün endüstrileşmiş ülkelerde sosyal hareketlilikte bir artış olmuş, daha az çocuğa sahip kimsenin yükselme şansının daha fazla olmasına ek olarak, çocuklara daha iyi imkan yaratabilme isteği uyanmıştır. Böylece; demografik yatırım yani insan gelişimini sağlayan eğitim yatırımı daha az kişiye, daha kaliteli uygulanmıştır. Böylelikle, ekonomik büyümeyi sağlayan sermaye, demografik yatırımlardan çok üretim yatırımlarına kaymıştır. Sonuçta da; gelişmiş ülkelerdeki nüfus, ölüm oranlarının düşmesi sonucunda meydana gelen nüfus batlamasını doğum oranlarının azalmasıyla dengelemiştir.

Endüstri öncesi Avrupası'nda evlilik yapısının yüksek olması, çekirdek aile gibi geleneksel düzenlemelerle doğum oranı, günümüz az gelişmiş ülkelere oranla oldukça düşüktü. Endüstri öncesi Avrupa'da ölüm oranlarındaki düşüş uzun bir gelişme seyri izlemiştir. Az gelişmiş ülkeler de ölüm oranı ise çok kısa bir zaman diliminde oldukça hızlı bir düşüş seyir izlemiştir. Bu durum, ekonomik standartlarda veya sosyal davranışlarda çok büyük bir değişiklik yapılmadan uygulanan ithal tıp teknolojisi sayesinde olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken bir başka önemli nokta da; ölüm oranlarındaki bu hızlı düşüş, doğum oralarında herhangi bir düşüş meydana gelmeden önce başlamıştır.

Batı'da iktisadi gelişmenin, şehirleşme hareketiyle ortaya çıktığını ve şehir hayatının doğum oranlarının düşüşünde önemli bir etkisi olduğunu belirtmiştik. Oysa, günümüz az gelişmiş ülkelerinde iktisadi gelişmenin, şehirleşme hareketiyle bu kadar etkileşim içinde olduğu

²² John HABAKKUK, *Nüfus Artışı ve İktisadi Kalkınma*, Servet Matbaası, Çev:Selim İlkin, İstanbul, 1958, s.13

²³ Rıdvan KARLUK, "Dünya Nüfusundaki artış Eğilimleri Karşısında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunları ve Türkiye'deki Durum", *Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi*, Cilt:XII, Sayı:1-2, Eskişehir, 1976, s.207

söylenemez. Şehirleşme hareketinin az olduğu durumda, ekonomik gelişme kırsal alanlara yayılır ki; bu da ekonomik büyümenin sağlanması ve doğum oranının azıtılması bakımından çok etkisiz olur.

Gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerdeki nüfusun tarihsel gelişimini inceledikten sonra, şimdide nüfus ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye değinelim:

Hızlı nüfus artışının, ekonomik gelişme bakımından uygun olmadığı fikri iki ana nedene dayanmaktadır. Nüfusun zaten kalabalık olduğu yerlerde, hızlı nüfus artışı tarımda azalan verimler nedeniyle, kişi başına düşen geliri azaltmaktadır. Ayrıca, ilave nüfusa sermaye bulma ihtiyacı, kaynakların mevcut nüfusun verimliliğinin artırılması için kullanılmasını önleyecektir.

Nüfus artışının ekonomik gelişmeyi teşvik ettiği konusunda iki farklı görüş vardır. Bu görüşler; Keynesyen görüş ve Ricardocu görüştür.

Keynesyen görüş; nüfus artışını, efektif talep yoluyla yani toplam talebin artırılması yoluyla yatırımları teşvik edeceğini savunur. Bu savlarına delil olarak da; Birinci ve İkinci Dünya Savaşı döneminde nüfus artış oranındaki azalış ile gelişmiş ülkelerde görülen yatırım düzeylerindeki azalışı arasındaki ilişkiyi gösterirler. Bu konuda Prof. Hansen de şunu söylemiştir: “Artan nüfus sayesinde piyasanın devamlı olarak genişleyeceği ümidi girişimcileri son derece sevindiriyordu. Nüfusun artması nedeniyle, çok basit buluşlara bile geniş yatırımlar yapılyordu.”²⁴

Ricardocu görüşe değinirsek; bu görüşü savunanlar nüfus artışını emek maliyetini düşürücü etkisi bakımından yatırımları teşvik eden bir husus olarak kabul etmektedirler. Nüfus artışı, nihai hasılda emeğin payını azaltarak yatırımları teşvik etmektedir. Yani yatırım, tasarruf miktarıyla sınırlanmıştır. Ücretlilerin geliri çok düşük olduğundan tasarruf yapma imkanı kısıtlıdır. Buna karşın, yüksek oranda tasarruf yapmaya ve bu tasarrufları yatırıma dönüştürmeye en uygun kaynak girişimcilerdir. Dolayısıyla; girişimciler, emeğe ne kadar ücret öderse o kadar fazla tasarrufta bulunarak, bu tasarrufları yatırım olarak değerlendirebilirler.

Bu iki görüşün gerçekçiliği ve uygulanabilirliği tartışma konusudur. Keynesyen görüş, azgelişmiş ülkeler açısından bir çözüm yolu üretmemektedir. Ricardocu görüş ise, gelişmenin ilk dönemlerinde nüfustaki fazlalık sermaye birikimi için elverişli olsa da, sonradan gelişen teknoloji ile kullanımı artan makinalaşma sonucunda durum aleyhine dönebilir.

²⁴ John HABAKKUK, a.g.e., s.24

2-4- Azgelişmiş Ülkelerde Teknoloji, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi

Günümüz ekonomileri bilgi çağına ve bilgi toplumuna geçiş sürecini yaşamaktadırlar. Gerek tarım, gerek sanayi ve gerekse bilgi toplumunun temelinde kendine özgü belli bir teknoloji ve teknolojik düzey yaratmaktadır. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde en önemli etken “teknoloji üretmek” ve “araştırma-geliştirme” ye (Ar-Ge) önem vermektir.

Teorik olarak üretim; doğal kaynak, emek, sermaye birikimi ve girişimcilik unsurlarına olduğu kadar teknolojik gelişmeye de bağlıdır. Ülkelerin gelişmesi açısından bu kadar önemli bir yere sahip olan teknolojik gelişmeyi tanımlarsak, şöyle bir sıralamada hareket edebiliriz: Girdilerin çıktılara dönüştürülmesi işleminde kullanılan üretim yöntemlerine “teknik”, bu teknikler hakkındaki bilgi bütününe “teknoloji” ve teknolojide meydana gelen ilerlemelere de “teknolojik gelişme” denir. Dolayısıyla, teknolojik gelişme ya da ilerleme mevcut malların üretimlerinde yeni yöntemlerin geliştirilmesi, yeni ürünlerin üretilmesi, organizasyon ve yönetim tekniklerinde yeni buluşların ve gelişmelerin meydana gelmesidir.

Bilim ve teknolojinin hedefi; araştırmacı insan gücü kaynaklarını geliştirerek, ucuz ve kaliteli yeni ürünlerin üretimini gerçekleştirmek ve refah seviyesinin arttırılmasını sağlamaktır. Bundan dolayı, ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınmaları bir bakıma yeni teknolojileri bulma, geliştirme, üretme, uygulama ve sosyo-kültürel boyutları ile bunlara uyum gösterme süreçleri anlamına gelmektedir.²⁵

Bugünün koşullarında, çağa ayak uydurmak ve çağın teknolojik boyutunu yakından takip etmek zorunludur. Dünyadaki teknik bilgi düzeyinin sürekli arttığı ve bunların da üretken makine ve teçhizatlara aktarıldığı kabul edilecek olursa, az gelişmiş ülkelerin önlerindeki ülkeleri yakalama veya en azından takip etme şansları bu gibi yatırımlar yoluyla öncü teknolojilere sahip olmalarıyla mümkündür. “Taklit-kopya” en eski teknoloji transferi yoludur. Teknoloji üreten gelişmiş ülkeler, azgelişmiş ülkelerin taklit ve kopyayla teknoloji transferini bazı nedenlerden dolayı istememektedir. Bu nedenler: Gelişmiş ülkelerin üstünlüklerini sürdürmek istemeleri, azgelişmiş ülkelerin kendilerine bağımlılığını devam ettirmek istemeleri, gelişmiş ülkelerin teknoloji ihracatıyla gelir elde etmek istemeleridir. 1980’de Suudi Arabistan’ ın Taif kentinde toplanan OPEC üyeleri, sanayileşmiş ülkelerin elinde tuttuğu teknolojilerin azgelişmiş ülkelere transferi konusunda ortak bir tutum belirlediler. Bu toplantının sonuçları şu şekilde açıklandı: “eğer bütün

azgelişmiş ülkelere sürekli bir teknoloji transferi sistemi kabul edilmezse, pek yakında enerji ve dahası mali rezervlerimiz konusunda artık hiçbir angajmana girmeyeceğiz. Bu gerekli; eğer petrol istiyorsanız yeni teknoloji ve kalkınma olanakları kısıtsız verilmelidir. Petrolün gerçek fiyatı işte budur: Teknoloji transferi.”²⁶

Günümüzde tüm sanayileşmiş, yeni sanayileşen ve yeni ihracatçı ülkelerde üretim teknolojileri hızla ilerlemektedir. Özellikle bilgisayar teknolojisi ve bunun sanayiye yansmasıyla ortaya çıkan otomasyon teknolojisi, sanayileşmiş ülkelerin yanısıra azgelişmiş ülkelere de hızlanan bir biçimde kullanılmaya başlamıştır. Artık, elektroniğe dayalı otomasyon, verimlilik, üretim ve dünya pazarındaki rekabetin temel taşlarından birisi haline gelmiştir.

Kuşkusuz, sanayileşmiş ülkeler yeni teknolojilerden şu anda daha fazla ve daha yüksek etkinlikte yararlanmaktadırlar. Bununla beraber, yeni sanayileşen ülkeler, bu teknolojilerden küçümsenmeyecek düzeyde ve etkinlikte yararlanmaya çalışmaktadır. Örneğin; bu ülkeler, teknolojiyi özümseme ve yaratma kabiliyeti yüksek sanayi malları kesiminde, sabit sermaye birikimlerini sanayileşmiş ülkelerin düzeylerini yakalayacak ve hatta geçecek GSMH’ larında görece olarak büyük paylar ayırarak ileri teknolojilere yetişme mücadelesi vermektedirler.

Günümüzde azgelişmiş olarak nitelendirdiğimiz yeni sanayileşen ülkeler, artık teknoloji ihraç eder hale de gelmişlerdir. Azgelişmiş ülkeler, teknoloji ihracatçısı gelişmiş ülkelere göre daha ucuz, küçük ölçekli, emek yoğun, kullanımı kolay ve basit ürünler; kısaca olana standartlaşmış ve gittikleri azgelişmiş ülke ekonomilerinin koşullarıyla uyumlu projeleri ihraç etmektedirler. Sanayileşme atılımı içinde olan azgelişmiş ülkelerin, diğer gelişmekte olan ülke pazarlarına girebilmelerini sağlayan da gerçekte bu unsurlardır. Gelişme yolunda olan bu ülkelerden yapılan teknoloji transferi genelde temel buluşları temsil eden yenilikleri kapsamamakta; bir kısmı halen diğer gelişmekte olan ülkeler tarafından da üretilmekte olan görece olarak olgunlaşmış ve uluslararası teknolojisi çabuk değişmeyen demir, çelik, kağıt, basım, kimyevi ürünler ile bazı sermaye malları ve inşaat hizmetlerinden oluşmaktadır.²⁷

Gelişme yolundaki azgelişmiş ülkeler çağdaş teknolojiyi yakalamak amacıyla, teknoloji ithaliyle birlikte kendi teknolojilerini oluşturmak için AR-GE çalışmalarına büyük önem

²⁵ Ayten KAYA, “Kalkınmada teknoloji Geliştirmenin önemi ve Türkiye’ nin Ar-Ge Politikası”, **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: XIII, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1997, s.382

²⁶ Jacques PERRİN, **Teknoloji Transferi, İletişim Yayınları**, İstanbul, 1996, s.7

²⁷ Muhteşem KAYNAK, “Teknoloji ve Sanayileşme Yarışında Yeni Sanayileşen Ülkeler ve Türkiye”, **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara, 1993, s.2

vermektedirler. Teknoloji yarışında ve rekabette ön sıralarda yer almak isteyen ülkeler, sanayideki AR-GE faaliyetlerini kurumsallaştırarak bu alandaki harcamalarını arttırmaktadırlar.

TABLO: 1

Yeni sanayileşen ülkeler ile gelişmiş ülkelerin imalat ürünleri ihracatında
“AR-GE” Yoğunluğu

ÜLKELER	Ar-Ge Yoğunluğu Yüksek Ürünler	Ar-Ge Yoğunluğu Orta Ürünler	Ar-Ge Yoğunluğu Düşük Ülkeler
G. Kore			
1980	0.12	0.19	0.69
1987	0.18	0.27	0.55
Hong Kong			
1980	0.19	0.18	0.62
1987	0.24	0.18	0.58
Singapur			
1980	0.24	0.21	0.55
1987	0.40	0.22	0.38
Brezilya			
1980	0.09	0.22	0.69
1987	0.11	0.23	0.66
Japonya			
1980	0.20	0.51	0.29
1987	0.30	0.54	0.16
Almanya			
1980	0.21	0.48	0.31
1987	0.23	0.50	0.27
A.B.D			
1980	0.34	0.40	0.26
1987	0.44	0.35	0.21

Kaynak: Muhteşem Kaynak, Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara, 1993, s.4

İstihdam sorunundan ne zaman söz edilse, emek-yoğun, sermaye-yoğun, teknoloji tartışması da gündeme gelmektedir. Bu tartışmanın temelinde, sermaye-yoğun tekniklerin daha az istihdam yaratarak, işsizlik sorununu ağırlaştıracağı düşüncesi yer alır. Gerçekten de sermaye-yoğun teknikler, birim ürün başına daha az emek, daha çok sermaye kullanılmasını gerektiren üretim organizasyonlarıdır. Ancak sermaye-yoğun üretim tekniğinin işsizlik yaratması bir tek koşula bağlıdır: Aynı ürünün, aynı kalitede, aynı ölçekte ve aynı yeniden yatırım oranlarıyla üretebilen emek-yoğun bir teknik seçeneğinin üretimde kullanılmaması durumunda olmasıdır.

Sermaye-yoğun teknikler, birim üretim başına daha çok sabit maliyet gerektiren teknikler oldukları için ekonomik olabilmeleri, ancak daha büyük üretim ölçeğinde çalışmalarıyla mümkündür. Bu nedenle ekonomik kalkınma gerçekleştikçe sermaye-yoğun teknolojilere geçilmiş, sermaye-yoğun teknolojik gelişeler gerçekleştikçe ekonomik kalkınma hızlanmıştır. Teknolojinin, emek-yoğun tekniklerden, sermaye-yoğun tekniklere doğru bir gelişme göstermesi, pazar ekonomisine geçiş ve pazarların genişlemesiyle birlikte yaşanmış ve yaşanmakta olan bir süreçtir. Bu yüzden emek-yoğun teknolojiler, genellikle daha geri ve daha küçük ölçekli üretim için tasarlanmış teknikler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Emek-yoğun üretim teknikleriyle ilgili olarak bir başka noktayı da belirtmekte fayda vardır: Bir teknolojinin emek-yoğun olması birim üretim başına daha çok işçi çalıştırıldığı anlamına gelir, ancak burada söz konusu olan göreceli bir fazlalıktır. Sermaye-yoğun teknoloji, daha büyük ölçekte iş gördüğü için, birim üretim başına daha az işçi çalıştırıyor olsa da (daha çok işçi çalıştırsaydı zaten ekonomik etkinlik gereği seçilmezdi.) üretim miktarını arttırdığından mutlak olarak daha fazla kişiye iş imkanı yaratır. Kaldı ki istihdam, herşeyden önce bir ekonominin büyüme hızı potansiyeliyle yakından ilişkili bir sorundur. Üretim teknikleri o gün için yarattıkları istihdam kadar, gelecekte yaratabilecekleri istihdam fırsatları da çok önemlidir. Bu nedenle yeniden yatırım oranları bakımından yüksek teknolojiler daha çok istihdam olanağı sağlar. Sermaye-yoğun üretim tekniklerinin bu açıdan da olumlu yönleri vardır.²⁸

Üretim süreci, ana ve yan süreçler olmak üzere iki alt süreçten oluşur. Ana üretim sürecinde teknik katsayılar (emek ve sermaye arasındaki oran) katı, değişmez. Daha ileri veya daha geri bir teknoloji kullanılması, istihdam edilen işçi sayısında fazla bir fark yaratmaz. Üretim

sürecinin emeğin yerine, sermayenin geçirildiği asıl alan olan üretim süreçleri dediğimiz; taşıma, doldurma, paketleme, dizme gibi işlerdir. Emek-yoğun teknikler bu üretim süreçleri için gereklidir. Bu üretim sürecinde yaşanacak zamansız ve gereğinden fazla makinalaşma, az gelişmiş ülkelerin istihdam sorununu daha da ağırlaştırır.²⁹

Teknolojinin istihdam üzerinde olumsuz etkisi, üretilmesi istenen ürüne uygun teknolojinin verimli çalışabileceği üretim ölçeğinde kullanılmaması durumunda ortaya çıkar. Bunu önlemenin yolu da, öncelikle teknoloji transferini makine ithali gibi gören anlayışın yıkılmasını gerektirir. Teknoloji satın alınan bir meta olmaktan çıkmalı, öğrenilmesi, kazanılması gereken bir bilgi olarak değerlendirilmelidir.

2-5- Az gelişmiş Ülkelerde Enflasyon, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi

Piyasa ekonomisinde, girişimcinin ek işgücü kullanımı konusundaki kararı, işgücü arttırımı halinde olası hasıla artışının, ek ücret maliyetlerinden daha yüksek olup olmamasına bağlıdır. Hasılat artışı, kullanılan emek faktörüne göre, üretimin daha fazla arttırılması ve satış fiyatlarının piyasada tutunabilir bir düzeye kadar yükseltilmesi yoluyla sınırlıdır. Yükselen emek verimliliği veya piyasa fiyatları yoluyla artan hasıla, ücret artışlarına gidiyorsa ek işgücü kullanımı lehine hiçbir cazibe kalmaz. Yani, emek verimliliğindeki artışı aşan bir reel ücret artışı, istihdam seviyesini düşürmekte ve sonuç olarak işsizliğe yol açmaktadır.

Reel ücreti, tam istihdamı sağlayacak olan seviyeye getirmek için veri emek verimliliğinde iki yol mevcuttur: Ya fiyatlar istikrarlı iken nominal ücretler düşürülmeli, ya da fiyatlar yükselirken nominal ücretler sabit tutulmalıdır. Emek piyasası bir serbest rekabet piyasası olsaydı, emek talebini aşan arz fazlası düşen nominal ücretler yoluyla azaltılabilirdi. Veri piyasa yapısı şartlarında, toplu pazarlık sisteminin tarafları için bu konuda sadece teklif mümkündür. Bu konuda, politik itirazlar karşısında enflasyonu harekete geçirmek bir çare olarak görülmüştür. İstihdamın gerilediği dönemlerde, üretim ve istihdamı, toplam talep artışını açacak şekilde genişletmek için özellikle sendikalar genişletici para ve maliye politika tedbirleri talep ederler. Talep genişlemesi, ekonominin çeşitli sektörlerinde kapasite sınırına gelince, fiyat artışları ve buna

²⁸ Şiir YILMAZ, "Teknoloji Seçimi ve İstihdam", **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara, 1993, s.22

²⁹ Nurcan ÖZKAPLAN, "Yeni Teknoloji Sendikalaşmanın Sonu mu?", **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 5, Sayı:12, Ankara, 1994, s.79

paralel olarak ücretlerin tam istihdamı sağlayacak reel ücret seviyesine göre düzeltilmesi süreci başlar.³⁰

Bu enflasyon stratejisi, 1930' ların başındaki büyük buhran sırasında kitlesel işsizlik problemini çözebilmek için nominal ücret indirimlerini sadece ilgili kimselerin beklenen itirazları yüzünden değil, aksine herşeyden önce depresyonu arttırıcı tesir eden aşağıya doğru yönelmiş bir ücret/fiyat spiralinin devreye girmiş olması nedeniyle faydasız bulan J.M. Keynes' e dayanmaktadır. Reel ücretlerin, enflasyon yoluyla düşürülmesi, o zamanki duruma göre en iyi alternatif olarak görülüyordu.

Bu bir aldatmaca politika olarak görülmektedir. Şöyle ki; enflasyonist süreç nedeniyle işçilerin nominal ücretlerinde bir artış olsa dahi reel ücretlerinde bir değişme olmamakta, belki de kötüleşmektedir. Özellikle İngiltere ve A.B.D.' deki ilk ampirik araştırmalar yüksek işsizlik oranının, düşük enflasyonla ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu durumda; fiyat istikrarı, yüksek bir işsizlik pahasına ya da tam istihdam, yüksek bir enflasyon pahasına elde edilebilir.³¹

İstihdam politikasının aracı olarak enflasyon kullanışsızlığının en önemli nedeni; yukarıda bahsedilen aldatmacanın başarısı için gerekli olan, işçilerin ve sendikaların bu aldatmacayı farketmeyecekleri varsayımının gerçeğe bağdaşmamasıdır. Enflasyonun, geçmişteki nominal ücret artışlarını reel olarak düşürdüğü emekçiler tarafından genellikle farkedilir. Bu durumda da; sendikalar satın alma güçlerindeki kaybı telafi için daha yüksek nominal ücretler talep edeceklerdir. Sonuçta da; ücret-maliyet baskısı, işletmelerde işten çıkarmalara yol açarak istihdamın artış eğilimini geriletecektir.³²

Buna karşın, ani ve kuvvetli bir enflasyon düşürülüşü, milli hasıla ve istihdamda büyük oranda kayba yol açmaktadır. Devam eden bir parasal talep genişlemesi ve fiyat artışları beklenirken, sıkı para ve maliye politikası uygulanması, beklenmedik ciddi talep düşüşlerine neden olur. Sonuçta da; fiyatlardaki gerekli revizyon harekete geçer ve üretim düşüşü, çalışma saatlerinin azaltılması ve işten çıkarmalar görülür. İşte bundan dolayı; enflasyon istihdamın bedeli değil, aksine işsizlik enflasyonun bedeli durumundadır.

Büyümede bir artış, yatırım artışlarına bağlıdır. Yatırım eğilimini ve kabiliyetini arttırmak için ise karlar yükselmelidir. Karlar ise, genişletici para politikası sonucunda fiyat

³⁰ Egos GÖRGENS, "İstihdam ve Büyümenin Bedeli Olarak mı Enflasyon?", **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Çev: Mecit Eş, Cilt: 2, No: 1-2, Yayın No: 51, Eskişehir, 1984, s.123

³¹ Egos GÖRGENS, a.g.e., s.126

³² Kemal BİÇERLİ, **Sendikaların Ekonomik Analizi ve İşgücü Gelirleri Üzerindeki Etki**, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, No: 707-99, Eskişehir, 1992, s.68

artırımlarını mümkün kılan bir talep fazlasının doğmasını ve nominal ücret artışlarının, fiyat artışlarının gerisinde kalması halinde yükselir. Enflasyonun, büyümeyi teşvik edici diğer bir yanı da; yatırımcı sektör lehine gelir ve servette dağılımı düzenlemesidir. Nominal kredi faizlerinin, enflasyon nedeniyle reel olarak düşmesi yoluyla yatırım faaliyeti teşvik edilebilir. Şunu da burada belirtmek gerekir ki, enflasyonist büyümede, enflasyon alışkanlık haline gelebilir ve hatta kontrolden çıkarak krizlere yol açabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE'DE BÜYÜME VE İSTİHDAM

1- 1980 SONRASI TÜRKİYE' DE BÜYÜME VE 24 OCAK KARARLARI

1-1- 1980 Sonrası Dışa Açık Büyüme Politikalarını Hazırlayan Sebepler

Türkiye' de 1980' den sonra, ithal ikameci politikaların oluşturduğu yapılar adım adım tasfiye edilerek, büyük bir strateji değişikliği ile dışa açık büyüme politikaları uygulanmaya başlandı. Türkiye' deki dışa açılma politikasını başlatan 24 Ocak kararlarını incelemeye geçmeden önce dışa açılma politikalarını hazırlayan sebeplere göz atmak yerinde olacaktır.

Türkiye, 1980' li yıllara yeni ve karmaşık problemlerle girmiştir. Problemlerin bazıları önceki dönemlere oranla daha güç ve daha karmaşıktır. Bu karmaşıklığı hazırlayan olaylar incelendiğinde, 1970' li yıllardaki yapısal sorunlara inmek yeterli olacaktır.

Türkiye 1970' li yılların başlangıcında, elverişli dünya konjonktürü, büyüyen işçi döviz gelirleri, 1970 devalüasyonu ve devalüasyona paralel ekonomik tedbirlerin ödemeler dengesine olumlu katkıları sonucu artan döviz rezervlerine verdiği avantajları kullanarak kalkınma çabasını devam ettirmiştir. Bu sırada ortaya çıkan birinci petrol şoku ve buna bağlı olarak meydana gelen dış ticaret hadlerindeki bozulma ödemeler dengesine büyük yükler getirmiştir. Oluşan baskılar, mevcut rezervler tüketilerek ve kısa vadeli borçlanmaya gidilerek hafifletilmiştir. Gerek rezerv kullanımı, gerekse dış borçlanma yoluyla sağlanan dış kaynak imkanı devam ettiği sürece, ekonomide ithal darlığı çekilmemiş, enflasyonist baskıların büyük boyutlara ulaşması ertelenmiştir.

Değişen dünya konjonktürüne uyum sağlayacak tedbirlerin yeterince alınamaması, dış ticaret politikasındaki aşırı korumacılık, genişleyici maliye politikaları, kısa vadeli dış borçlanma

stratejisi ve 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonucu uygulanan ambargonun da etkisiyle, 1977' den itibaren özellikle ödemeler dengesi alanında ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.

1971-1977 kalkınma dönemini, 1978-1980 kritik yılları izlemiştir. 1977' den itibaren üretim ve yatırım için gerekli olan ithalat zamanında ve yeterli ölçüde yapılamamıştır. Ayrıca işgücü piyasasındaki sorunlarla birlikte ekonominin arz yönünde önemli problemler ortaya çıkmıştır. Ekonominin talep yönünde ise genişleyici maliye politikalarının sürdürülmesi kamu gelirlerinin harcamalarla uyumlu bir biçimde arttırılmaması ve sürdürülmekte olan sübvansiyon uygulamasının yaygınlaştırılması toplam talep ve kamu açıklarının kontrolünü güçleştirmiştir. Yine toplam talebin gerektiği şekilde kontrol edilememesi sonucu, özellikle kamu kesiminden gelen baskılar ile ekonomide likidite genişlemesine yol açmıştır. Ekonominin arz ve talep yönünde ortaya çıkan bu olumsuz gelişmeler enflasyonun giderek hızlanmasına neden olmuştur. Yine 1979-1980 dönemlerinde yaşanan ikinci petrol şoku ile ekonomide güçlükler, daha da artmış ve negatif büyüme hızları gerçekleşmiştir. Alıcı fiyatları ile G.S.M.H.' da 1979 yılında %3 ve 1980 yılında %1.1 oranlarında gerilemeler olmuştur.³³ Böylece 1980' li yıllara, yüksek enflasyon, ticaret dengesinde açıklar, azalan G.S.M.H., yüksek işsizlik, sosyal ve bölgesel dengesizlikler ile girilmiştir. 1980 yılında ülkenin içinde bulunduğu iktisadi şartlar, iç ve dış baskılarla birlikte dışa açık bir iktisat politikası uygulanmasını zorunlu kılmıştır. İthal ikamesi stratejisinin ekonominin değişen şartları içerisinde bir dar boğaz yaratmasını, Türkiye' nin 1980 yılından itibaren ihracatı arttırmak, devlet müdahalesini azaltmak, bazı üretim sahalarını özel sektöre devretmek gibi politikaları içeren liberal piyasa ekonomisini tercih etmesine yol açmıştır.

1-2- 24 Ocak 1980 İstikrar Paketi ve Getirdiği Düzenlemeler

24 Ocak 1980 kararlarıyla uygulamaya koyulan istikrar ve yapısal uyum programları ile öngörülen hedeflerin en önemlileri; enflasyonu kontrol altına almak, ekonominin dışa açılma yönünde yeniden düzenlenmesi anlayışı çerçevesinde dış dengeyi sağlamak ve serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktır. Bu hedeflere ulaşmak için; sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması, faktör ve mal piyasalarında fiyatların serbestçe belirlenmesi amaçlanmıştır. (Emek faktörü hariç)

³³ Kemal YILDIRIM, **Talep Yönü Makroekonomik Politikaların Etkinliği (1980-1990 Türkiye Örneği)**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1992, s.154

1983 sonrasında izlene ekonomik politikalar felsefe ve model bakımından, 24 Ocak politikalarını bir ölçüde tamamlayan ve yeni ihtiyaçlara cevap veren ilave ekonomik ve sosyal politikalarla desteklenmiştir. Örneğin; 1983 yılından sonra, mali sektörle ilgili daha önce alınan kararların devamı niteliğinde olmak üzere para, döviz ve sermaye piyasalarında yeni kurumların oluşturulması ve para politikasının daha etkin bir biçimde uygulanabilmesi için yeni araçların geliştirilmesine ağırlık verilmiştir. Ticari bankaların kredi faizlerini serbestçe belirlemeleri sağlanmıştır. Kamu gelir ve kaynak tahsisleri ile ilgili yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Görüldüğü gibi; Türkiye ekonomisinde, 1980 yılından bu yana uygulanan istikrar ve yapısal uyum politikalarının önemli bir kısmını talep yönünü makroekonomi politikaları ve döviz kuru, faiz oranı gibi nispi fiyatların manipülasyonu oluşturmaktadır. Talep yönü makroekonomi politikalarından para politikası daha ağırlıklı olarak uygulanmıştır.³⁴

24 Ocak 1980 Kararları' yla uygulamaya konulan önemli düzenlemeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1-2-1- 24 Ocak Kararları' nın Getirdiği Düzenlemeler

1-2-1-1- Serbest Piyasa Ekonomisi:

Bu alanda uygulama üç yönde gerçekleşmiştir: Devletin mal ve hizmet üretiminde etkinliğini azaltmak için 24 Ocak Kararları' ndan sonra madenlerin kamusallaştırılmasına ait karar iptal edilmiş ve sigara tekeli kaldırılmıştır. 29 Aralık Kararları' ndan sonra hükümet kamu kesimini daraltmak ve finansman kaynağı sağlamak için 1985' te gelir ortaklığı senetlerini, 1987' de kara dönük çalışan kamu kuruluşlarının hisse senetlerinin veya doğrudan mülkiyetinin satışını başlattı.³⁵

Fiyat denetleme ve saptanmasına son verilmiş, fiyatların oluşması serbest piyasaya bırakılmıştır. Buna paralel olarak, KİT' lerde de fiyat tespitine ve kontrolüne son verilerek, temel mal ve hizmet tanımı yapıldı ve temel mal kapsamında sadece birkaç mal ve hizmet bırakıldı. 29 Aralık Kararları'ndan sonra KİT' ler; kara dönük çalışan ve kamu hizmeti yapanlar olmak üzere ikiye ayrılarak, kendi fiyatlarını kendileri belirlemişlerdir. 29 Aralık Kararları'yla hükümet, iç

³⁴ Kemal YILDIRIM, a.g.e., s.174

³⁵ Hüseyin ŞAHİN, *Türkiye Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1997, s.376

piyasada fiyat denetimini, serbest ithalat yoluyla gerçekleştirmeye bıraktı. İthalattaki serbestleştirme, devlet tarafından yapılan fiyat denetiminin yerini almıştır.³⁶

Vergileri azaltıcı uygulamalar gerçekleştirildi. Özellikle sermaye gelirleri üzerindeki dolaysız vergilerde indirimler yapıldı. 1985 başında Katma Değer Vergisi (KDV) yürürlüğe konuldu ve diğer dolaylı vergilere K.İ.T. zamları eklenerek vergi yükü dolaylı vergilere kaydırıldı. Böylece; özel kesimin elindeki kar, vergi yerine yatırımlara gidecek, sonuçta da özel girişim güçlenecek, ekonomik büyüme ve istihdam artışı sağlanacaktır.

1-2-1-2- Faiz Hadlerinin Serbestleştirilmesi:

Dışa açık büyüme için “anahtar fiyat” olan faiz hadlerinin, devlet denetiminden çıkarılması ve serbest piyasada oluşturulması amaçlanmıştır.

1 Temmuz 1980’ den itibaren faizler serbest bırakılmıştır. Amaç; 1970’li yıllarda reel olarak negatif olan faizleri yükseltmek ve enflasyonu kontrol edebilmektir. 24 Ocak Programı; Türk özel sanayiinin gerek yatırım ve gerekse de üretim aşamasında, yatırım ve işletme sermaye yapısında kredi payının % 60’ ların üzerinde olduğunu vurgulamaktaydı. Bu olgu, kredi talebini sürekli artırmakta ve aynı zamanda, açık finansman yolunu zorlayarak üretim maliyetlerini yükseltmekteydi. Yüksek faiz politikası kredi maliyetlerini pahalılaştırarak, Türk özel sanayiindeki bu finansman yapısını değiştirmeyi ve özkaynak oranlarını yükseltmeyi hedeflemekteydi. Faiz politikasının, tasarruf eğiliminin güçlenmesi amacıyla etkin bir araç olarak kullanılması da istenmekteydi.³⁷

Ancak bu serbestlik fazla sürmedi. 22 Temmuz 1983’ te fon piyasasındaki özgürlük kısıtlandı ve bankalar sistemi yeniden düzenlenerek, mevduatın vade ve faizlerini belirleme yetkisi Maliye Bakanlığı’ na verildi. 29 Aralık Kararlarıyla da mevduat faiz oranlarının denetimi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’ na bırakıldı. İyi planlanmış düşük bir faiz oranı, büyüme ve istihdamı olumlu yönde etkiler. 1980 sonrası faiz politikası, kendinden bekleneni tam olarak yerine getirdiği tartışılır.

³⁶ Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.184

³⁷ Yakup KEPENEK, Nurhan YENTÜRK, a.g.e., s.187

1-2-1-3- Döviz Piyasası:

24 Ocak Kararları'nda, döviz fiyatlarının serbest bırakılması dışa açık büyümenin mantığı olarak görülmüştür. Bu amaç doğrultusunda düzenlemelere gidilmiştir.

Döviz kurunun istikrarını sağlamak ve döviz kazandırıcı işlemleri geliştirmek amacıyla yüksek oranlı bir devalüasyon yapılmıştır. Devalüasyona, ödemeler dengesinde giderek büyüyen açıkların kronikleşmesi ve bu durumun iç ekonomiye yansıttığı dengesizliklerin giderilmesinin yanında dış dengenin yeniden kurulmasına yönelik olarak başvurulmuştur. Devalüasyona başvuran ülkenin malları, yabancı para cinsinden ucuzlar. Ülkenin ithal ettiği mallar pahalı, ihraç ettiği mallar ucuz hale gelir. Devalüasyon ile fiyat mekanizmasının işleyişi sonucunda ihracatın artacağı, ithalatın azalacağı düşünülmüştür. Böylece dış denge açığı da giderilmiş olacaktır.

Türk Lirası' nı konvertibl yapmak için çeşitli uygulamalar yapılmıştır. Mayıs 1981'de T.C. Merkez Bankası'nın günlük kuru saptadığı, denetimi değişken kur sistemine geçilmiştir. Böylece; dış dünya ile içerdeki enflasyon oranları farkını giderme, dış ticaret hadlerindeki değişimin etkisini dikkate alma ve ithalatı sınırlama, ihracatı teşvik amaçlarına göre T.L. sürekli ayarlanabilecekti. 29 Aralık Kararları'ndan sonra, ticari bankalara T.C. Merkez Bankası'nın belirlediği esas kurum %6 ve üstünde ve altındaki aralıkta kur saptama yetkisi verilmiştir. Temmuz 1985'ten sonra da ticari bankalar kuru saptamada serbest bırakılmıştır. Böylece, T.C. Merkez Bankası kuru saptamada devre dışı kalmış olacaktır. Ancak artan spekülasyon ve yükselen kur nedeniyle, 1986 Mart'ında T.C. Merkez Bankası tekrar devreye girerek, ticari bankalara artı-eksi %1'lik aralıkta döviz kurlarını belirleme yetkisi vermiştir.³⁸

Döviz üzerindeki miktar kontrolleri ve yasaklar gevşetilip, cezai önlemler kaldırıldı. Kişilerin döviz bulundurmaları ve döviz hesabı açmaları serbest bırakıldı.

5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri çerçevesinde 5.4.1994 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Merkez Bankası Genelgesi ile döviz kurlarını belirleme ilkesi yeniden düzenlenmiştir. Buna göre; ticari ve gayri ticari işlemlere ilişkin olarak yapılan döviz efektif alım-satım

³⁸ Güngör URAS, **Ekonomide Özal'lı Yıllar 1980-1990**, Afa Yayınları: 248, Özener Matbaası, İstanbul, 1993, s.27

işlemlerinde uygulanacak döviz kurları, bankalar, yetkili müesseseler, özel finans kurumları ve PTT'ce piyasa kurları dahilinde serbestçe belirlenmektedir.³⁹

1-2-1-4- Dış Ticaret:

Uygulamaya konulan istikrar tedbirlerinde, ithalat ve ihracatta izlenecek yollar, dışa açık büyüme modeline uygun bir biçimde düzenlenmiştir.

Dışa açık büyüme modelinde, gerekli en temel şartlardan biri ithalatın serbestleştirilmesidir. İthalatın serbestleştirilmesi yolundaki en önemli adım gümrük vergisi oranının indirilmesidir. 1980 yılında, ithal rejimi liberalizasyonu listeleri genişletilmiş ve kotalar daraltılmıştır. Ayrıca, ithalattan alınan damga resminin oranı %25 iken, %1'e indirilmiştir. Bu kararın alınması ile ithalatın vergiler yoluyla kontrolünden vazgeçildiği, kontrol işlevinin kur mekanizmasına bırakıldığı ortaya konmaktadır.⁴⁰

İthalat üzerindeki dolaysız devlet kontrollerinin azaltılması, dışa açık büyüme modeli için önemli bir göstergedir. Ayrıca, bundan başka fon ödemek suretiyle ithal edilecek mallar konusunda düzenlemeler getirilmiştir. Fon ödemek suretiyle ithal edilecek mallarda Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan izin almak gerekmektedir. İthalatı gerçekleştirmek için gerçek veya tüzel kişilerin belirli bir teminat yatırmaları yeterlidir. Fon ödemek suretiyle ithal edilecek mallar, çoğunlukla tüketim ve lüks tüketim kalemlerinden oluşuyordu. Bu malların ithal edilmesi eskiden yasak olması nedeniyle, mal ve döviz kaçakçılığına neden olduğu düşünülerek, artık fon ödemek suretiyle bu tür malların ithali serbest bırakılmıştır. Böylece mal ve döviz kaçakçılığının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu tür düzenlemelerle, yerli sanayiinin de terbiye edileceği düşünülmüştür.⁴¹

İhracat da ise devlet denetimi büyük ölçüde kaldırılarak, geniş bir teşvik sistemi getirilmiştir. Bu konudaki uygulama işlemleri, DPT' na bağlanan Teşvik ve Uygulama Dairesi' ne bırakılmıştır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde getirilen ihracatı teşvik önlemleri şunlardır:

1980 tarihinde, Kurumlar Vergisin' de yapılan değişiklikle, sanayi ürünleri ile bazı tarım ürünlerini ihracatına ilişkin bir dizi istisna getirilmiştir. İhracatın teşvikine ilişkin olarak, vergi iadesi oranları yükseltilerek yeniden saptanmıştır. İhracatta vergi iadesi, Türkiye' den ihraç edilen

³⁹ Rıdvan KARLUK, *Türkiye Ekonomisi*, Zeta Yayınları, İstanbul, 1994, s.318

⁴⁰ DPT, *Ekonomik İstikrar Tedbirleri*, 2. Yayın, No:1749, Ankara, 1981, s.204

⁴¹ DPT, a.g.e., s.209

ürünlerin maliyetine girmiş bulunan bir kısım vergi, resim ve harçlar ile benzeri etki yapan parasal yüklerin ödenmesinden sonra tekrar ihracatçıya dönmesidir. Ayrıca, bankaların, sigorta şirketlerinin ve benzeri kuruluşların, ihracat kredileri karşılığında aldıkları paralar Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'nden muaf tutulmuştur.

Bunun yanında, doğrudan ihracatla ilgili işlemler ile ihracat kredi işlemleri, Damga Vergisi ve Harçlar Kanunu'nda belirtilen vergi, resim ve harçlardan istisna tutulmuştur. İhracatçıların üretecekleri mallarda kullanacakları hammadde ve yardımcı maddeler ile bu malların ihracatında kullanacakları ambalaj malzemelerinin ithalinin de, gümrük vergisi ve benzeri yükümlülüklerden muaf tutulduğunu görüyoruz. Bunların yanı sıra, ihracatçılara alacakları ihracat kredilerinde daha düşük faiz hadleri uygulanmış, döviz öncelikleri tanınmış ve ihracatın devalüasyonlarla teşvik edilmesi sağlanmıştır.⁴²

1980 istikrar programında, geleneksel ürünler ihracatının hızla teşvik edilmesine yönelik bir anlayışın olması, ihracatın içinde farklı teşvik önlemlerinin oluşmasına neden olmuştur. İhracata yönelik yatırımları teşvik amacı güden ihracat kuru, kredi ve vergi iade politikaları, iç ekonomide üretimi ucuz olan ve döviz getiren malların üretimine yönelik yatırımları öncelikli teşvik eden bir ekonomi politikasını gündeme getirmektedir. Bu gelişmelere ek olarak, ihracat mevzuatının basitleştirilmesi, bürokratik engellerin kaldırılması, ihracat şirketlerinin çeşitli yollarla özendirilmesi ve siyasal nitelikli resmi ziyaretlerde ticaret heyetlerinin de yer alması dışa dönük sanayileşme stratejisinin diğer önemli halkalarını oluşturmuştur.

1-2-1-5- Yabancı Sermaye:

Yabancı sermayeyi özendirmekteki amaç; yeni teknoloji girişini hızlandırmak, sanayinin dışa açılmasını sağlamak, ödemeler dengesini düzenlemek, kamu yatırımlarındaki azalışı telafi etmek, dış borçlanmayı sınırlandırarak büyümeyi ve istihdamı olumlu etkileyebilmektir.

Yabancı yatırımcıların Türkiye'ye önemli ölçüde gelmemelerinin ve ihracata yönelmemelerinin temel sorumluluğu; daha önceleri uygulanan, pazarda rekabetten uzak bir yapı ortaya koyan ve firmaların dış piyasalara açılmasını engelleyen ithal ikameci politikalara

⁴² Türkan ÖNCEL, **Ekonomik Kalkınmada Dış Ticaret Politikası Alternatifleri ve Türkiye' de İhracatı Teşvik Önlemleri**, Maliye Araştırma Konferansları, 28 Seri, Sene: 1981/1982, İstanbul, Gür-Ay Matbaası, 1982, s.39

yüklenmiştir. Bundan dolayı, 24 Ocak Kararları yabancı sermaye ile ilgili yeni politikalar oluşturmuş ve yeni düzenlemeler getirmiştir.

24 Ocak Kararları'yla, Başbakanlık' a bağlı olarak "Yabancı Sermaye Dairesi" kurulmuştur. Bu yeni birimin temel görevleri şöyle belirlenmiştir: "- Türkiye' de faaliyette bulunan veya bulunabilecek yabancı yatırımcılara, yatırım imkanlarını araştırmak ve geliştirmek için yardım etmek.

- Yatırım önerilerini gözden geçirmek, değerlendirmek ve izin vermek, yatırımcılara teşvik sağlamak.

- Yabancı yatırım projelerini uygulanmasını izlemek ve olumsuzlukları düzeltici önerilerde bulunmak."⁴³

Bu birimin kurulmasıyla yabancı sermaye ile ilgili karar alma mekanizmasında, merkezileşmeye gidildiğini görüyoruz.

24 Ocak Kararları kapsamında, yabancı sermaye ile ilgili bir çerçeve kararnamesi çıkartılmak suretiyle, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası' nın boşlukları giderilmek istenmiştir. Yatırımlara verilecek izinler, yatırımların büyüklüğü, Türkiye'de kurulu veya kurulacak bankalara yabancı sermayelerin katılımına izin verilmesi ve yabancı bankaların Türkiye'de şube açabilmelerine imkan sağlaması, bu kararnamenin kapsamına giren konulardır.

Yabancı sermayedarların, Türkiye'de yatırım yapmalarını özendirici her türlü teşebbüs de desteklenmiştir.

1983 yılında, sermaye girişlerini arttırmak amacıyla, Başbakanlık' a bağlı olarak, "Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü" kuruldu. Böylece, Türkiye' de çeşitli yerlerde serbest bölgeler açılarak, dışa açık büyüme için bir adım daha atıldı.

Bütün bu gelişmeler, yabancı yatırımcıların, yatırım yapmak istediklerinde karşılaştıkları eski sorunların ortadan kaldırılmasına yönelik olarak düşünülmüştür.

⁴³ Atilla ERALP, "İstikrar, Yabancı Sermaye ve Gerçekleşmeyen Beklentiler", **İktisat Dergisi**, Sayı: 243, Şubat 1985, S. 14

1-2-1-6- Sendikal Faaliyetler ve Ücretler:

12 Eylül 1980' deki siyasi değişiklikten sonra, bazı sendikaların ve konfederasyonların faaliyeti yasaklandı. Grev ve lokavt hakkı, Milli Güvenlik Konseyi tarafından ertelendi. Be nedenle; süresi sona eren iş sözleşmelerinin sosyal zorunluluk hallerinde yeniden yürürlüğe konması için yasalar çıkartılarak, Yüksek Hakem Kurulu kuruldu. Bu kurulun görevi; süresi sona eren toplu iş sözleşmelerini duruma göre yenileyerek yürürlüğe koymak olacaktı. Böylece, ücretler idari kararlarla saptanıyor ve işçi çıkarmaları da yönetim iznine bağlanıyordu. 5 Mayıs 1983'te yeni Anayasa ilkelerine göre toplu iş sözleşmeleri, grev ve lokavt yasaları düzenlenerek yürürlüğe girdi. 6 Kasım 1983 seçimlerinden sonra sendikaların faaliyeti, ertelenmiş bulunan grev ve lokavt hakkının kullanımı yeni yasalarla serbest bırakıldı.⁴⁴

1-2-2- 24 Ocak Kararları'nın Sonuçları

1-2-2-1- Bankacılık Sektörü:

1980 yılının Ocak ayından itibaren bankacılık sektöründe büyük değişiklikler olmuştur. Yaklaşık 60 yılda oluşturulan bankacılık anlayışı, 24 Ocak Politikaları' yla borçlanma bankacılığına ve bu yolla da yabancı bankacılığa dönüşmüştür.

Ülkemizdeki yabancı bankaların Türkiye'ye niçin geldikleri, genel olarak birçok ekonomik ve politik nedene bağlıdır. Makro düzeyde, Türkiye'ye borç ekonomisi işlevi verilmiş olması bu nedenlerden biridir. Yabancı bankalar da bu işlevle bağlantılı olarak ülkemize gelmişlerdir. Borç ekonomisinin temel işlevi, öncelikle dış borçların anapara ve faizlerinin düzenli olarak geriye ödenmesidir. Böyle bir ekonomide önemli olan, herşeye rağmen dış satımın artırılması, dış borçların yeni dış borçlanma olanaklarından da yararlanarak ödenmesidir.⁴⁵

24 Ocak Kararları'nı tamamlayan en önemli kararlardan biri faiz oranlarının serbestçe saptanmasına imkan veren "Faiz Kararnamesi" dir. Bu kararnameyle, bankalara kredi ve tasarruf faizlerini serbestçe saptayabilme olanağı sağlanmıştır. Bu yeni faiz düzenlemesinin en önemli

⁴⁴ Mükerrerem HİÇ, **Bozulan Ekonomi Nasıl Düzeltilir**, Mentş Kitabevi, İstanbul 1989, s.195

gerekçesi; küçük tasarruf sahiplerini korumak, enflasyonu önlemek ve kaynakların rasyonel kullanımı sağlamaktır. Bu uygulama sayesinde, bankalar faiz rekabetine itilecek ve tasarruf sahiplerine enflasyon oranı üzerinde reel faiz verileceği için atıl duran paralar hızla banka sistemine aktarılacaktı. Bunun sonucunda da; bankaların kaynakları atacak, kredi faizleri düşecekti. Bu uygulamayla, bir yandan tasarruf sahibi kazançlı çıkacak, bir yandan da sanayici daha iyi koşullarda kredi kullanım olanağına kavuşacaktı. Tabii ki, bankalar da makul kar marjlarıyla ekonomiye kaynak sağlayan, yatırım ve üretimi destekleyen kuruluşlar haline gelecekti.

Ancak özel sektörün yapısı, genel olarak düşük özsermaye oranlarıyla kurulmuş firmalara dayanmaktaydı. Bir yandan kur riski gibi yüklerin ortaya çıkması, diğer yandan da enflasyonun işletme sermayesi ihtiyacını artırması nedeniyle firmalar, yüksek faizle de olsa borçlanmak zorunda kalıyorlardı. Kredi talebinin güçlü olduğu böyle bir ortamda bankalarda bir kaynak ya da fon fazlası oluşması ve bu nedenle kredi faizlerinin de düşmesi söz konusu olamıyordu .

Yüksek faiz uygulamasının en çok vurgulanan amacı; düşük mevduat faizleriyle sömürülen düşük gelirli halkı bu durumdan kurtarmak ve böylece sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmak sözde kalmıştır. Çünkü; yüksek faiz uygulaması, yine yüksek gelir grubuna yaramış, küçük tasarruf sahibinin anaparası ise her yıl hızla değer kaybederek satın alma gücünü yitirmiştir. Sonuçta; gelir dağılımı, rantiye kesimini ve büyük sermaye sahiplerinin lehine daha da bozulmuştur. Yüksek faiz nedeniyle yatırımlar da olumsuz etkilenmiştir. Yüksek faizler, fiyatlara yansıtılarak maliyet unsuru oluşturmuş ve yüksek gelir gruplarının gelirini arttırarak talep artışına neden olmuştur.

Faiz, döviz kuru gibi politikalar ile sistemdeki bütün ağırlık ihracat sektörüne verilmiştir. İthalat ise programın başlangıcında benimsenmiş olan liberalizasyon politikasıyla sürdürülmeye devam ettirilmiştir. İhracatı teşvik edici ve ithalatı kolaylaştırıcı kararlarla; üretimi arttırmak ve iş talebi kısarak, dış ticarete ihraç oranı arttırılmak istenmiştir. Buna ek olarak, devalüasyon ve gerçekçi kur politikalarıyla bu ürünleri dış ülkelerin alacakları düzeyde cazip hale getirmek amaçlanmıştır.

Devalüasyonun, ithal edilecek girdi fiyatlarını attırıcı etkisi de gümrük indirimleri ve benzeri yöntemlerle etkisiz hale getirilmek istenmiş ve çıkarılan af kararlarıyla sermayeye önemli kolaylıklar sağlanmıştır.

⁴⁵ Başer KAFAOĞLU, 24 Ocak Uygulamaları ve Bazı Gerçekler, Alan Yayıncılık, İstanbul 1984, s.61

Bunların yanısıra, kamu ve özel bankalar yeni bir işlevi de üstlenmişlerdir. Sayıları sürekli artan yabancı bankalar dış ticaret işlemlerine dönük bankacılık yaparken, ulusal bankalar da dış borçlanmanın yanısıra iç borçlanmaya dönük bankacılık yaparak, artan kaynakların büyük bir bölümünü Hazine Plasman Bonoları aracılığıyla devlete aktarmak zorunda bırakılmışlardır. Özel bankalar açısından bu durum, üretici sektörlerin özellikle orta ve küçük ölçekli üreticilerin daha az finanse edilmesine neden olmuştur.

1980 sonrası, Türk bankacılık sisteminde yapılanlar, banka sermayesiyle sanayi sermayesi arasındaki bütünleşmeyi arttırmış, serbest rekabet sistemi görüntüsüyle teknelci gelişmeleri büyük boyutlara ulaştırmıştır. Faiz politikası; ekonomik, sosyal ve mali dengeleri bozarak, bankacılığı borçlanmaya muhtaç, plansız, denetimsiz, irrasyonel bir çalışma düzeni içine itmiştir.⁴⁶

Sonuç olarak, bankacılık sektörü büyüme ve istihdam açısından değerlendirildiğinde şu sonuçlara varabiliriz:

Devletin faiz politikasındaki amacı; küçük tasarruf sahibini koruyarak gelir dağılımını düzenlemek, yatırımcılara uygun faiz uygulamasıyla yatırımları ve dolayısıyla büyüme ve istihdamı hızlandırmaktır. Ama sonuç amaçlananla pek uyuşmamıştır. Faiz uygulaması yüksek gelir grubundakilere yarayarak, gelir dağılımını olumsuz etkilemiştir. İşletmelerin dengesiz sermaye yapıları nedeniyle sermaye talepleri sürekli artmış ve bankalar bu talep artışına faizleri arttırarak karşılık vermiştir. Bu da; yatırımları olumsuz etkileyerek, istihdam artışının beklenen ölçüde oluşmasını engellemiş ve dengesiz bir büyümeye neden olmuştur.

1-2-2-2- Ödemeler Dengesi:

24 Ocak Programı'nda, ithalatın liberalizasyonu, serbest rekabet düzenini gerçekleştirme amacının ayrılmaz bir parçası olarak yer almıştır.

1981'de kotaların kaldırılması ve liberalizasyon listelerinin genişletilmesi ile sınırlı kalan liberalizasyon işlemleri, 1983'ten sonra hız kazanmıştır. Zaman içinde, liberalizasyonun kapsamı genişletilmiş ve gümrük vergisi oranlarında da indirimler yapılmıştır. Liberalizasyon girişimlerinin aralıksız sürdürülmesinde en önemli etken, 1980 Programı'nın her aşamasında etkili

⁴⁶ Başer KAFAOĞLU, a.g.e., s.63

bir rol oynayan IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların sağladığı mali destek olmuştur.⁴⁷

Diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’ de de ithalat harcamalarında yapısal bir bağımlılık söz konusudur. Şöyle ki, sanayileşmenin ilk aşamalarında, tüketim malları endüstrileri yüksek koruma duvarları arkasında kururlar. Bu da, ara malı ve yatırım malları ithalatının büyük ağırlık kazanmasına neden olur. Doğal olarak, böyle bir gelişme sonunda yatırım ve büyüme olgusu ile ithalat harcamaları arasında, önemli bir bağımlılık meydana gelir. Yani büyümenin hızlanması ve istihdamın artması için ithalatın da hızla artması gerekir.

1980 yılında; ithalatının %97.8’i hammadde ve yatırım mallarından oluşan Türkiye’de, yatırımlarda ve büyümede ortaya çıkan durgunluğun ithalat harcamalarını azaltmış olacağı açıktır. 1980’de, ithalatta ekonomik durgunluğa paralel olarak genel bir durgunluk olmuştur. Ancak ilk yıllarda yapılan uygulamalar, planlanmış, düzenli ve tutarlı bir liberalleşmenin söz konusu olmadığını göstermiştir. Gerçekte; istikrar programının ilk yıllarında ithalattaki liberalizasyon, daha çok formaliteleri azaltmak ve ithalatta daha liberal eğilimli listelere ağırlık vermek gibi kısmi düzenlemelerden ibarettir. Ancak, ithalatta liberalleşme konusunda esas atılım 1984 ithalat rejimiyle getirilmiştir. Bu düzenlemeyle, hem ithalatı düzenleyici listeler köklü bir şekilde değiştirilmiş, hem de gümrük vergi oranları yeniden belirlenmiştir. 1984 ithalat rejimi , ithal mallarını; “ithalatı izne tabi mallar”, “ithalatı yasak olan mallar” ve “ithali serbest olan mallar” olarak grublamıştır. Bu sınıflandırmanın en önemli özelliği; ithali yasak ve izne tabi olan malların ilan edilmesi ve bunların dışında kalan malların ithalinin serbest bırakılmasıdır.⁴⁸

1984 ithalat rejiminde, ithali yasak olan malların sayısı da düşürülmüştür. İthalatı izne tabi mallar da, genellikle ara malı ve yatırım malı gruplarından oluşmaktadır. İthalatı serbest fakat fona tabi olan (Devlet Fiyat İstikrar Fonu, Toplu Konut Fonu gibi) mallar listesinde, daha önce ithali yasak olan malların önemli yer tuttuğu görülmektedir. Ayrıca, gümrük ve istihsal vergilerinin oranları önemli ölçüde azaltılmıştır.

1984’de ithalatta önemli bir canlanma olmuştur. Bunda ulusal gelirin artış hızının yükselmeye başlaması ve liberalleşmenin de etkin olduğunu söyleyebiliriz. İthalattaki artışlar, 1984’ü izleyen yıllarda hızla artmaya devam etmiştir. Ayrıca, ithalattaki artışlara rağmen ihracat, ithalatı karşılayacak oranda artmamıştır. Bu durumda, döviz kuru ile ekonomideki mevduat faizleri arasında geniş bir makas oluşturularak, Türkiye’ye dışarıdan kısa vadeli her türlü döviz ve fon

⁴⁷ 4-9 Aralık 1989 İçinde, MMO, Yayın No: 134/1, 1989, s.363

akımı ile yabancı sermaye teşvik edilmiştir. Bu sermaye akımına dayanılarak; döviz rezervleri artırılıp, ithalat bollaştırılarak seçmenin gözünde, ekonomide bir bolluk dönemi görüntüsü verilmek istenmiştir. Sonuçta; sanayi sektörü, libere edilmiş bir ithalat politikası ile yabancı mallarla rekabet etmek zorunda bırakılmış ve daha da önemlisi aşırı değerlenmiş döviz kuru ile ihracat olumsuz bir ortamda bırakılmıştır. Kısa vadeli politikalar uygulanarak, iç tüketim yoluyla ekonomi hareketlendirilmiş, talep artışını karşılayabilmek için de ithalat teşvik edilmiştir. Ekonomide dış açık büyütülerek enflasyon düşürülmeye çalışılmıştır. Halka lanse edilen durum da bunu yansıtıyordu: Libere edilmiş ithalat, serbest bir ortam, piyasada mal bolluğu, yüksek bir büyüme hızı, dış borçlar olsa bile hızla düşen bir enflasyon oranı. Ancak, ithalattaki artış, dış ticaret açığını endişe verici ölçüde büyütmüş, ödemeler dengesini ciddi sorunlarla baş başa bırakmıştır.

24 Ocak Kararları'nın, temel hedeflerinden biri, hatta başta geleni; ihracatı arttırmak, bu yolla da dış ödemeler sorununa çözüm bulmaktır. İstikrar programında, dış ödemelere ilişkin önlemlerin büyük çoğunluğu ihracatın teşvikine yöneliktir. Ayrıca, iç dengenin sağlanması için başvuru talep daralması ve bu amaçla işçilik maliyetlerinin reel düzeyde geriletilmesi de ihracatın artırılması amacına hizmet eden unsurlar olarak düşünülmüştür. Gerçekten de, istikrar programının ilk yıllarında ihracat hızla artmış, 1983'te hafif bir gerileme olmuş, ancak 1984'te yeniden hızlanmış. Programın ilk yıllarında ihracattaki artışlar, istikrar modelinin kendisinden beklenen başarıya ulaştığı ve Türk ekonomisini dışa dönük bir yapıya oturttuğu şeklinde yorumlanmıştır. Ancak, böyle bir yorumda bulunabilmek için ihracat artışının gerisindeki nedenler, nesnel olarak ele alınmalıdır.⁴⁹

İhracat artışları konusunda dikkate alınması gereken nokta, bu gelişmenin kendi dinamiği sonucunda mı ortaya çıktığı, yoksa iç ve dış koşullarda meydana gelen bir değişimden mi kaynaklandığıdır. Yani, önemli olan, 1980 sonrasındaki ihracat artışları kalıcı yapısal dönüşümlerden etkilenerek oluşan bir durum mudur, yoksa geçici konjonktürel koşullardan mı etkilenmiştir? Eğer, söz konusu gelişme yapısal bir değişimden kaynaklanıyorsa, o zaman kalıcı bir başarıdan söz edilebilir. Fakat dönemin iç ve dış koşulları değerlendirildiğinde; ihracat artışlarının yapısal dönüşümler sonucu oluşmadığını göstermektedir. Şimdi bu konuya değinirsek:

1980 sonrası gözlenen ihracat artışlarının dinamik bir gelişme sonucu ortaya çıkamayacağıın en belirgin işareti, söz konusu dönemde izlenen katı istikrar programının bu tür

⁴⁸ Hüseyin ŞAHİN, a.g.e., s.181

bir dönüşüme olanak vermeyecek bir durgunluk ortamı yaratmış olmasıdır. 1980 sonrası iç ve dış koşulların birlikte sağladıkları ortam, bu yıllardaki ihracat artışının temel nedenidir. 1980'li yıllarda, dış konjonktür genellikle olumsuz olmakla birlikte, Türkiye açısından olumlu nitelikler taşıyordu. Dünya ticaretinin durakladığı bir dönemde özellikle petrol ihracatçısı ülkelerin ithalat talepleri önemli ölçüde artmıştır. Hemen yanı başımızda ortaya çıkan, İran-İrak Savaşı ihracatımızın önemli bir kısmının İran'a yöneltilmesinde önemli bir rol oynamıştır. 1980 sonrası ihracat artışları geleneksel Batı pazarlarından çok, yeni açılmış olan Orta Doğu pazarlarına yönelmiştir. Daha önce ihracatımız içinde önemsiz bir yeri olan İran, Irak, Libya, Suudi Arabistan'ın payları %34'e kadar çıkmıştır. Bu ülkelerin ihracatımızdaki Pazar paylarının birkaç yıl içinde genişlemesi, 1980'li yıllardaki ihracat artışlarında dış konjonktürün önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.⁵⁰

1980'lerin başındaki ihracat artışlarında, olumlu dış konjonktürün önemli bir rolü olsa da, ihracattaki bu artışları tamamen dış konjonktüre bağlamak doğru olmaz. Özellikle, 1980'lerin başında dış ödemelerdeki tıkanma, dış borçların ödenmesi zorunluluğu döviz kazanmayı ön plana çıkarmış ve ihracatı herşeye rağmen arttırmak şeklinde bir yaklaşımın egemen olmasına yol açmıştır. İzlenen devalüasyon politikaları, doların değerinin 1984'ün ortasında, 1979'a göre 10 katından fazla artmasına neden olmuştur. Ulusal parada meydana gelen hızlı bir değer kaybı ihracatı önemli ölçüde uyarmıştır. İstikrar programı çerçevesinde getirilen önlemler içinde ihracat bakımından en önemli unsur teşvik tedbirleridir. 1980 sonrasında, ihracatın teşviki amacı ile değişen ölçülerde olmak üzere vergi iadesi, gümrük vergisi muafiyeti, sübvansiyonlu kredi, döviz tahsisi kolaylıkları, tanıtım ve pazarlama olanakları gibi araçları uygulanmıştır.

1980 sonrası uygulanan talep yönetimi politikası da ihracatı zorlayan etkilerde bulunmuştur. 1980 sonrası, artan yurtiçi talep kısılarak üreticiler ihracata zorlanmıştır. Talep daralması, gelir dağılımını ücretli-maaşlı kesim aleyhine bozulması yoluyla, yani dengesiz bir şekilde gerçekleşmiştir. Bu koşullarda ihracatçılar, daralan iç talep karşısında maliyetin altında fiyatlar ile dış Pazarlara çıkmaya zorlanmıştır.

1980 sonrası ortaya çıkan yapı da şöyledir: Daha önce de belirtildiği gibi ihracat geniş teşviklerle desteklenmiştir. Dokuma, giyim, çimento ve bunun gibi geleneksel üretim alanlarıyla, Türkiye için yeni olan ve teknolojik yönü ağır basan yatırım ve ağır sanayi malları üretimine aynı

⁴⁹ Hüseyin ŞAHİN, a.g.e., s.182

⁵⁰ Engin ERDOĞAN, **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirlerinin Türkiye'nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988, s.182

ölçüde teşvik verilmiştir. Gerçekte, bu iki farklı alana aynı oranda teşvik verilmesi yatırım ve ağır sanayi malları üretiminin hiç teşvik edilmemesi anlamına gelmektedir. Çünkü; geleneksel üretim alanlarının pazara hazırdır, işgücü kolaylıkla bulunabilir ve daha ucuzdur. Buna karşın, cari işlemler bilançosu dengesine yönelik yapısal dönüşümü sağlayacak, teknolojik gelişimi hızlandıracak yatırım ve ağır sanayi alanlarında hem bilgili ve becerikli işgücü eksiktir, hem de pazara ilişkin riskler çoktur. Dolayısıyla; eşit teşviklerle, yatırımların ağır sanayi mallarına kayması, geleneksel üretim alanlarına kaymasına oranla daha zordur.

1980'den sonraki ihracat artışında serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak ve dışa açık bir büyüme gerçekleştirmek için düşünülen politikaların, 24 Ocak Programı çerçevesinde uygulanmasının önemi yadsınamaz. Ancak, bu performansta rol oynayan önemli bir etken vardır. 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci politikalar sonucunda ortaya çıkan üretim yapısında çeşitlilik gösteren imalat sanayii, 1980 sonrası gerçekleşen ihracat artışı içinde önemli bir etken olmuştur. Dolayısıyla, Türkiye'nin 1980'den bu yana gerçekleştirdiği ihracat büyük oranda 1980 öncesi kurulmuş olan üretim kapasitesi sayesinde meydana gelmiştir. 24 Ocak Kararları'nı izleyen yıllarda üretim potansiyeli istenen ölçüde olmamıştır. Bu olumsuz gelişmede, izlene politikaların etkisini olmadığını düşünmek çok doğru olmayacaktır. Bu düşünceye kanıt olarak da, ekonominin en üretken kesimlerinden imalat sanayiini gösterebiliriz. İmalat sanayiinde, sabit sermaye yatırımlarına ayrılan pay; 1980'de %27 iken 1988'de yaklaşık olarak %15'e düşmüş ve izleyen yıllarda nispi olarak gerilemeye devam etmiştir.⁵¹

Ödemeler dengesindeki gelişmeler, büyüme ve istihdam açısından değerlendirildiğinde dengesiz bir yapı göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler, gelişme süreçleri boyunca yapacakları yatırımlar için hammadde ve teknoloji gibi ürünlerin ithaline gereksinim duyarlar. Bu gereksinimden dolayı da, ithalat artışlarını normal karşılarlar. Özellikle 1984'den sonra, ülkemizde ithalat sürekli bir artış göstermiştir. Yalnız, yapılan bu ithalattaki yatırım amaçlı hammadde ve teknoloji yoğunluğu ülkemiz için hedeflenen sağlıklı büyüme ve istihdama yeterli katkıda bulunmamıştır. Ayrıca, ithalatın liberalizasyonu ile sanayi sektörü yabancı mallarla rekabet etmek zorunda kalmıştır. Birçok küçük yatırımcı bu rekabet sonucu piyasadan çekilmek zorunda kalmıştır. İthalatın liberalizasyonunu büyüme ve istihdamı açısından bu olumsuzluklarına karşın, tüketiciler açısından kaliteli ve düşük fiyatlı mal elde etmelerini sağlayan olumlu yönleri de vardır.

⁵¹ Muhteşem KAYNAK, **Yeni Sanayileşen Ülkelerde ve Türkiye'de İhracat, Sanayileşme ve Teknoloji**, TMMOB, Makine Mühendisleri Odası 1989 Sanayi Kongresi Bildirisi (I), MMO Yayınları No: 134/1, 1989, s.350

İhracatın, büyüme ve istihdam üzerindeki etkisi incelendiğinde; daha önce belirttiğimiz gibi Türkiye açısından, ihracat artışlarını konjonktürel mi yapısal mı olduğu önemlidir. Yapısal değişimlerin ihracat üzerinde etkili olması, büyüme ve istihdam açısından daha olumludur. Ayrıca, 1980 sonrası dönemde imalat sanayiindeki yatırım paylarının düşmesi de büyüme ve istihdam açısından olumsuz gelişmelere neden olmuştur.

1-2-2-3- İç ve Dış Ticaret Hadleri:

Yeni gelişmekte olan ülkeler, ihracatlarını arttırmak için devalüasyon ve ihracat teşviklerini kullanmaktadırlar. Bütün bu ülkeler, ihracatlarını arttırma baskısı altında, aynı gelişmiş ülke pazarlarının kapılarını zorlamaktadırlar. Bu yoğun rekabet nedeniyle ihracat mallarında fiyat düşüşleri olmuştur.

Yine, bütün bu ülkeler, başta dokuma-giyim olmak üzere aynı malları ihraç etmektedirler. Bu defa, dış pazardaki fiyat düşüşü ve ihracatı arttırma olanağının sınırlı oluşu, ihracat geliri artışını da sınırlamaktadır. Sonuçta, dış ticaret hadleri aleyhe dönerek, bu ülkeler reel gelir kaybına uğramaktadır.

Bu ülkelerden bir tanesi de Türkiye'dir. Türkiye'de aynı politikaları uyguladığı için dış ticaret hadlerinden olumsuz olarak etkilenmektedir.

Dış ticarete, ticaret yapan ülkelerin zaman içinde bu ticaretten karlı mı çıktığı, yoksa bir kayba mı uğradıkları önemli bir sorundur. Bu da, satılan malların fiyatları ile satın alınan malların fiyatlarındaki değişimlere bağlıdır. Ülkenin ihraç ettiği malların fiyatı, başlangıç dönemine göre ucuzlayıp ithal mallarının fiyatı da artarsa, ülke dış ticaretten zararlı çıkar.

Ticaret hadlerinin ülkemizin aleyhine dönmesindeki başlıca nedenlerden biri, dünya petrol fiyatlarındaki hızlı artışlardır. 1975 yılında başlayan artışlar, 1981'e kadar sürmüştür. Buna ek olarak, yukarıda belirtildiği gibi bir çok yeni gelişen ülkenin aynı anda dünya pazarına çıkması ve Türkiye'nin de bu ülkelerden biri olması, temel sorunu oluşturmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, tarımsal üretimlerini gerçekleştirebilmek için dışarıdan, tarımda kullanılacak teknik alet ithal etmek zorundadır. Bu malları alan gelişmekte olan ülkeler, tarımsal malları üretmeye başlar. Ancak gelişmiş ülkelerde, gıda maddelerine yapılan harcamaların oranı, diğer sanayi mallarına yapılan harcamaların oranına göre azdır. Yani gelişme ile birlikte, sanayileşmiş ülkelerde, az gelişmiş ülkelerin ürettiği bazı mallara olan talep azalmaktadır.

Türkiye’de de, ihracatın büyük bir bölümünü yaş sebze-meyve, çay, tütün, pamuk, üzüm, vb. gibi maddelere dayalı olduğu için zor durumdadır. Üstelik, çoğu gelişmiş ülke, çiftçi sınıfını korumak için tarım ürünleri ithaline önemli kısıtlamalar getirmiştir. Bu da, bizim ihraç mallarımıza olan talebi oldukça azaltmaktadır.

1980’li yıllarda, Türkiye henüz belli başlı sanayi mamul ihracatçıları sınıfına dahil olmasına rağmen ihracatın yapısında önemli bir değişme olmuştur. Hammadde ihracatının payı düşerken, mamul ihracatı artmıştır. Türkiye’nin mal ihracatının yapısı hammaddelerden mamul maddelere doğru kayarken yöneldiği pazarların da ülke gruplarında değişiklikler olmuştur. 1960’lı yıllarda hammadde ihracatçısı olduğu aşamada, ihracatın %80’ine yakın kısmı sanayileşmiş Batı ülkelerine yönelikti. 1980’lerde, sanayi mamul ihracatı artmış ve pazarı da sanayileşmiş Batı ülkelerinden, yüksek gelirli petrol ihracatçılarına doğru kaymıştır. Sanayi mamul ihracatı da daha çok ileri teknoloji isteyen dokuma ve giyimde yoğunlaşmıştır.⁵²

Pazar kaymalarının bir nedeni de, sanayileşmiş batı ülkelerinin, emek-yoğun sanayi mamullerinden olan hazır giyim eşyası, halı-kilim gibi mamul kategorilerini talep etmesidir. Buna karşılık, ilaç ve diğer bazı kimya sanayi ürünleri, elektrikli ve elektriksiz makineler, ulaştırma araçları, vb. gibi mallarda başlıca Pazar, orta doğu’ daki petrol ihracatçısı zengin ülkelerdir. Ancak aynı pazara, Türkiye’ nin yanında, pek çok yeni gelişen ülke de girmiş ve daha ucuz mallar sunup, ihracatımızı olumsuz etkilemiştir. Ayrıca, ithalatın ve ithal edilen malların fiyatlarının artması, ihracatın büsbütün yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Bu durumda, Türkiye dış ticaretten zararlı çıkmaktadır.

Dış ticaretin olumlu bir yapı göstermesi, büyüme ve istihdam artışı için itici bir güçtür. Türkiye’ de dış ticaret ise ihracatın yetersiz kalması ve ithalatın pahalılaşması nedeniyle, büyüme ve istihdam açısından çok olumlu bir etki sergilememiştir. İstenen ölçülerde olmasa da, mamul mal üretimindeki artışlar büyümeyi olumlu etkilerken, sanayileşmiş ülkelerin emek-yoğun dokuma ve giyim gibi ürünlere olan talebi de istihdamı olumlu etkilemiştir.

1-2-2-4- Kamu Kesimi Finansmanı ve Maliye Politikası:

24 Ocak 1980 İstikrar Modeli’ nin açıklanan amaçlarının başında daha önce belirtildiği gibi, enflasyonu önlemek, ihracat artışı yoluyla dış dengeyi sağlamak ve serbest piyasa

⁵² Engin ERDOĞAN, a.g.e., s.190

ekonomisine işlerlik kazandıracak bir dizi uygulamalar geliyordu. Bu amaçlar doğrultusunda kamu kesiminin finansmanı ve maliye politikasına yön verilmeye çalışılmıştır.

İhracata yönelik çabaların en önemli noktalarından biri iç pazarın daraltılmasıydı. Bu nedenle, gelir dağılımının geniş tüketici kesim aleyhine bozulması gerekiyordu. Talep yönetimi politikasının temel araçları ise fiyatlara ve parasal önlemlere ilişkin olarak belirlenmişti. İlk olarak, KİT ürünlerine zam politikası etkin bir araç olarak kullanılmıştı. 1980 Şubat'ından itibaren fiyat şoklarıyla içerideki fiili talep düzeyi düşürülmüştür. Bununla beraber, tarımsal ürünlere de düşük fiyatlar verilmiştir. Ücret artışlarını baskı altında tutmaya yönelik ücret politikası da, bu uygulamalara eşlik etmiştir. KİT ürünlerine zam politikasının amacı; bütçe açıklarını kapatmak, KİT yatırımlarının hazineye olan yükünü azaltmaktır. Bunun yanında, Merkez Bankası kaynaklarının özel sermayeye daha fazla açılmasını sağlamak için kamu kesimi işletmeciliğinin gözden düşürülmesi gibi politik amaçlar da hedeflenmiştir.⁵³

Talebin daraltılmasına yönelik politikalar, sadece özel tüketim harcamalarının kısılması ile sınırlı kalmıyordu. Bir yandan kamu tüketim harcamaları (cari harcamalar) kısılrken, diğer yandan da kamu yatırım harcamaları, özellikle de sanayi yatırımları sınırlandırılıyordu. Bu uygulamanın gerekçesi ise özel yatırım harcamaları üzerinde baskı yapmasıydı. Ancak, 24 Ocak Kararları'nın daraltıcı kamu politikası uygulamaları en çok sosyal hizmetler alanını etkilemiştir. Sağlık ve eğitim hizmetlerinde kaynak yetersizliğinden dolayı aksamalar olmuştur.

24 Ocak Kararları'nda vergi politikası, özel birikimi güçlendirmeyi benimsediği için ihracata, yatırımlara ve yabancı sermayeye verilen teşvikler önemli ölçüde genişletilmiştir. Çeşitli vergi indirimlerinin ve aflarının en önemli amacı, özel kesimin işletme sermayesi sorununu hafifletmektir. Uygulanan vergi politikası ile sermaye kesimi kayırılırken, sabit gelir gruplarından ve özellikle ücretli kesimden daha fazla vergi alınmasına yönelinmiştir.

24 Ocak Kararları, özel kesimin gelişmesine son derece önem vermiş, bunu da vergi politikasıyla desteklemiştir. Özel kesimin gelişmesini sağlayacak kaynaklar da, kamu kesiminden ve ücret düşüşlerinden sağlanacaktı. Kamu kesimi küçültülerek ve emeğin satın-alma gücü nominal fiyatlarla kısılarak, özel kesime kaynak aktarılmıştır. 24 Ocak Modeli' nin ardındaki inanca göre; enflasyon, kamu kesiminin kaynak kullanması nedeniyle artmıştır. Kaynakların, özel kesime aktarılmasıyla enflasyonun kendiliğinden yavaşlayacağı düşünülmüştür. Ancak, gerçeğin düşünülene pek uyuşmadığı yıllık enflasyon verilerinde görülmektedir.

⁵³ Neşe ERDİLEK, Hükümet ve Programları, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt: 4, s.1046

24 Ocak Modeli, maliye politikası bakımından şunları yansıtmaktadır: tasarruflara verilen net gelir arttıkça, kredilerden alınan gider vergisi indirilecek, halkın milli gelirden daha fazla pay alması sağlanacak, tasarruf eğiliminin artması için tedbirler alınacak, sağlıklı bir sermaye piyasası kurulacak, yabancı sermayenin arttırılması için istikrarlı bir ortam yaratılacaktı. Vergiler, sayıca az, basit, kolay ve anlaşılır olacaktı. Vergileme lüks tüketim ve israfi azaltıcı şekilde düzenlenerek, kaynak israfi önlenecektir.

Ancak, 24 Ocak Modeli' nin uyguladığı maliye politikasının, bütün bu anlatılanlardan uzak olduğu ortadadır. Adil olmayan bir vergi yapısı, geniş kitlelerin lehine bozulan bir gelir bölüşümünü beraberinde getirmiş, lüks tüketimi arttıran yüksek gelir grubu ithal talebini arttırmış, bu da ödemeler dengesi açıklarını büyütüştür. Sonuçta da, istikrarsız bir ekonomik büyümeye neden olmuştur. Ekonomiyi yönetebilmek, her geçen gün yeni sermaye girişlerine ve daha fazla borçlanmaya bağlı hale gelmiştir. Kamu yatırımlarının düşmesi istihdamı olumsuz etkilerken, özel sektörün yatırımlarının arttırılması için getirilen teşvikler ise istihdamı olumlu etkilemiştir.

x

1-2-2-5- Kamu İktisadi Teşebbüsler ve Özelleştirme:

Türkiye ekonomisinde KİT' ler kalkınma ve refahta coğrafi dengenin sağlanması, Türk Toplumuna' na belirli nitelikte ve ucuz fiyatta mal ve hizmet arzı, ekonomik istikrarı korumak ile sosyal adaletin sağlanması konularında üzerine düşen görevleri fazlasıyla yapmıştır. Bu kuruluşlar olmasaydı, ekonomimiz bugünkü gelişme seviyesine ulaşmakta oldukça zorlanırdı. KİT' lerin Türkiye ekonomisine katkıları, kurulduğu yıllardaki şartlar düşünüldüğünde kendiliğinden anlaşılır. 1950' li yıllardan itibaren kurulan Cumhuriyet Hükümetleri, KİT' lerin özel sektöre devri konusunda çaba harcamalarına karşın, 1980 yılına kadar geçen 30 yıllık dönemde somut bir ilerleme kaydedemedikleri gibi, aksine KİT' ler daha da büyüyerek, sayıları artmıştır.

1980 sonrası uygulanan kalkınma planlarında KİT olgusu sona erdirilmek istenmiştir. Özellikle 1990-1994 yıllarında uygulanan VI. B.Y.K.P.' nda KİT yatırımlarına çok az yer verilmiştir. Örneğin; 1980 yılında toplam sabit sermaye yatırımları % 120 artar iken, KİT sabit sermaye yatırımları % 130 artmış ve KİT sabit sermaye yatırımlarının GSMH' ya oranı % 5.8 düzeyinde olmuştur. Buna karşın; 1992 yılında, toplam sabit sermaye yatırımları % 63 iken, KİT

sabit sermaye yatırımları % 40 artmış ve KİT sabit sermaye yatırımlarının GSMH oranı da % 3.2' ye gerilemiştir.⁵⁴

KİT' lerin ekonomiye katkıları üretimlerinin artışları görüldüğü gibi yatırımlara bağlıdır. 1980 sonrası KİT yatırımları azalmıştır. Bunun nedeni, 1980 sonrasında uygulanan ekonomi politikalarının KİT' leri olabildiğince etkisiz kılmak ve özelleştirilmesini amaçlamasından kaynaklanmaktadır.

KİT' lerin durumunu gösterebilmek için bazı unsurları belirtmek yerinde olacaktır. 1984-1987 yılları arasında, Türkiye' nin dolaylı ve dolaysız tüm vergi gelirlerinin % 44.5' i KİT' ler tarafından ödenmiş bulunuyordu. KİT' ler her yıl toplam dış satımın % 15-20' sini, toplam dış alımın da % 25-30' unu gerçekleştirmekteydi. KİT' lerin dış borçları, ülkenin toplam dış borçlarının % 12' si civarındaydı.⁵⁵

Özelleştirme ile şu amaçların gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir: Serbest piyasa ekonomisini güçlendirmek, verimliliği yükseltmek, gelir dağılımını iyileştirmek, kamu kesimi sendikalarının gücünü kırmak, ücretlerin ve çalışma koşullarının düzenlenmesinin getirdiği maliyetleri düşürülmek, bütçe açıklarını azaltmak, sonuçta ise ekonomik büyümeyi disiplin altına sokmaktır.

Türkiye henüz ekonomik gelişmesini tamamlamamış bir ülkedir. Ülkemizde KİT' ler, ekonomik kalkınmanın en önemli araçlarından biri olarak kullanılmaktadır. Özellikle, enerji, ulaştırma, madencilik vb. gibi alanlarda KİT' lerin bırakacağı boşluğu özel sektörün dolduracağı inancı pek gerçekçi bir yaklaşım olmaz. Üstelik, KİT' lerin bir çoğu piyasa koşulları gereği ve yasal olarak tekeli bir yapıya sahiptir. Bu tekeli yapıyı, özel sektöre devretmek, serbest piyasa koşulları ile pek uyumsuzdur.

Sonuç olarak; Türkiye' de özelleştirmenin amacı saptırılıp, bütçe açıklarının finansmanı sağlanmaya çalışılmış ve yüksek enflasyon, bürokratik engeller gibi nedenlerle özelleştirmeden beklenen sonuç ve getiriler olumsuz etkilenmiştir. Bu da; büyüme ve istihdam beklenenin aksine olumsuz etkilemiştir.

⁵⁴ Rıdvan KARLUK, a. g. e. , s. 137

⁵⁵ Yakup KEPENEK, **100 Soruda Gelişim Sorunları ve Özelleştirilmeleriyle KİT' ler**, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi: 57, İstanbul, 1990, s. 76

1-2-3- 24 Ocak Sonrası Yıllara Göre Büyüme Analizi

1-2-3-1- 1981-1983 Dönemi:

1980 sonrası dışa açılma politikalarının başarısını ya da başarısızlığını sadece kendi içinde değerlendirmek objektif olmayacaktır. Sebebi de; 1980 yılı başından itibaren dünyadaki ekonomik yapının giderek artan bir durgunluğa dönüşmesi, özellikle gelişmekte olan ülkeler ve tabii ki Türkiye'yi etkileyen öğeler içermesidir.

1980'li yıllarla birlikte Türkiye'de ithalatın artması ve ihracatın nispi olarak azalmasıyla ticaret hadleri kötüleşmiştir. Doların değerlenmesi ve artan faiz hadleri ise Türkiye'yi değişik kalemlerde farklı biçimde etkilemiştir. Ekonominin sürekli değişen faiz hadleri, döviz kuru, nispi fiyatlar ve enflasyon hızı piyasaları olumsuz etkileyerek, yatırım-tasarruf ve büyüme üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır.

24 Ocak Programı'yla ekonomik büyüme hedefi, en azından 1984'e kadar öteki kısa vadeli hedeflere tercih edilmiştir. Bu dönemde, sektörel büyüme hızlarına bakarsak; sanayi sektöründe üretim artışı 1981 yılındaki %7.2'lik artışa karşılık, 1982 yılında daha düşük bir oranda %4.6 oranında büyüyerek gerçekleşmiş, 1983 yılında ise yeniden daha hızlı bir artma eğilimine girerek %7.4'e ulaşmıştır. 1983 yılında sanayi sektörü gelişme hızındaki artış, imalat sanayiindeki gelişmelerden kaynaklanmıştır. Tarım sektöründe; 1981 yılında %0.1, 1982 yılında %6.5, 1983 yılında tekrar bir azalma göstererek %1.9'a gerilemiştir. Bu gerilemenin nedeni; çiftçilik, hayvancılık sektöründe gözlenmekte ve buğday, arpa, çavdar, Yulaf, mısır, çeltik, şeker pancarı, soğan, patates, zeytin ve diğer bir kısım tarımsal ürünün üretimindeki düşüşler ile bu sektör girdilerindeki artışlardan kaynaklanmaktadır. Hizmet sektöründe; 1981 yılında gözlenen %4.8 oranındaki artış, 1982'de %4.1, 1983 yılında da %3.4 olmuştur. GSMH' daki gelişme hızları ise sırasıyla, 1981 yılında %4.1, 1982'de %4.6 ve 1983 yılında %3.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde, ekonomide mevcut kapasitenin kullanım oranı yükseltilerek üretim arttırılmıştır.

Tablo:2
Sektörel GSMH Artışı (%)

Sektörler	1981	1982	1983
Tarım	0.1	6.5	-1.9
Sanayi	7.2	4.6	7.4
Hizmetler	4.8	4.1	3.4
GSYİH	4.2	4.8	3.1
GSMH	4.1	4.6	3.2

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 1981, 1982, 1983 Yıllarına Ait Ekonomik Raporlar, s.15

1-2-3-2- 1984-1989 Dönemi:

Bu dönemde, ithalatta liberalizasyon oranında sıçrama, gümrük vergilerinin düşürülmesi ve bunun gibi önlemlerle ekonominin dışa açılma düzeyi arttırıldı. Ayrıca, dünya ekonomisinde meydana gelen olumlu gelişmelerde Türkiye ekonomisini etkilemiştir. 1980-1981 yıllarında, varili 30 doları aşan petrol fiyatı inişe geçmiş, 1986 yılında 1/3'üne kadar düşmüştür. Gerçekte, gelişmekte olan ülkeler tek tek ele alındığında bu ülkelerin çoğunda reel olarak net fakirleşme yaşandığı görülür. Çünkü, üretimdeki toplam artış oranını, büyük ölçüde Uzak Doğu'nun hızla sanayileşmekte olan ülkeleri yükseltmiştir. Birçok Afrika ülkesinde kişi başına gelir, 1980'li yıllarda gerilemiştir. Latin Amerika sürekli ekonomik, siyasal ve sosyal çalkantıların yaşandığı ve 1981'den beri kişi başına gelirin sürekli gerilediği diğer bir bölgedir. Birçok gelişmekte olan ülkenin ekonomik büyüme ve yatırımlarında 1982'den beri yaygın bir şekilde gözlenen gerilemelerin, bu ülkelerin karşı karşıya bulunduğu aşırı dış borç sorunundan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. Bu ülkelerin kısa dönemde, dış borçlarını ödemek amacıyla daha makul cari işlemler bilançolarına sahip olabilmek için yatırımları ihmal ettikleri ve yine bu uğurda, ülke içi ekonomik dengelerdeki bozulmaları göze aldıkları ifade edilmektedir.⁵⁶

⁵⁶ DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, 1984 Yıllığı, s.9

Bu dönemde, Türkiye ekonomisine yön vermek amacıyla, V.B.Y.K.P. uygulamaya konulmuştur. Bu program, 1985-1989 yıllarını kapsamaktadır. Bu program, 24 Ocak Kararları'nın devamı niteliğindedir. Bu programda, büyümenin serbest rekabet ortamında ve özel kesimin dinamizminde azami ölçüde yararlanılarak gerçekleştirilmesi esas ilke olarak görülmüştür. Bu doğrultuda toplam yatırımlar içinde özel yatırımların payı arttırılacak, ihracata dönük sanayiye teşvik sistemi uygulanacak, kamu kesimi yatırımlarının ekonomik, sosyal ve kültürel altyapıya dönük olması esas alınacaktır. Özel kesim yatırımlarının gerçekleştirilmesi açısından kritik faktör olan finansman imkanları, faiz politikasıyla tasarrufların teşviki, mali sistemin etkinleştirilmesi, kamunun kullandığı kaynakların nispi olarak azaltılması, özel kesimin yurt dışından sağlanan kaynaklardan daha fazla yararlanmasıyla arttırılacaktır.

Türkiye'de bu dönemde öncelikli amaç olarak, dış borç ödeme öne çıkmış ve ödemeler aksatılmadan sürdürülmüştür. Fakat 1984'den sonra hızla borçlanmaya gidilmiştir. Türkiye sadece faiz ödemeleri için ihracatının %23.25'ini kullanmıştır. Bu dönemde, ihracat artışı ile cari işlemler açığı azalma göstererek %12.2 olmuştur. Bu gelişmenin arkasında T.L.'nin değerinin sürekli düşürülmesi vardır. Bunlara karşın programın ekonomiye doğrudan yabancı sermaye çekme amacı ile enflasyon hızının düşürülmesi amacı gerçekleşmemiştir. Yalnız, 1989 yılında enflasyon yavaşlamıştır. Çünkü; ekonomide reel büyümeni durması nedeniyle yeterli kredi talebinin gelmemesi, yaratılmış olan paranın harcamaya dönmesi için gerekli reel talebin olmayışı, kredi/mevduat oranının düşmesi hızlı parasal genişlemenin enflasyon yaratmasını engellemiştir.⁵⁷

Ekonomi 1984'den itibaren canlılık kazanmış, sanayileşme hızı ortalama %8.4'e ve GSMH artış hızı ortalama %6.3'e çıkmıştır. V.B.Y.K.P.'nin uygulanmasıyla elde edilen toplam ve sektörel büyüme oranları aşağıdaki tabloda görüldüğü gibidir:

⁵⁷ Gülten KAZGAN, a.g.e., s. 369

Tablo: 3
Sektörel Gelişme Hızları (%)
(1968 Yılı Sabit Faktör Fiyatlarıyla)

Sektörler	1985	1986	1987	1988	1989
Tarım	2.4	7.6	2.6	7.2	-6.3
Sanayi	6.3	8.7	9.1	3.8	3.3
Hizmetler	4.0	6.4	6.7	4.0	2.7
GSYİH	4.2	7.2	6.4	4.6	0.9
GSMH	5.1	8.0	6.8	3.4	1.8

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 1985,1986,1987,1988,1989 Yıllarına Ait Ekonomik Raporlar, s.16

1-2-3-3- 1990-1993 Dönemi:

Türkiye' de 1980' den sonra ekonominin dışa açılması ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesi doğrultusunda uygulamaya konulan politikalar sonucunda oldukça yüksek büyüme hızlarına ulaşılmıştır.

1991 yılında Körfez Krizi' nin etkisiyle % 0.4' e düşen GSMH büyüme hızı, 1992 yılında % 6.4 olmuş ve 1993 yılında %7.6 gibi yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir.

1993 yılında, sanayi sektöründeki büyümenin de etkisiyle sağlanan yüksek oranlı büyümenin yan etkileri ise, dış ticaret ve kamu kesimi açıkları olmuştur. 1993 yılında konsolide bütçe açığı 133.1 trilyon lira düzeyinde gerçekleşirken, kamu kesimi borçlanma gereği ise 215.9 trilyon lira olmuştur. Bu göstergeler dengesiz büyümenin en güzel örneğidir.

1993 yılında hammadde ve yatırım malları ithalatındaki hızlı artışa paralel olarak, ithalat önceki yıllardaki artış seviyesinin üzerinde bir artış göstermiştir. Buna bağlı olarak da cari işlemler dengesi açığı büyümüştür. Net döviz rezervleri ise en yüksek seviyeye ulaşarak, 17.8 milyar dolara çıkmıştır.

1990-1993 döneminde toplam eşya fiyatları artışı ortalama olarak % 60 seviyesinde seyretmiştir.

Hızlı artan kamu açıkları ve bu açıkların borçlanma ile finansmanı, iç borç faizlerinin yükselmesine ve borç vade yapısının kısılmasına sebep olmuştur.

Uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmiş olduğu bir ortamda, faizlerin yükselmesi kısa vadeli sermaye girişinin artmasına sebep olmuş, bu da; bir taraftan artan ithalatın diğer taraftan da kamu açıklarının borçlanma yoluyla finansmanına ek kaynak yaratmıştır. Bu finansman yöntemi ile TL, yabancı paralar karşısında aşırı değer kazanmış ihracatın karlılığı düşerken, ithalat nispi olarak ucuzlamıştır. Buna ek olarak da, ücretlerdeki hızlı reel artışlar ekonominin uluslararası piyasalardaki mukayeseli avantajını azaltmıştır.

Dış ticaretimizde önemli bir yer tutan gelişmiş batı ekonomilerindeki durgunluk, ihracatımızı olumsuz etkilerken, ucuz ithalatın etkisiyle de dış ticaret açığımız artma eğilimine girmiştir.

1989 yılında beri uygulanan yüksek faiz, aşırı değerli kur ortamında kısa vadeli sermaye girişine dayanan borçlanma politikası 1993 yılında sınıra dayanmış, döviz kurunda ve mali piyasalarda önemli ölçüde belirsizlikten kaynaklanan spekülasyonlar ortaya çıkmıştır.

Aşağıda sektörel ve genel üretim artışları görülmektedir:

Tablo: 4
Sektörel ve Genel Büyüme Hızları (%)

Sektörler	1990	1991	1992	1993
Tarım	4.7	-0.9	4.3	-1.3
Sanayi	6.9	2.7	5.9	8.2
Hizmetler	5.6	0.6	6.5	10.7
GSYİH	5.8	0.9	6.0	8.0
GSMH	5.7	0.3	6.4	8.1

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 1990, 1991, 1992, 1993 Yıllarına Ait Ekonomik Raporlar, s. 5

1-2-3-4- 1994-1998 Dönemi:

1994 yılına gelindiğinde, ekonomik göstergeler ekonomide herşeyin sanıldığı kadar yolunda gitmediğini göstermiştir. Hiper enflasyon ve durgunluğun birlikte yaşandığı bir konjonktüre girmemek, enflasyonu hızla düşürmek, TL' ye istikrar kazandırmak, ekonomik ve sosyal kalkınmayı, sosyal dengeleri de gözeten bir temele oturtmak, istikrarı sürekli kılabacak yapısal reformları gerçekleştirmek amacıyla 5 Nisan 1994 tarihinde Ekonomik Önlemler Uygulama Planı açıklanmıştır.

Orta vadede bu plan, kamu kesiminin ekonomideki rolünü yeniden tanımlanması, üretim yapan, sübvansiyon dağıtan devlet yapısından piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurallarıyla işlemesini sağlayan ve sosyal dengeleri gözeten bir yapıya geçerek rekabete açık, dış talebe dayalı ve sürdürülebilir bir büyümeyi hedeflemiştir. Bu plan gereği olarak, döviz kurlarında istikrarı sağlamak amacıyla TL' nin değeri yeniden belirlenmiş, Merkez Bankası' nın Hazine' ye açacağı kısa vadeli avans oranı kademeli olarak düşürülmüş, mevduata yüzde yüz güvence getirilerek tasarruflar teşvik edilmiş, kamu kesimi harcamalarında tasarrufa gidilerek kamu açıklarının aşağıya çekilmesi için bir dizi tedbirler alınmış, kamu gelirlerini arttırmak üzere fiyat ayarlamaları yapılmış, yeni vergi kanunları yürürlüğe konulmuş, kayıt dışı ekonomiyi sisteme dahil edecek ve vergide etkinliği arttıracak düzenlemeler yapılmış, vergi denetimleri yaygınlaştırılarak artırılmıştır.⁵⁸

Bu plan çerçevesinde alınan kararların olumlu etkileriyle, ihracatta artış ithalatta azalış olmuş ve cari işlemler dengesi fazla verir duruma gelmiştir. Ayrıca, kamu finansman açıkları büyük ölçüde aşağıya çekilmiş, mali piyasalarda yeniden istikrarlı bir ortam yaratılmıştır.

1994 yılında bir defaya mahsus olmak üzere ek vergi toplanması ve kamu harcamalarında tasarrufa gidilmesi sonucunda, konsolide bütçe gelirleri%110.3 artarken, giderler % 84 oranında artmış ve 1993 yılında 133.1 trilyon lira olan konsolide bütçe açığı, sadece %13.3 oranında artarak 150.8 trilyon lira olmuştur. Böylece, 1993 yılında %6.7 olan konsolide bütçe açığının GSMH oranı, 1994 yılında % 3.9' a düşürülmüştür. 1995 yılında konsolide bütçe açığı bir önceki yıla göre % 109.9 oranında artarak, 316.6 trilyon lira olmuştur. Açığın GSMH oranı ise % 4.1 olmuştur.

⁵⁸ DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, 1995, s.5

KİT ürünlerine yapılan yüksek oranlı zamlar ile gelir artırıcı ve kamu harcamalarında tasarruf sağlayıcı tedbirler, kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH' oranının 1993 yılındaki %12.2 seviyesinde 1994 yılında %8.1 seviyesine düşürülmesinde etkili olmuştur. 1995 yılında iç borç stoku Kasım ayı verilerine göre 1.2 katrilyon liraya, dış borç stoku da Eylül ayı itibariyle 73.2 milyar dolara ulaşmıştır.

1994 yılında ihracat bir önceki yıla göre % 18 artmış, ithalat % 20.9 azalmış ve dış ticaret açığı da % 63.3 oranında gerilemiştir. Böylece 1993 yılında % 52.1 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı, 1994 yılında % 77.8' e ulaşırken, dış ticaret açığında meydana gelen düşüşün etkisiyle cari işlemler dengesi de 2.6 milyar dolar fazla vermiştir.

1995 yılında, ithalat %52.6 oranında artarken, ihracat % 21.8 artış göstermiştir. Böylece, ihracatın ithalatı karşılama oranı da % 61.3 olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda, dış ticaret açığı da 12.2 milyar dolar olmuştur. Bu dönemde yapılan ithalatın % 60' ı üretime yönelik hammadde, % 27.6' sı ise yatırım malıdır. Başta turizm olmak üzere diğer mal ve hizmet gelirlerinde görülen artışlarla cari işlemler dengesi 958 milyon dolar açıkla kapanmıştır.⁵⁹

29 Aralık 1995 tarihinde Merkez Bankası döviz rezervleri 12.4 milyar dolar, brüt uluslararası rezervler de 24.4 milyar dolar olmuştur.

Öte yandan, toptan eşya fiyatlarında Mart 1994 sonunda % 74 olan yıllık artış, Nisan ayında % 125.3' e yükselmiş ve yıl sonu itibariyle de % 149.6 olmuştur. 1995 yılının ilk üç aylık döneminden sonra fiyat artışları düşüş eğilimine girmiştir. 1994 yılında fiyatlardaki hızlı artış ve talep gerilemesine bağlı olarak üretimde görülen daralma, 1995 yılında yerini fiyatlarda düşüslere ve üretimde artışlara bırakmıştır.⁶⁰

1995 yılının Nisan ayından itibaren imalat sanayi üretim endeksi artış göstermeye, kapasite kullanım oranları da yükselmeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda, 1995 yılının ilk çeyreğinde büyüme hızındaki düşüş durmuş, ikinci üç ayında % 12.4, üçüncü üç ayında da % 13 oranında bir artış gerçekleştirerek yükselişe devam etmiştir.

Öte yandan, 1995' de yürürlüğe girmesi beklenen VII. B.Y.K.P., Ekonomik Önlemler Uygulama Planı çerçevesinde 1994 yılında oluşacak dengelerin ve nispi fiyat teşekkülünün dikkate alınmasının daha uygun olacağı gerekçesiyle bir yıl sonraya ertelenmiştir.

⁵⁹ DİE Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, 1995, s.6

⁶⁰ İlker PARASIZ, **Kriz Ekonomisi, 5 Nisan 1994 Kararları**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1995, s.209

Küreselleşmenin avantajlarından en üst düzeyde yararlanarak çağı yakalamak ve ülkemizin, dünya ülkeleri arasında seçkin bir yer edinmesini sağlamak, VII. B. Y. K. P.'nin temel hedefidir. Özgür ve demokratik bir ortamın sağlanması, bireyin ön plana çıkarılması, sürdürülebilir hızlı bir büyümenin gerçekleştirilmesi, toplumun yaşam seviyesinin yükseltilmesi ve gelir dağılımının iyileştirilmesi, üretken istihdamın artırılması, sanayileşmenin hızlandırılması, teknolojiye atılım yapılması, dünya refahından daha fazla pay alabilmek için eğitim düzeyinin yükseltilmesi, toplumun tüm bireylerinin yeteneklerine uygun eğitim verilmesi, kültür gelişmesinin sağlanması, toplumun tüm bireylerinin sosyal güvenlik ve temel sağlık hizmetlerine kavuşturulması, sağlık hizmetlerinin kalitesinin artırılması, çevrenin korunması ve geliştirilmesi VII. Plan'ın benimsediği başlıca amaçlardır.⁶¹

VII. Plan' da gümrük birliği çerçevesinde gerekli kurumsal ve hukuksal alt yapının oluşturulması; yerli ve yabancı yatırımların artırılarak Türkiye ile AB ülkeleri arasında var olan gelir ve verimlilik farklarının kapatılması da hedeflenmiştir.

Planlı dönemde kamu hizmetlerinin daha çok eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yoğunlaştırılması, sübvansiyonların bütçeleştirilmesi, kamu hizmetlerinden yaralananların sağladıkları faydanın karşılığını ödemeleri, çiftçi, işçi, esnaf, tüccar, iş adamı, müteahhit gibi kesimlerin devlet kapısına bakmaktan kurtulması ve fiziki alt yapı, insan gücü altyapısı, kurumsal alt yapı ile ilgili politikaların sürdürülebilir büyüme ortamını geliştirecek şekilde uygulanması esası kabul edilmiştir.

Öte yandan; kamu finansmanının iyileştirilmesi, mali sistemin rasyonelleştirilmesi ve ekonomik rekabet ortamının geliştirilmesine yönelik düzenlemeler esas olmak üzere kurumsal yapının, kamu ve özel kesimdeki örgütlenmesinin toplumun değişimini arttıracak şekilde yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi VII. PLA tarafından temel ilke olarak alınmıştır.

VII. B. Y. K. P.'nin büyük önem verdiği özelleştirmeyi, devleti küçültmenin ve asli görevlerini yapmasının aracı saymaktadır. Böylece, devletin piyasalara müdahalesi sınırlı tutularak, kural koyma ve kurallara uyulmasını sağlama işlevine ağırlık kazandırılacaktır.

VIII. B.Y.K.P.'ni döneminde GSMH'nin yılda ortalama % 5.5-7.1 arasında büyümesi hedef alınmıştır. Aşağıdaki tabloda yıllık büyüme oranları gösterilmektedir:

⁶¹ DİE, a.g.e., s.6

Tablo: 5
Sektörel Ve Genel Büyüme Oranları

Sektörler	1994	1995	1996	1997	1998*
Tarım	-0.7	1.0	3.0	2.8	3.0
Sanayi	-5.7	8.2	4.5	9.5	3.5
Hizmetler	-6.6	6.0	4.6	7.0	3.0
GSYİH	-5.5	5.8	4.4	6.3	3.1
GSMH	-6.1	5.9	4.5	6.0	3.0

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 1997 Yılı Ekonomik Raporu

(*) Program ve hedefler.

2- 1980 SONRASI İSTİHDAMIN YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

2-1- İşgücünün Özelliklerine Göre Türkiye'de İstihdam

Bir çok faktörün olumsuz etkisiyle meydana gelen işsizlik, potansiyel üretim gücünün tüketici durumuna geçmesine sebep olmakta ve bunun sonucunda insan gücünün israf olmasına yol açmaktadır.

Hızlı nüfus artışı, mesleki eğitimin ihmal edilmesi, iş kurmada kişilere gereken desteğin sağlanmaması, yüksek enflasyon ve benzeri sebepler işsizliğin belli başlı sebepleridir.

Ülkemizde işsizliğin en belirgin özellikleri; işsizliğin yapısal olması ve özellikle gençler arasında yaygın olmasıdır.

Aşağıdaki bölümde istihdamın özellikleri tek tek ele alınıp incelenmiştir.

2-1-1- Yaş Gruplarına Göre İstihdam:

Ülkemizde işsizlik oranının, genç yaş gruplarında yoğunlaştığı görülmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmaların sayısal verilerine dayanarak bir genelleme yapılırsa, genç yaş grubunun oranı, diğer yaş grupları arasında en yüksek orana sahiptir sonucu çıkarılabilir. Bu genç yaş grubuna yeterli istihdam olanakları sağlanmaması mevcut genç işsizliği bir hayli arttırmıştır.

Tablo: 6

Geniş Yaş Gruplarına Göre İşsizler (Bin)

Yıllar	Toplam	12-14	15-19	20-24	25-34	35-54	55+
1990	1.703	112	452	427	389	269	56
1991	1.634	87	402	422	399	279	48
1992	1.735	72	399	493	422	298	52
1993	1.665	64	376	460	433	288	45
1994	1.802	63	426	464	453	354	44
1995	1.567	55	378	412	381	290	54
1996	1.382	41	303	383	354	268	34

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz, 1997,s.8

Tablo: 7
Geniş Yaş Gruplarına Göre İşsizlerin Dağılımı (%)

Yıllar	12-14	15-19	20-24	25-34	35-54	55+
1990	6.5	26.5	25.1	22.8	15.8	3.3
1991	5.3	24.6	25.8	24.4	17.0	2.9
1992	4.2	23.0	28.4	24.3	17.2	3.0
1993	3.8	22.6	27.6	26.0	17.3	2.7
1994	3.5	23.6	25.7	25.1	19.6	2.4
1995	3.5	24.1	26.3	24.3	18.5	3.4
1996	3.0	21.9	27.7	25.6	19.4	2.5

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997, s.9

Türkiye genelinde işsizlik en fazla 20-24 yaş grubunda yoğunlaşmaktadır. Bu yaş grubunda işsizlik oranı son yıllarda % 27' ler düzeyine ulaşmıştır. İşsizliğin en fazla yoğunlaştığı diğer yaş grubu ise 25-34 ve 15-19 yaş gruplarıdır. 20-24 yaş grubundaki işsizlik oranının daha fazla olmasını, öğrencilerin ve askerlik hizmetlerini tamamlayanların da işgücüne dahil olmalarına bağlamak mümkündür.

Tablo: 8
Geniş Yaş Gruplarına Göre İşgücünün dağılımı (%)

Yıllar	12-14	15-19	20-24	25-34	35-54	55+
1990	4.3	14.0	12.1	25.4	33.4	10.8
1991	4.4	13.8	12.0	25.2	33.8	10.8
1992	3.9	13.1	12.4	25.3	34.6	10.6
1993	3.2	12.8	12.1	25.8	35.8	10.3
1994	3.4	13.2	12.4	25.7	34.8	10.5
1995	3.4	12.3	11.4	25.0	36.3	11.7
1996	3.0	11.7	11.4	25.5	37.1	11.3

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumları, Temmuz 1997, s.10

İşgücü dağılımına bakıldığında, Tablo: 7' de görüldüğü gibi; en yüksek oran % 35' lik ortalama ile 35-54 yaş grubu, en düşük oran da % 3.7 ortalama ile 12-14 yaş grubu yer almaktadır.

Sonuç olarak; Türkiye' nin en önemli sosyal problemlerinden birinin işsizlik ve özellikle gençlerin işsizlik problemi olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca her yıl istihdam hayatına girmesi muhtemel öğrenciler, ev kadınları ve iş arayışta iş başı yapamayanlara gerekli istihdam alanlarının oluşturulamaması sonucunda genç işsizliğin daha da artacağı ortadadır. Bunlara eksik istihdamdakiler ve istihdam edildikleri halde iş arayan gençleri de ilave edersek, bu problem büsbütün artacaktır. Dolayısıyla, sosyal bir çalkantıya sebep olma ihtimali büyük olan bu problemin halledilmesi için başta devlet olmak üzere özel kesime ve tüm topluma önemli görevler düşmektedir.

2-1- 2- Eğitim Durumuna Göre İstihdam:

Temmuz 1996 sonuçlarına göre Türkiye genelinde işsizlerin büyük bölümünü ilkökul mezunları oluşturmaktadır. Bu grubun toplam işsizler içindeki payı, 1990-1996 yılları arasında ortalama olarak % 54 civarındadır. Bu grubu aynı dönemde ortalaması %16 olan lise mezunları izlemektedir.

Son zamanlarda gözümüze çarpan önemli bir nokta Türkiye’de diplomalı işsiz sayısının artışıdır. Türkiye için iyi bir eğitim seviyesi sayılan lise ve dengi okullardan mezun kişiler tüm işsizlerin % 18’i civarındadır. Bir diğer nokta da daha önce belirttiğimiz gibi işsizlerin genç yaşta yoğunlaşmasıdır.

Fakat son zamanlarda işsizler içinde üniversite mezunlarının oranı da yükselmektedir. Türkiye genelinde üniversite mezunu işsizlerin oranı % 6.3’tür. Kentsel kesimde bu oran % 4.7’e yükselirken, kırsal kesimde %22’e düşmektedir.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, işsizlerin % 54’ü ilkökul mezunu ve bundan sonraki en büyük grubu ise lise mezunları oluşturmaktadır. Öğrenciyi üniversiteye hazırlamak ve genel kültür vermek amacıyla olan lise düzeyindeki okullardan mezun olanlar Türkiye genelinde işsizlerin %18’ini oluşturmaktadır. Kentsel yerlerde bu oran %15 civarına yükselirken, kırsal kesimde %13 civarlarına düşmektedir. Bu arada işsizlerin eğitim durumu yüzde olarak şöyledir:

Tablo: 9
Eğitim Durumuna Göre İşsizlerin Dağılımı (%)

Yıllar	Okur-yazar Olmayanlar	Okur Yazar Olanlar		
		Toplam	Okur-Yazar Olup Bir Okul Bitirmeyenler	İlkökul
1990	8,1	91,9	5,3	56,1
1991	4,8	95,2	3,9	57,6
1992	4,4	95,6	4,8	54,5
1993	3,2	96,8	4,0	55,8
1994	4,0	96,1	4,5	53,5
1995	4,0	96,1	3,1	51,9
1996	3,8	96,2	2,4	45,7

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik Ve Yorumlar, Temmuz 1997, s.13

Tablo: 10
Eğitim Durumuna Göre İşsizlerin Dağılımı (%)

Yıllar	Ortaokul	Orta Dengi		Lise Dengi		Yüksekokul Veya Fakülte
		Meslek	Lise	Meslek		
1990	11.3	0.8	16.5	5.3	4.6	
1991	12.2	0.7	15.0	5.9	4.5	
1992	11.3	0.6	17.4	6.1	5.3	
1993	11.4	0.6	18.3	4.3	5.6	
1994	12.1	0.8	18.5	5.4	5.2	
1995	12.9	0.7	19.1	7.2	5.1	
1996	11.7	0.3	21.7	8.0	6.3	

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

Verilere bakılarak şunu açıkça söyleyebiliriz; gerek ilköğretim, gerek genel kültür veren, öğrencileri yüksek öğretime hazırlama amacında olan ortaöğretim kurumlarının, mezunlarını artık günümüz koşullarında iř bulabilmek için gerekli becerileri yeterince kazandıramamaktadır.

2-1-3- Cinsiyete Göre İstihdam:

Türkiye'nin nüfusu, 1994 verilerine göre 61.673.000 kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfusun; 31.016.000'i erkekler, 30.917.000'i ise kadımlar tarafından oluşturulmuştur. Diyebiliriz ki; söz konusu nüfusun yarısını erkekler, yarısını da kadımlar oluşturmaktadır.

Tablo: 11
Yıllar İtibariyle Cinsiyete Göre Nüfus ve İşgücü (1000 Kişi)

	Top. Nüfus	İşgücü	Erkek	İşgücü	Kadın	İşgücü
Nisan 1990	54.494	20.847	26.941	14.238	27.553	6.559
Nisan 1991	56.147	21.438	28.215	14.759	27.931	6.678
Nisan 1992	57.438	21.503	28.949	14.962	28.490	6.571
Nisan 1993	58.746	21.469	29.539	15.007	29.207	6.379
Nisan 1994	59.632	22.158	30.211	15.356	29.875	6.823
Nisan 1995	60.641	22.673	30.481	15.654	30.155	6.792
Nisan 1996	61.673	22.919	31.016	15.919	36.155	6.890

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

Yıllar itibariyle cinsiyete göre nüfus ve işgücünü verdikten sonra şimdi de, yıllar itibariyle Türkiye genelinde toplam ve cinsiyete göre işsizliğe bakalım:

Tablo: 12
Türkiye'de Yıllar İtibariyle İşsizler (1000)

	Top. İşsiz	%	Erkek	%	Kadın	%
Nisan 1990	1.831	8.2	1.119	8.5	632	9.8
Nisan 1991	1.553	7.9	1.136	7.8	417	6.4
Nisan 1992	1.675	8.1	1.213	8.3	461	7.3
Nisan 1993	1.518	7.8	1.124	8.0	394	6.6
Nisan 1994	1.802	8.1	1.357	9.1	445	6.9
Nisan 1995	1.568	6.9	1.203	7.7	410	6.0
Nisan 1996	1.328	6.0	1.019	6.9	340	4.9

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

Yukarıda görüldüğü gibi erkek işsizlik oranı, kadın işsizlik oranından daha büyüktür. Nisan 1996 yılı itibariyle Türkiye genelinde 1.382.000 kişi işsiz bulunmaktadır. Bu sayının büyük bir kısmı, yani 1.091.000 kişisi erkek işsiz, geriye kalan 340.000 kişi de kadın işsizden oluşmaktadır.

Kent ve kırdaki işsiz nüfusu cinsiyete göre belirtmek gerekirse;

Tablo: 13
Yıllar İtibariyle İşsizler (Kent, Kır) (1000)

Kent	Erkek	%	Kadın	%
Nisan 1990	716.271	10.8	382.055	21.1
Nisan 1991	715.598	10.3	323.149	21.0
Nisan 1992	782.107	10.3	338.625	20.6
Nisan 1993	730.859	9.5	313.080	19.3
Nisan 1994	912.276	11.4	350.904	19.6
Nisan 1995	769.000	9.4	269.000	16.4
Nisan 1996	696.000	8.3	256.000	13.9
Kır	Erkek	%	Kadın	%
Nisan 1990	423.778	6.0	196.944	3.9
Nisan 1991	384.020	5.3	94.278	1.9
Nisan 1992	424.015	6.2	112.847	2.6
Nisan 1993	393.227	5.7	80.931	1.7
Nisan 1994	444.281	6.4	94.480	1.9
Nisan 1995	434.000	5.8	114.000	2.3
Nisan 1996	395.000	5.3	84.000	1.7

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1990

Kentlerde, kadın işsizlik oranı erkeklerden daha fazladır. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Kadınlar daha çok ev işleriyle ilgilendiklerinden, düşük ücret aldıklarından, olumsuz

istihdam koşullarına erkekler kadar tahammül edemediklerinden ve kentlerde yardımcı aile işçiliği statüsünde çalışma olanaklarının azlığı vb. gibi nedenlerden ötürü bu oran erkeklerden daha fazladır.

Kırsal kesimde ise erkek işsizlik oranı daha fazladır. Kırsal kesimde, işlerin büyük bir kısmını kadın ve çocuklar yaptığı için erkekler başıboş kalarak bu oranı yükseltmektedirler.

Yıllar itibariyle kadın ve erkek işsizleri kıyasladığımızda, kadın işsizlik oranlarında bir iyileşme göze çarpmaktadır. Kadın işsizlik oranı 1998 yılında %10.3 düzeyinde iken, 1996 yılında %4.9'a gerilemiştir. Sayısal olarak ise 641.000 kişiden, 340.000 kişiye düşmüştür.

Ancak benzer gelişmeler erkeklerde sağlanamamıştır. Erkeklerde ise aynı yıllar için işsizlik oranları; %7.9 ve %6.9 düzeyinde gerçekleşmiştir. 1988 yılında 1.107.000 kişi olan erkek işsiz sayısı, 1996 yılında 1.019.000 kişiye ulaşmıştır.

2-1-4- Bekleme Sürelerine Göre İstihdam:

İşsizliğin, genel ve çeşitli işgücü gruplarına göre oranı yanında süresi de önemli bir konudur. Bilindiği gibi; işgücüne dahil olan ve herhangi bir işi olmayan bir kimsenin iş aradığı sürede işsiz sayılmaktadır. Literatürde iş arama, bekleme süresi denilen bu süre işsizliğin geçici mi, yoksa kronik bir durum mu arzettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türkiye' de, mevcut işsizliği iş arama sürelerine göre incelediğimiz zaman, iş arama süresinin uzayabildiğini görürüz. DİE' ne göre, iş arama sürelerine göre işsizler şu şekildedir:

Tablo: 14
İş Arama Sürelerine Göre İşsizler (1000)

Yıllar	Toplam	1-2 ay	3-5 ay	6-8 ay	9-11 ay	1 ve daha fazla	2'den fazla	3'den daha	İş bulmuş başlamak
						2'den az	3'den az	fazla	için bekleyenler
1990	1.701	176	279	278	155	401	213	153	48
1991	1.703	275	329	291	105	358	172	115	51
1992	1.735	224	330	288	112	412	192	132	48
1993	1.665	201	298	273	98	389	200	143	63
1994	1.802	260	293	310	101	426	197	165	53
1995	1.568	277	383	282	85	281	140	135	35
1996	1.382	217	239	218	84	275	173	138	42

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

Yukarıda yıllar itibariyle iş arama sürelerine göre işsizlerin sayısı gösterilmiştir. Nisan 1996 yılı itibariyle iş arama sürelerine göre işsizlerin oranları aşağıda gösterildiği gibidir.

Tablo: 15
İş Arama Sürelerine Göre İşsizlik Oranları

1-2	aydan beri iş arayanlar, işsizlerin	%15.7'sini
3-5	aydan beri iş arayanlar, işsizlerin	%17.2'sini
6-8	aydan beri iş arayanlar, işsizlerin	%15.7'sini
9-11	aydan beri iş arayanlar, işsizlerin	%6'sını
1 yıl ve daha fazla	iş arayanlar, işsizlerin	%19.8'ini
2 yıl ve daha fazla	iş arayanlar, işsizlerin	%12.5'ini
3 yıl ve daha fazla	iş arayanlar, işsizlerin	%9.9'unu

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

Yukarıdaki tabloya, iş bulmuş ama başlamak için bekleyen yaklaşık %3'lük oranı da ekleyebiliriz.

Bir yıldan daha uzun süreden beri iş arayanların toplamı, işsizlerin %42.2'sini oluşturmaktadır. Türkiye'de, işsizlik sigortasının olmadığı ve işsizlerin herhangi bir biçimde işsizlik yardımı almadıkları düşünülürse işsizlerin ne kadar güç durumda olduklarını anlamak zor olmayacaktır.

Bekleme süreleri, kırsal bölgelerde, kentsel bölgelere oranla arttığı görülmektedir. Sektörel bazda bakıldığında da, her üç sektörde de (tarım, sanayi ve hizmetler) bir yıldan fazla iki yıldan az süreli işsizlik en yüksek orandadır. Ayrıca, bugüne kadar yapılan araştırmalardaki sayısal veriler iş arama sürelerinin, her yaş grubunda, ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmiş bölgelerden geri bölgelere, genç yaş gruplarından yaşlılara doğru giderek uzayan uzun süreli iş arama sürelerinde yoğunlaşan bir eğilim gösterdiği saptanmıştır.⁶²

2-1-5- Meslek Türlerine Göre İstihdam:

⁶² DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumları, Temmuz 1997, s.137

Tablo: 16
Aranılan Meslek Türlerine Göre İşsizlik (1000)

Yıllar	Toplam	İlmi ve teknik elemanlar serbest meslek sahipleri ve bunlarla ilgili meslekler	Müteşebbisler direktörler ve üst kademe yönetici- ler	İdari personel ve benzeri ça- lışanlar	Ticari satış personeli
1990	1.701	104	7	325	75
1991	1.634	100	6	274	67
1992	1.734	109	10	299	67
1993	1.665	100	5	283	80
1994	1.802	113	6	310	89
1995	1.568	108	6	270	86
1996	1.381	113	6	285	74

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

Tablo: 17
Aranılan Meslek Türlerine Göre İşsizlik (1000)

Yıllar	Aranılan Meslek Türü				
	Hizmet işlerinde çalışanlar	Tarım,hayvancı balıkçı ve avcılar	Tarım dışında çalışanlar ve ulaştırma mak. kullananlar	Meslekleri tayin edilmeyenler	İş bulmuş başlamak için bekleyenler
1990	358	88	637	62	48
1991	290	57	588	202	51
1992	345	54	661	143	48
1993	339	44	582	171	63
1994	358	40	670	165	53
1995	239	133	613	81	35
1996	209	52	530	72	41

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

Türkiye genelinde toplam işsizler içindeki payı mesleklere göre en yüksek olan grup, tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlar ve ulaştırma makinaları kullananlardır. Bu meslek grubunun, işsizler içindeki payı 1990'lardan sonra ortalama olarak %37.7 civarındadır. İşsizler içindeki payı en yüksek olan ikinci grup ise hizmet işlerinde çalışanlardır. Ancak, tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışanlara göre bu kesimin payı oldukça düşüktür. 1990'lardan sonra sözkonusu grup, toplam işsizlerin ortalama %20.8'ini oluşturmaktadır. İdari personel ve benzeri çalışanların toplam işsizler içindeki payı 1990'lardan sonra ortalama %16.3 civarındadır. Aynı şekilde, işsizler arasındaki payı, %5-6'lar civarında seyreden bir diğer grup ise ilmi ve teknik elemanlar, serbest meslek sahipleri grubudur.

Toplam işsizlik içindeki tarım ve hayvancılıkla uğraşanların 1990'lardan sonra ortalama %3.8 olması ilgi çekicidir. Büyük ölçüde mevsimlik ya da yıl içinde çok kısa bir süre için çalışan bu grubun tarım itibariyle istihdam edilenler kapsamına alınması bu oranın düşük olmasına yol açmaktadır. İşgücünün büyük bir bölümünün tarım kesiminde çalıştığı düşünüldüğünde, bu meslek grubunun işsizlik içindeki payının düşük olması büyük ölçüde işsizlik tanımından kaynaklanmaktadır. 1990-1996 yılları arasında ortalama 20.209.000 kişi olan istihdamda, ortalama 9.403.000 kişi tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bu meslek grubunda 52.000 kişi işsiz kapsamında tanımlanmaktadır.

Tablo: 18

İktisadi Faaliyet Kollarına Göre İstihdam Edilenler (1000)

Yıllar	Meslek Grubu			
	Hizmet işlerin- de çalışanlar	Tarım, hayvancılık ormancı, balıkçı ve avcılar	Tarım dışı üretim faaliyetlerinde çalışan- lar ve ulaş. mak.	Meslekleri tayin edilmeyenler
1990	1.449	9.259	4.533	56
1991	1.497	9.296	4.637	107
1992	1.603	8.776	5.062	140
1993	1.619	8.962	4.870	144
1994	1.599	9.287	5.018	114
1995	1.562	10.026	4.932	109
1996	1.656	9.819	5.217	161

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997

2-2- İstihdam Sorununun Çözümü İle İlgili Olarak Alınacak Tedbirler

Ülkemizde işsizlik sorununun pek çok nedene bağlı olduğu ve esas itibariyle yapısal nedenlerden kaynaklandığı bilinmektedir.

Ülkemizde istihdam sorununun altında yatan temel sorun ciddi bir nüfus artışıdır. Her yıl işgücüne yaklaşık olarak 600.000 kişi katılmaktadır. Nüfus artış hızı, 1990 yılından sonra yaklaşık olarak %2.15 seviyelerinde olmuştur. Nüfus yoğunluğu açısından ise Almanya, İtalya, İngiltere ve Fransa'dan sonra beşinci sırada yer almaktayız. DPT tarafından yapılan hesaplara göre 2000 yılında nüfusumuzun 70 milyona ulaşacağı beklenmektedir. Nüfus artışının en önemli nedeni, doğurganlığın çok fazla olmasıdır. Bunun da altında yatan temel neden, ailelerin sağlıklı doğum kontrol yöntemlerini bilmemeleridir.

Temmuz 1997 yılı sonuçlarına göre; 61.673.000 kişi olan kurumsal olmayan sivil nüfusumuzun 45.871.000 kişisi 12 ve daha yukarı yaştaki kişilerden oluşmaktadır. Bunlardan 25 yaş altındaki nüfus yaklaşık olarak %26 oranındadır. Bu sayılar ve oranlar bize, Türkiye'nin oldukça genç ve dinamik bir nüfus yapısına sahip olduğunu göstermektedir.⁶³

Ülkemizde, DİE kurumu Temmuz 1997 verilerine göre %6.0 oranında kişi işsiz (1.382.000), %6.3 oranında kişi eksik istihdam (1.440.000) ve yaklaşık olarak 22.919.000 kişi de işgücüne dahil bulunmaktadır.

DİE kurumu Temmuz 1997 sonuçları, ülkemizde esas itibariyle sermaye ve donanım yetersizliğinden veya faktör dengesizliğinden kaynaklanan yapısal bir işsizliğin var olduğunu göstermektedir. Yapısal işsizliğin yanında teknolojik gelişmelerin üretime uygulanmasından dolayı ortaya çıkan ve ekonomik durgunluktan, talep yetersizliğinden doğan bazı işsizlik türlerinin de varlığından söz etmek mümkündür.⁶⁴

Ülkemizde işsizlik sorununa köklü bir çözüm olarak, öncelikle işgücünün kalitesini yükseltici politikalara önem verilmelidir. Ayrıca, emek talebini arttıran bazı önlemlerin gerek ekonomik açıdan, gerekse hukuki açıdan hızla alınması yararlı olacaktır.

2-2-1- Eğitim Sisteminin Yenilenmesi ve İnsangücü Planlaması

Yukarıdaki bölümde işsizleri eğitim durumlarına göre incelemiş ve işsizlikten en fazla etkilenenlerin ilkokul mezunları olduğunu saptamıştık. İşsizlerin yaklaşık olarak %54'ünü 5 yıllık ilkokul mezunu olduğu dikkate alınır, temel eğitimin 8 yıla çıkarılması olumlu karşılanmaktadır. Bu şekilde; hem iş piyasasına girme yaşı yükselmiş olacak, hem de temel eğitim okullarında öğrencilere iş bulabilmeleri için bazı becerilerin kazandırılması mümkün olacaktır.

Ayrıca, işsizlerin içinde genel kültür veren liselerden mezun olanların %15.8 gibi bir oran göstermesi, ortaöğretimde eğitim sisteminin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Genel kültür eğitimi veren lise öğrenimi, mezunlarına iş bulmalarına yarayacak becerileri mevcut programları ile kazandıramamaktadır. Bunun için öncelikle bu öğretim kurumlarının günün koşullarına uygun hale getirilmesi ve ağırlıklı olarak yabancı dil, daktilo, bilgisayar kullanımı ve uygulamalı güzel sanatlar gibi bazı bilgilerin öğrencilere verilmesi yararlı olacaktır.

⁶³ DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997, s.135

⁶⁴ Şevket YILMAZ, "Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam Semineri", **İstihdam Dergisi**, 1998, Sayı: 2, s.17

Aynı şekilde, meslek liselerindeki eğitim yeniden gözden geçirilmelidir. Meslek liseleri, sanayi ve hizmetler kesiminin ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip olan yetenekleri dikkate alması gerekir. Bunun için öğrencilere bu alanda eğitim verilmelidir. Yani, öğrenciye mesleğe yönlendirme hizmeti verilirken, insangücü planlaması çerçevesinde hareket edilmesi zorunludur.

Üniversitelerde de, bu durum dikkatle ele alınmalıdır. Fakülte ve yüksekokul kontenjanları rasgele arttırılmamalı, yeterli sayıda ve kaliteli bilim adamı yetiştirmeden yeni üniversiteler açılmamalıdır. Bunun yanısıra, üniversitelerin işbirliğinin yetersiz kalması insangücü planlamasının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Bir çözüm olarak, gençlerin mesleki eğitimlerini örgün ve yaygın eğitim yöntemleriyle geliştirmelerine fırsat hazırlamakta gençlere eğitimlerini tamamladıktan sonra iş deneyimi verecek, okulla iş hayatı arasında bir köprü görevi üstlenecek çalışma yerleri, "work shop" lar açmaktır.⁶⁵

Kentsel ve kırsal kesimde lise mezunu kadın işsizlerinin sayısı son zamanlarda artmıştır. Bunlar için, sosyal refah hizmetleri ile ilgili kısa eğitim programları düzenlenmesi ve sosyal hizmetler alanında kadrolar yaratılarak bunların istihdam edilmeleri, hem istihdamı azaltacak, hem de sosyal gelişmeyi hızlandıracaktır.

Ülkemizde, çok sayıda açık işin, nitelikli eleman yokluğu nedeniyle doldurulmadığı, buna karşılık pek çok niteliksiz işsizlerin iş aradığı bilinmektedir. Bu nedenle, insangücü kalitesini yükseltecek mesleki ve teknik eğitim politikaları izlenmelidir. Bunun için, mesleki okullardaki okul iş yeri eğitimi, çıraklık eğitimi, meslek edindirme kursları vb. gibi programların hızlandırılması yararlı olacaktır.

Öte yandan, verimli ve kaliteli üretim için işletmelerin nitelikli işgücü ihtiyacını dikkate alan hizmet içi eğitim programlarının uygulamaya konması da önemli bir husustur.

Sivil işgücüne ülke kalkınma stratejisi kazandırılması eğitimin temel amacı olmasına karşın, eğitim sisteminin bu meslek ve becerileri kazandırmada pek başarılı olduğu söylenemez. Eğitim sisteminin işgücü talebinin niteliğine uygun yönlendirici bir yapıda kurulmadığı bilinen bir gerçektir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için eğitim sisteminin öncelikle yönlendirici yapıya kavuşturulması gerekmektedir. Programların meslek standartlarına uygun hale getirilmesi ve teknolojik gelişmeler paralelinde yenilenmesi sağlanmalıdır.

Tüm bunların yanında, eğitim kurumları ile sanayi arasındaki yok denecek düzeyde olan işbirliği geliştirilirken, insangücü planlamasına bağlı olarak da arz ve talebin dengelenmesi yoluna

⁶⁵ Gülten KUTAL, Avrupa Ülkelerinde genç İşsizlik Sorunu ve Uygulanan Başlıca İstihdam Politikaları, Ankara, 1991, s.73

gidilmelidir. Meslek sahibi olmayanlara yönelik okul sonrası mesleki eğitim programları yaygınlaştırılarak niteliksiz işgücünü meslek edinmesi sağlanmalıdır.

İnsangücü planlaması, bugünden en az yirmi yıl sonraki ihtiyaçları görerek hesaplamalarını yapmalı ve bu hesaplamalarda geleceğin teknolojisini dikkate almalıdır. Bu şekilde yapılmadığı takdirde sözkonusu durumun şu anki durumdan hiçbir farkı olmayacaktır.

2-2-2- Nüfus Artış Hızının Azaltılması

Bilindiği gibi, nüfus artışı ile emek arzı ve işsizlik arasında sıkı bir ilişki vardır. Yüksek nüfus artış oranı genç nüfusun, toplam nüfus içindeki payını arttırmakta ve giderek işgücü arzının istenmeyen düzeyde genişlemesine yolaçmaktadır. Ekonomik büyümeye bağlı olarak istihdamda görülen büyüme ise çoğunlukla yetersiz kalmaktadır. Günümüzde, Türkiye'nin karşı karşıya olduğu bu durum yüksek oranda işsizliğe yolaçarken, istihdamın yapısında da bozulmaya neden olmaktadır.

1980-1990 yılları arasında dünya ülkelerindeki ortalama yıllık nüfus artış oranları aşağıda gösterildiği gibidir.

Tablo: 19
Dünya Ülkelerindeki Nüfus Artış Oranları (%)

Ülkeler	Nüfus Artış Oranları %
Venezüella	2.7
Malezya	2.6
G. Afrika Cum.	2.5
Türkiye	2.4
Hindistan	2.1
Brezilya	2.1
Meksika	2.0
Tayland	1.9
Çin	1.5
Fransa	0.5
Finlandiya	0.4
Norveç	0.4
İngiltere	0.2
Almanya	0.1
Danimarka	0.0

Kaynak: WB, World Tables, 1994

Yukarıda görüldüğü gibi, ülkemizdeki yıllık nüfus artış oranı %2.4 gibi yüksek bir seviyededir. Gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında bu fark çok açıkça görülmektedir. Düşük gelirli ülkelerde, nüfusun yıllık %2'nin üzerinde arttığı, kişi başına milli gelirin ve altyapı çalışmalarının aksadığı görülmektedir.

Ülkemiz genç bir nüfus yapısı ile önemli bir potansiyel güce sahip olmasına karşın, iş sahası açısından kısırdır. Bir de buna ekonomik kriz eklendiğinde iş sahaları daha da azalmaktadır. Bu da, çalışan nüfusun toplam nüfusa oranına, sektörel dağılıma ve üretkenliğe çok yakından bağlıdır.

Ülkemiz nüfusu, 70 yıllık süreç boyunca yaklaşık olarak beş kat artarken, istihdam olanakları aynı oranda artmamıştır.

Gelişmiş ülkelerdeki nüfus artışı, ekonomik gelişme için gerekli emek unsurunu ve tüketici grubunu genişletirken, tasarrufa dayalı bir yatırım dinamizmi gelişmenin sürekli ve yüksek oranda gerçekleşmesini sağlamıştır. Aynı dinamik, gelişmekte olan ülkelerde sağlanamamış, artan nüfus tasarrufu azaltan, ekonominin gelişme hızını düşüren ve buna bağlı olarak da türlü istihdam problemleri yaratan bir dengesizlik unsuru haline gelmeye başlamıştır.⁶⁶

Kentleşmeyle nüfus artış hızının düşmesi arasında bir ilişki olduğu bilinmekle beraber, kentleşme, ülkemizde eksik istihdam türlerinden biri olan gizli işsizliğin, açık işsizliğe dönüşmesinde etkili olan bir faktördür.

Ekonomik büyüme hızını, kişi başına geliri olumsuz yönde etkileyen ve ülkemizdeki yüksek oranlı yapısal işsizliğin ana nedeni olan hızlı nüfus artışı, Türkiye'nin en önemli sorunlarından biridir. Hızlı nüfus artışı genç bir nüfus yapısı oluşturmuş, bu genç nüfusun istihdam edilememesi ya da henüz istihdam çağına gelmemiş olması, ülkemizde nüfusun bağımlılık oranını arttırmıştır. Bu durum, kaynakları ekonomik yatırımlar yerine eğitim, sağlık gibi demografik yatırımlara harcanmasına yolaçmaktadır. Bu nedenle, ülkemizde nüfus artışının makul düzeye indirilmesi ve toplu iş sözleşmelerindeki sosyal yardımlar bu amaç doğrultusunda gözden geçirilmelidir.

Nüfustaki hızlı artışın kalkınmayı yavaşlattığı gerçeğinden hareketle, izlenecek ekonomik ve sosyal politikalarda hızlı nüfus artışının önlenmesi ihmal edilmemelidir.

Bir ülkenin nüfus yapısı, istihdamı doğrudan ilgilendirirken, diğer ekonomik unsurları da etkilemektedir. Dolayısıyla; istihdam ve buna bağlı olarak nüfus konusu bütün ekonomik politika kararlarında yer alması gereken temel konulardan biri olmalıdır. Bir ülkenin gerçek anlamda gelişme potansiyeli ve refahının yükselmesi, insangücü kaynağını geliştirme ve en verimli şekilde kullanılmasına bağlıdır. Kalkınma, bütün kaynakların harekete geçirilmesini ve en etkin şekilde kullanılmasını gerektirir.

2000' li yıllarda gelişme yolundaki ülkelerin en önemli sorunlarından biri nüfus planlaması ve buna bağlı olarak bireylerin refahının artırılması olmalıdır.

⁶⁶ İşveren Dergisi, İşsizlik Sorunu ve Alınabilecek Önlemler, Sayı: 4, Ocak 1995, s.23

2-2-3- Sanayileşme ve Yatırımlara Ağırlık Verilmesi

Ülkelerin kalkınmasında, sanayileşme süreci temel unsur olarak kabul edilmektedir. Oysa ülkemizde, sanayi alanında gerekli atılımlar yapılamamıştır. Bunun en önemli nedeni; sanayinin içinde bulunduğu durumu mali, ekonomik ve hukuki ortam nedeniyle sanayici olmanın ve yatırım yapmanın müteşebbisler nezdinde çekiciliğini yitirmesidir.

Ekonomik istikrarsızlık, gerek işçi sendikalarının uzlaşmaz tavrı, gerek hükümet uygulamalarıyla işgücünün adeta cezalandırılması, yüksek enflasyon, kamu açıkları dolayısıyla giderek artan kaynak sıkıntısı ve faiz yükü sanayileşmenin ve yatırımların geliştirilmesinin önündeki temel engellerdir. Dolayısıyla, mevcut sanayiye üretimden çekip para ve menkul kıymet piyasalarında değerlendirme fikri daha çekici hale gelmiştir. Bu ise, istihdam fırsatı sağlama olanağı sınırlı sektörlerin gelişmesi yoluyla işsizliği en azından azaltıcı bir etki göstermemektedir.⁶⁷

Türkiye, son yıllarda hızla gelişen ülkeler arasındaki Güney Kore'nin yaklaşık % 16'sı kadar yatırım yapmaktadır. Türkiye'deki yatırım dünyada kişi başına yapılan yatırım ortalamasının 1/3'ü, gelişmiş ülkelerdekisinin ise 10 ila 30 katı altındadır.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile kişi başına gayri safi yurt içi yatırımları arasında doğrusal bir ilişki vardır. İçinde bulunduğumuz 90'lı yıllarda, en yüksek yatırım düzeyi ortalama 7800\$ ile Japonya ilk sıralarda yer alırken, Türkiye yıllık ortalama 250\$ yatırımla çok gerilerden takibe devam etmektedir. Ülkemizde uygulanmakta olan liberal ekonomi politikası gereği, alt yapı yatırımları dışındaki sanayi ve hizmetler sektöründeki yatırımların, dolayısıyla sanayileşmenin özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu önemli sorumluluğu üstlenen özel sanayi sektörü görevini yerine getirebilmesi açısından desteklenmesine ihtiyaç vardır.⁶⁸

Bu nedenle ekonomik büyüme, gelir ve istihdam artışı sağlayacak olan sanayileşmede yeni bir atılım gerçekleştirilebilmesi için müteşebbisler yeni yatırımlara özendirilmeli ve sektörün önündeki engeller kaldırılmalıdır.

Ayrıca; Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında yer almasını sağlamaya dönük, istihdam faktörünü göz önüne alan rekabetçi stratejiler doğrultusunda kaynakların verimli yatırım alanlarına yönelmesi sağlanmalıdır. İnsan kaynaklarının niteliklerinin, seçilen yatırım alanlarında rekabet gücü

⁶⁷ TİSK, Sorunlar ve Görüşler İnceleme Yayınları 6, Ankara, 1993, s. 113

⁶⁸ DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özeti, Ankara, Mart 1995, s.25

yaratacak düzeye getirilmesi temel amaç olmalıdır. Bölgesel dengesizliklerin giderilebilmesi ve büyük kentlere yoğun göçün önlenmesi için bölgesel cazibe merkezlerinin oluşturulması ve bu merkezlerde insan kaynakları alt yapısının geliştirilmesine öncelik verilmelidir.⁶⁹

Yukarıda yatırımların ülkeler için olan öneminden bahsettik. Yapılacak yeni yatırımların, ülkemizin kalkınması açısından çok yararlı olacağı ve işsizliği önleyeceği bu yatırımların devamında ise ülkemizin kısa sürede çok daha iyi bir ülke durumuna geleceği tahmin edilmektedir.

2-2-4- İşgücünün Nitelik Düzeyinin Yükseltilmesi ve İstihdamı Geliştirme Açısından Kalkınma Planları

Ülkemizde çözümlenmeye çalışılan en önemli sosyal problemlerin başında yer alan ve ekonomide politikalar tespit edilirken göz önünde bulundurulması gerekli işsizlik sorunu içinde gençlerin istihdamı taşıdığı önem dolayısıyla özel bir ilgi alanı oluşturmaktadır.

Uzun süredir iş bulamayan işsizler kitlesine, her sene yeni mezun olan gençlerin katılması, işsiz sayısını daha da arttırarak kanunun acil çözüm tedbirleri ile desteklenmesini gerekli kılmaktadır. Bu yüzden, geliştirilecek istihdam politikaları içinde genç işsizlere istihdam imkanları sağlayacak tedbirlerin öncelikle uygulanması özel bir önem taşımaktadır.

Ülkemizdeki işsizliğin en önemli özelliği genç işsizliğin yaygın olması ve iş arama sürelerinin giderek uzamasıdır. Tüm dünya ülkeleri istihdam yaratan işletmeleri, olanakları ölçüsünde desteklemektedir. Ülkemizde ise aynı durum söz konusu değildir. Oysa istihdamı teşvik edici düzenlemeler gitmeli ve bunu işsizlikten en fazla zarar gören bölgelere uygulamalıyız.

Bunun yanında devlet yatırımları ve yöresel yatırımları işsizlik sorununun en yoğun olduğu az gelişmiş bölgelere yöneltilmelidir.

Ülkemizde yatırımlar için ilk ve en önemli şart, gerekli altyapının oluşturulmasıdır. bu nedenle ister kamu kuruluşları aracılığı ile isterse yerel yönetimler aracılığı ile enerji, sulama, ulaştırma ve çeşitli altyapı projelerinin uygulanması bölgesel kalkınmayı destekleyici ve bölgesel güçleri azaltıcı bir faktör olacaktır. Ayrıca ülkedeki mevcut yeraltı ve yerüstü su kaynaklarının değerlendirilmesi ile sulu tarıma geçilmesi tarım ürünlerinde üretim artışlarına sebep olurken tarımsal ürünlerde de çeşitlilik sağlayacaktır. Bu da pek çok kişiye iş sahaları açarken, tarımla uğraşan ve çok kısa süre çalışan büyük miktardaki işgücüne daha uzun süreli çalışma imkanı verecektir.

⁶⁹ TİSK, a.g.e., s.115

Tarım sektöründeki nüfus, bu sektörün yapısı itibariyle yılın belli zamanlarında sadece bir kaç ay çalışmaktadır. Bunun dışındaki aylarda şehirlere gelmekte ve açık işsizliği artırmaktadır. Kırsal kesimde ve geri kalmış bölgelerde konfeksiyon, dokumacılık, halıcılık, kıymetli maden işletmeciliği, el sanatları gibi yoğun üretim projelerinin uygulamaya konması genç işsizlere istihdam oluşturmaktadır. Ayrıca, tarımda verimliliği arttırıcı tarım reformlarının gerçekleştirilmesi, öte yandan da tarım ürünlerinin işlendiği tarımsal sanayi tesislerinin kırsal yerlere götürülmesi teşvik edilmelidir. Bununla birlikte; ülkemizde tarımsal sanayinin kurulması için uzun vadeli kredilerin verilmesi, belli sürelerde sigorta primlerinin bir kısmının devlet tarafından ödenmesi, elektrik, su gibi enerji türlerinin kırsal kesime yatırım yapanlara ucuza verilmesi gibi teşvikler yapılabilir.

Yukarıda istihdamla ilgili alınması gerekli tedbirlerin önemli bir kısmına değindik. Bu gibi tedbirler gerçekten ülkemiz şartlarında, günümüz koşullarında alınabilir, uygulanabilir özelliğe sahip düzenlemelerdir. Bu tedbirlerin alınması sadece girişimcilerin isteğine bağlıdır. Şimdi de işgücü niteliğinin yükseltilmesi konusunu inceleyelim:

2-2-4-1- İşgücü Nitelik Düzeyinin Yükseltilmesi

İşsizliğin azaltılması ve istihdamın arttırılması bakımından, insangücü kaynaklarının geliştirilmesi büyük bir önem arz etmektedir. Teknolojik ilerlemenin beraberinde getirdiği yeni istihdam fırsatlarını değerlendirmek ancak iyi eğitilmiş ve aynı zamanda yüksek uyum kabiliyetine sahip işgücü ile giderilecektir. Bunun içinde, temel eğitim niteliğinin geliştirilmesi, mesleki eğitime ağırlık verilmesi, okul eğitimi ile iş yeri eğitimi arasında iyi bir bağlantı kurulması, yetişkinlere sağlanacak iyi bir eğitimin çalışanların ve işverenlerin ihtiyaçlarını daha iyi belirlemesi işsizliği büyük oranda azaltacaktır. Tüm bunların günümüz koşullarına göre uydurulması çok zor bir olay değildir. İstenildiği takdirde tüm bu önlemler kademe kademe uygulanabilir.

Uzun süre işsizliğin önlenmesi bakımından eğitim ve öğretim sistemlerinin güçlendirilmesi ve yeniden modernize edilmesi gerekmektedir. Artan rekabet ve teknolojik gelişmeler karşısında işletmelerin, çalışanların yeniden eğitimi konusunda çaba göstermeleri gereklidir. Hükümetler de insangücü kaynaklarının geliştirilmesi konusundaki bu tür çabaları destekleyip, üzerine düşeni yapmalıdır.⁷⁰

⁷⁰ Şevket YIMAZ, a.g.e., s. 17

Bunun yanında, eğitim sisteminin ve eğitim kurumlarının yeni ve değişen ihtiyaçlara cevap verecek şekilde esnek bir yapıda olmalıdır. Aynı zamanda bu eğitim programlarının işgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygunluğunun sağlanması bakımından hükümetlerin, işsizlerin eğitimi konusunda özel sektörle iş birliği içinde olmaları çok yararlı olacaktır.

Ülkemizde, işgücü piyasasındaki mevcut işgücü niteliği ile işletmelerin aradığı işgücü niteliği arasında yapısal bir uyumsuzluk mevcuttur. Bazı sektörlerde ve mesleklerde, işsizliğin işgücü açığı ile birlikte ortaya çıkması bu görüşü doğrulamaktadır.

İşsizlik sorununun çözümü ile ilgili alınabilecek tedbirleri maddeler halinde sıralanırsa:

- Mesleki eğitim sistemleri ile işgücü piyasası arasında sıkı bir bağ kurularak, daha iyi bir bilgi akışı sağlanmalıdır,
- İşgücü piyasasının ihtiyaçlarına uygun meslek seçimi konusunda daha iyi ve geniş çaplı meslek danışmanlığı hizmetleri sağlanarak, gençler arasında görülen işsizlik azaltılmalı,
- Okul eğitimi ve meslek eğitimi, çalışma hayatında yeniden eğitime fırsat verecek şekilde gençlere temel bilgiler kazandırmalıdır. Aynı zamanda, ülkeler arasında işgücü hareketliliğini arttırmak bakımından dil eğitimine önem verilmeli,
- Mümkün olduğu kadar daha fazla genç mesleki eğitimden geçirilmeli,
- İşçileri mesleklerine bakılmaksızın işletmelerin ihtiyaçlarına uygun olarak sık sık yeniden eğitime tabi tutulmalıdır.

Bu tedbirler ülkemizde uygulanabilir özelliğe sahip tedbirlerdir. Eğitim sisteminin yenilenmesi, insangücü planlaması, sanayileşme ve yatırımlara ağırlık verilmesi, nüfus artış hızının azaltılması, işgücünün nitelik düzeyinin yükseltilmesi gibi tedbirlerin uygulanabilme özelliği siyasi ve ekonomik politikaların kararlılığına bağlıdır. Bu tedbirler kademe kademe uygulandığı zaman, ülkemizdeki işsizlik baskısı daha hafifleyecek ve halkımız daha iyi bir yaşam seviyesine ulaşacaktır.⁷¹

2-2-4-2- 1980 Sonrası Kalkınma Planlarında İstihdam

i- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983): IV. Plan döneminde teknoloji ve sanayi politikalarıyla uyumlu ve tutarlı bir istihdam politikasının gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Genel olarak, ekonominin canlılığa kavuşması, özel olarak da, sanayinin tam kapasiteye ve

⁷¹ İşveren Dergisi, İstihdam Zirvesi, Sayı: 2, Ankara, Kasım 1997, s.31

yatırımların programlanan düzeylere ulaşması temel çaredir düşüncesiyle istihdam, ekonomik gelişmeye bağlı bir değişken olarak ele alınmıştır. Ancak, bu plan uygulama şansı bulamadan yerini kısa vadeli programları benimseyen paketlere bırakmak zorunda kalmıştır.

24 Ocak 1984 Kararları'yla getirilen istikrar programı sonrası plan işlerliğini yitirmiştir. 1980 sonrası ekonomik denge sağlayıcı uygulamalar ağırlık kazanmış, istihdam problemi ele alınmamıştır. Devam eden kırdan-kente göç, kentlerde işsizliğin giderek artmasına neden olmuş ve verimliliği düşük, ekonomiye katkıları sınırlı marjinal istihdam alanlarının artması sonucunu doğurmuştur.

ii- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1984 - 1989) : Bu dönemde, iç tasarrufların dolayısıyla yatırımların artırılması suretiyle ve ihracatın teşviki yoluyla, yeni istidam alanlarının yaratılması hedeflenmiştir. İhracat yoluyla yeni pazarların açılması sağlanırken, karşılaştırmalı üstünlüğümüz nedeniyle emek-yoğun malların ihracatında meydana gelecek artışın istihdam yaratmaya yardımcı olacağı düşünülmüştür. Bu gelişmenin, ülkeye döviz girişini ve kalkınmayı hızlandıracağı, bu sayede de işsizlik sorununun azalacağı görüşü Plan' ın hedefi olmuştur. Kısaca; bu dönemde, ihracata dayalı bir kalkınma modelinin benimsendiği ve istihdam politikalarının bu gelişmeyle ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür.

iii-Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994): Bu Plan döneminde, girişimcilik ruhunun ve girişim gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteklenmesi, nitelikli işgücü yetiştirilmesi ve işgücü piyasasında karşılaşılan ve istihdamı olumsuz etkileyen aksaklıkların ortadan kaldırılması, istihdam politikasının temel ilkeleri olarak belirlenmiştir.

Tablo: 20

Türkiye’de 1980 Sonrası Kalkınma Planları Çerçevesinde Hedefler ve Uygulamalar

HEDEFLER	UYGULAMALAR
<p>*İstihdamın sektörel dağılımında dengesizliklerin giderilmesi</p> <p>*İşgücünün yetiştirilmesi için özel programların geliştirilmesi</p> <p>*Kamu işyerlerindeki şişkinliğin önlenmesi</p> <p>*Kırsal kesimde emek-yoğun projelerin gerçekleştirilmesi</p>	<p>*DPT’nin “İşsizlik İçin Geçici Süreler Acil Uygulanabilecek Projeler” üzerine çalışmalara başlanması</p> <p>*1983 yılı itibariyle tarım kesiminde istihdamın %60.67 dolaylarında gerçekleşmesi</p> <p>*1978 yılında %12.45 olan toplam işgücü fazlası 1983 yılında %16.1 ulaşması</p> <p>*1978-83 arasında sivil işgücü arzında %5.6 artış karşın işgücü talebinde %2.22 artış sağlanmış</p> <p>*Kırdan-kente göç sonucu, işsizlik kentlerde artmış</p>
<p>*İhracatın teşviki yoluyla istihdamın artırılması</p> <p>*İş ve İşçi Bulma Kurumu’ nun etkinliğinin artırılması</p>	<p>*DİE tarafından işgücü istatistiklerinden HHİA uygulamasına geçilmesi</p> <p>*İİBK İşgücü Yetiştirme Yönetmenliği çıkarılması</p> <p>*İstihdamı geliştirme ve işsizlikle mücadele faaliyetlerinin düzenlenmesi için bir Devlet Bakanlığının görevlendirilmesi</p> <p>*Çıracılık ve Mesleki Eğitim Kanunu’nun yasallaşması</p> <p>*1983 yılında %7.5 olan işsizlik oranı, 1989 yılında %8.6’ ya çıkmıştır</p>
<p>*Küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin desteklenmesi</p> <p>*Hizmet sektörünün geliştirilmesi, girişişçilik ruhunun geliştirilmesi ve yaygın mesleki eğitimin amaçlanması</p>	<p>*İşçi-işveren ilişkilerinde yetersizlik ve otomasyona geçiş uygulamalarında kaynaklanan işçi çıkarmada 1991 ve 1992’de artış yaşanması</p> <p>*İİBK’ nun yeniden yapılanması ve İşsizlik Sigortası ile ilgili yasal düzenlemeler hazırlanması</p> <p>*Hizmet sektörü gelişmiştir</p>

Kaynak: Tügiad, 2000’ li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar, İstanbul 1995, s. 12

iv- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995-1999): Toplam istihdamın yarısına yakın bir bölümü hala tarım sektöründe bulunması ve kamu kesimindeki istihdam fazlası, tarım dışı sektörlerde üretken istihdam yaratma gereğini arttırmaktadır. 2000' li yıllara doğru işgücü arzındaki artış bu ihtiyacı daha da arttıracaktır. Uluslararası rekabet ve istihdamda kalıcı bir gelişme sağlamak açısından zorunlu olan teknolojik gelişme de, kısa vadede mevcut istihdamı zorlamaktadır. Uluslararası ölçütlere göre, işgücü nitelikleri yetersizdir. İşgücü piyasasının işleyişi yeterince esnek değildir. 1994 yılı başında, ortaya çıkan yapısal kökenli ekonomik güçlükler, işsizlik üzerindeki bu baskıları arttırmıştır. 5 Nisan önlemleri, istihdam dahil olmak üzere ekonomide gelişme sağlamak için zorunlu olan makroekonomik tedbirleri sağlamaya yöneliktir.

Makroekonomik istikrar koşullarında sağlanacak görece olarak yüksek büyüme hızları çerçevesinde, uluslararası rekabet gücünü artırıcı, teknolojik boyutu güçlü yatırımlar istihdam perspektifinin temelini güçlendirecektir. Küçük ve orta ölçekli işletmelere rekabetçi bir ortamda, yeni istihdam yaratacak şekilde finansman, işletmecilik, ve modernleşme boyutlarını içeren destekler sağlanacaktır. Yerel ekonomilerin potansiyel gücünü harekete geçirilmesi önemli bir istihdam kaynağı olacaktır. Yeni teknolojilerin istihdam yaratma potansiyelinden yararlanılacaktır. Kalkınmada Öncelikli Yörelere' de, özel istihdam projeleri uygulanacaktır. Mevcut işgücünün niteliklerinin yükseltilmesini, çıraklık kurumu dahil eğitim ile istihdam arasındaki bağların güçlendirilmesini, işe yerleştirme hizmetlerinin etkinleştirilmesini, işgücü piyasasının esnekleştirilmesini ve bu çerçevede esnek zamanlı çalışma imkanının arttırılmasını, çalışmaya ilişkin güvencelerin belirginleştirilmesini, kayıt dışı sektörün giderek kurumsallaştırılmasını ve gerçekçi bir şekilde iyileştirilmesini sağlayacak düzenlemeler gerçekleştirilecektir. İstihdam üzerinde olumsuz bir etki yapan kesintiler azaltılacaktır. Güçlü bir işgücü piyasası enformasyon sistemi oluşturulacaktır. İş ve İşçi Bulma Kurumu' nu aktif işgücü piyasası önlemlerini hayata geçirecek, modern bir istihdam kurumu haline getirecek düzenleme gerçekleştirilecektir. Ülkemizin çağdaş sosyal güvenlik kurumları halkasındaki eksikliğini tamamlayacak ve çalışırken işsiz kalanlara destek olacak İşsizlik Sigortası yasalaştırılacaktır.⁷²

Ülkemizde planlı döneme girilmesiyle, istihdam sorununun çözümü konusunda birçok alternatif tartışılmıştır. Ancak, bu kuramsal tartışmalardan, kararlı ve iyi düşünülmüş somut politika uygulamalarına geçilmediği için bütün bu projelerin ve önerilerin hiç birinin başarılı olmadığı görülmüştür. Hazırlanan beş yıllık planlarda, çoğunlukla istihdam sorununa ekonomik kalkınma sürecinde halledilebilecek bir problem gözüyle bakılmadığı görülmüştür. Kalkınma sadece ekonomik

büyüme olarak ele alınmış, bunun da tek başına istihdam sorununu çözeceği düşünülmüştür. Ancak, özellikle son plan dönemlerinde, teknoloji ve sanayi politikalarıyla uyumlu bir istihdam politikası geliştirilmesi, insangücünün yerinde ve verimli çalıştırılması, nitelikli insangücü yetiştirilmesi, bölgeler ve sektörler arası dengesiz dağılımın önlenmesi, kamu iş yerinde siyasi ve toplumsal baskılar sonucu meydana gelen kadro şişkinliklerinin önlenmesi, bunu içinde vardiya sayısının ve kapasite kullanımının artırılması ve İş ve İşçi Bulma Kurumu' nun işgücü piyasasının bütününde etkinliğe sahip bir yapıya kavuşturulması gibi konular bu kalkınma planlarında uygulama olasılığı bulamamıştır. İstihdam sorunu da tüm boyutlarıyla artmaya devam etmiştir. Genellikle, kalkınma planları hazırlanırken, plancuların istihdam meselesin ikinci derecede önem verdikleri, istihdamı bir yan ve tali sonuç olarak düşünerek, yatırıma ve üretime öncelik tanımıştır.

Tablo: 21

Türkiye' de İstihdamın Yıl Aralıklarıyla Sektörel Artış Hızı (15 yaş ve üzeri, %)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Toplam
1924-1930	2.09	4.96	6.08	2.49
1931-1940	1.79	6.68	0.83	1.96
1941-1950	1.73	1.78	4.23	1.94
1951-1960	1.19	5.19	9.25	2.51
1961-1970	0.12	4.91	5.17	1.48
1971-1980	0.14	4.27	4.41	1.88
1981-1990	0.39	2.31	3.27	1.67
1991-1995	1.88	1.47	2.17	1.93
1924-1950	1.84	4.40	3.43	2.09
1951-1995	0.56	3.86	5.13	1.89
1924-1995	1.04	4.06	4.49	1.96

Kaynak: DPT, Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler, Nisan 1998, s.36

⁷² DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özeti, Ankara, Mart 1995, s.7-8

3- 1980 SONRASI TÜRKİYE'DE BÜYÜME VE İSTİHDAM ETKİLEŞİMİ

3-1- Türkiye Ekonomisinde Düşük İstihdamın Yapısı

Ülkemiz, istihdam bakımından gelişmekte olan ülkelerin özelliğini taşımaktadır. Açık işsizliğin yanında daha da yaygın olan gizli işsizlik görülmektedir. İstihdama kaynak olan nüfusumuzun yaratılan istihdam imkanlarından daha hızlı artması, istihdam dışı kalanların sayısının gün geçtikçe artmasına ve işsizliğin önemli boyutlara ulaşmasına neden olmaktadır.

İşgücü piyasasının arz yönünü belirleyen faktör, nüfus miktarı olmakla birlikte ekonomik gelişmeye bağlı olarak nüfusun yapısı ve kullanış şeklide önemlidir. Ekonomik gelişmenin hızlanıp, yavaşlaması önemli ölçüde nüfusun üretim ve tüketim kapasitesi arasındaki farka bağlıdır. Gelişmiş ülkelerde bu fark üretim lehine iken, gelişmekte olan ülkelerde tüketim lehinedir. Aynı zamanda, kullanılan teknoloji, işgücünün niteliği, işgücü piyasasının işleyiş şekli bu farklılığa neden olmaktadır.⁷³

Türkiye' deki düşük istihdam aşağıda tabloda gösterildiği gibidir:

⁷³ Neşe ALGAN, "Türkiye' de İstihdamın Yapısal Analizi", **İstihdam Dergisi**, Sayı: 17, Nisan-Haziran 1995, s.3

Tablo: 22

Türkiye' de Düşük İstihdamın Yapısı (1000)

Yıllar	Toplam Nüfus	12 yaş ve Üstü Nüfus	İşgücü	İstihdam edilenler	Eksik İstihdam	İşsiz	İşgücüne katılım oranı	İşsizlik oranı	Eksik İstihdam Oranı
T o p l a m (B i n)									
1990	55.008	38.846	20.847	19.146	1.303	1.701	53.7	8.2	6.2
1991	56.433	40.433	21.432	19.736	1.456	1.703	53.0	7.9	6.8
1992	57.519	41.532	21.503	19.769	1.661	1.735	51.8	8.1	7.7
1993	58.625	42.672	21.469	19.804	1.478	1.665	50.3	7.8	6.9
1994	59.632	43.734	22.158	20.365	1.806	1.802	50.7	8.1	8.1
1995	60.641	44.811	22.973	21.106	1.512	1.568	50.6	6.9	6.7
1996	61.673	45.875	22.919	21.537	1.440	1.382	50.0	6.0	6.3
Ort.									
90-96	58.504	42.557	21.858	20.207	1.522	1.651	51.7	7.8	7.1

Kaynak: DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997, s. 133

Genel nüfusumuzun;1970 yılında 35 binlerden, 1990 yılında 61.673 bine yükselirken, genel nüfus içerisindeki çalışmaya çağındaki nüfus aynı yıllarda 20 binden, 45.875 bine yükselmiştir. 26 yıllık dönemde, genel nüfus artışı ortalama olarak %25' ler gibi artarken, çalışma çağındaki nüfus % 3 gibi artmıştır. Çalışma çağındaki nüfusun işgücü piyasasına katılan kesimi olan iktisaden faal nüfusun 1970-1996 yılları arasındaki artışı ise % 1.5' ler civarındadır. İktisaden faal nüfusun, çalışma çağındaki nüfus artışından daha düşük seviyede artış göstermesinin nedeni, iktisaden faal olmayan nüfusun daha hızlı büyümesinden kaynaklanmaktadır./Bu da her yıl sınırlı olarak artan istihdam imkanlarına karşın, daha hızlı büyüyen işgücü arzına neden olmakta ve işsizliğin önemli boyutlara çıkmasına neden olmaktadır.⁷⁴

Elde edilen sayısal verilere göre; 1970 yılında yaklaşık olarak 13.697 bin kişi olan istihdam, yirmi altı yılda 7.840 bin kişi artarak, 1996 yılında 21.537 bin kişiye ulaşmıştır. Bu

rakamlara göre; 1970 ile 1996 yılları arasında, yılda ortalama 246.846 kişiye istihdam olanağı sağlandığı görülmektedir. Ayrıca istihdamın, 1970' li yıllarda yıllık ortalama artış oranı % 2.0 iken, bu oran 1980-1989 yılları aralığında yıllık ortalama % 1.45 oranında artış göstermiş ve 1990-1996 yılları aralığında da yıllık ortalama % 1.88 düzeyinde artış göstermiştir.⁷⁵

Tablo: 23

Yıllara Göre İstihdam ve Artış Hızı

Yıllar	İstihdam Bin-HİA	İstihdam Artış Oranı (%)
1970	13.697	1.8
1980	16.497	1.2
1981	16.577	0.8
1982	16.748	1.0
1983	16.915	1.0
1984	17.170	1.5
1985	18.455	1.6
1986	17.771	1.8
1987	18.172	2.2
1988	18.445	1.5
1989	18.816	1.9
1990	19.145	1.7
1991	19.736	2.9
1992	19.769	0.2
1993	19.804	0.2
1994	20.356	2.7
1995	21.106	3.5
1996	21.537	2.0

Kaynak: (1)DİE, Çalışma İstatistikleri, Yıl: 1993, s.12

(2)DİE, Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, Temmuz 1997,s.113

⁷⁴ İbrahim TANYERİ, "Türkiye' de Nüfus Artışı ve İstihdam Sorunları", *İstihdam Dergisi*, Sayı: 17, Haziran 1995, s.9

⁷⁵ Nazım DÜZENLİ, "İstihdam Sorunu ve Sanayide Eğitilmiş İşgücü İhtiyacı", *İşveren Dergisi*, Cilt: XXXIII, Sayı: 4, Ocak 1995, s.3

İstihdamın sektörel dağılımına bakıldığında tabloda görüldüğü gibi; 1970-1996 döneminde tarımın payı %63.27'den %45'lere düşmesine rağmen ekonomimiz halen tarımsal bir yapı göstermektedir. Aynı dönemde sanayinin payı; %11.62'den %21.7'ye, hizmet kesiminin payı ise %25.13'den %32.6'ya yükselmiştir. Tarım dışı sektörlerin istihdam payı artmakla birlikte bu artışın önemli bir kısmı hizmetler sektöründe ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda istihdamda tarım dışı kesimlerdeki bu artışa, uygulanan değişim politikalarında dışa açık büyümenin hedeflenmesinin önemli rolü vardır. Gelişmiş ülkelerde, ekonomik gelişme öncelikle sanayi istihdamını, daha sonraki aşamalarda da hizmetler kesimi istihdamını arttırırken, ülkemizdeki gelişimde hizmetler kesimindeki istihdam artışının sanayiden daha hızlı olduğu görülmektedir.

Tablo: 24

Türkiye'de İstihdamın Sektörel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1970	63.24	11.62	25.13
1980	53.24	14.65	32.11
1981	52.74	14.58	32.68
1982	52.02	14.87	33.11
1983	51.33	15.18	33.49
1984	50.44	15.20	34.36
1985	49.38	15.69	34.94
1986	48.34	15.67	35.98
1987	47.11	15.74	37.15
1988	46.37	15.99	37.64
1989	47.41	15.87	36.72
1990	46.88	15.60	37.52
1991	47.44	15.71	36.85
1992	43.49	16.81	39.70
1993	44.52	15.80	39.68
1994	44.78	16.39	38.83
1995	46.77	15.25	37.98
1996	45.80	17.60	36.60

Kaynak: DPT, Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler, Nisan 1998,s.35

Ülkemizde istihdam sorunları temelde makro-ekonomik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, ekonomik büyüme ve sanayileşme hızlandırılmadığı sürece istihdam imkanlarını geliştirmek ve arttırmak oldukça zordur. Ülkemizde yaşanan yüksek enflasyon nedeniyle, işyerlerinin kapanması veya çalışanların işten çıkartılması, yatırımların işgücü arzını karşılayacak ölçüde arttırılmaması, kullanılan teknolojilerin sermaye yoğun oluşu, eğitim sisteminden kaynaklanan nedenler istihdam sorununun artmasına neden olmaktadır.

3-2- Türkiye Ekonomisinde Üretim İle İstihdam Arasındaki Etkileşim

Tablo: 25
Türkiye'deki GSMH ve İstihdam Artış Hızları

Yıllar	GSMH Artış Hızları (*)				İstihdam Artış Hızları			
	Genel	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Genel	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	-2.8	1.1	-3.3	-3.7	1.2	-0.09	0.8	3.6
1981	4.8	-1.9	9.2	6.2	0.8	-0.08	0.4	2.6
1982	3.1	3.1	4.9	3.2	1.0	-0.3	2.9	2.3
1983	4.2	-0.9	6.3	7.0	1.0	-0.3	3.0	2.1
1984	7.1	0.5	9.9	7.9	1.4	-0.3	1.5	3.9
1985	4.3	-0.5	6.2	5.1	1.7	-0.3	4.8	3.4
1986	6.8	4.6	11.1	6.0	1.8	-0.2	1.7	4.6
1987	9.8	0.4	9.1	12.9	2.2	-0.3	2.6	5.3
1988	1.5	7.8	1.8	0.5	1.5	-0.05	3.0	2.7
1989	1.6	-7.6	4.6	0.9	3.0	5.1	2.2	0.6
1990	9.4	6.8	8.6	10.3	1.7	0.5	0.03	3.7
1991	0.3	-0.9	2.7	0.6	1.7	2.8	2.3	-0.1
1992	6.4	4.3	5.9	6.5	0.7	-8.2	7.2	7.8
1993	8.1	-1.3	8.2	10.7	0.9	3.2	-5.4	0.8
1994	-6.1	-0.7	-5.7	-6.6	2.4	3.0	5.9	0.3
1995	8.0	2.0	12.1	6.3	3.5	7.6	-3.6	1.4
1996	7.1	4.4	7.1	7.6	2.6	3.2	0.5	1.9

Kaynak: DPT, Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler, Nisan 1998, s.3-4-34

(*) 1987 fiyatlarıyla yeni düzenlemeler

İstihdamın hızla arttırılabilmesi ve işsizlik sorununun hafifletilebilmesi bir yandan Türk ekonomisinin sanayileşmesini hızlandırarak yapısal dönüşümünü tamamlamasına ve hızlı bir iktisadi büyüme, öte yandan nüfus artış hızının azaltılması ile işgücü arzı artış oranının azaltılmasına bağlıdır.

Türkiye'nin sanayileşmesini hızlandırması ve iktisadi büyüme oranını yükseltebilmesi tasarruf ve yatırımların GSMH içindeki paylarının arttırılması ile mümkün olacaktır. Nüfus artış

hızının azaltılması ile işgücü arzı satış oranının düşürülmesi arasında en azından 15 yıl gibi bir süre gerektirmektedir.⁷⁶ Bu bakımdan bir yandan işgücü arzı artış oranını azaltmak, öte yandan sanayileşmeyi ve iktisadi büyümeyi hızlandırmak çok uzun bir zaman gerektirmektedir.

Tablo: 26
Dönemler İtibariyle GSMH ve İstihdam Artış Hızları

Yıllar	GSMH Artış Hızları(*)				İstihdam Artış Hızları			
	Genel	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Genel	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1924-1930	9.7	13.0	6.09	8.2	2.4	2.09	4.9	6.08
1931-1940	5.3	6.2	11.4	6.1	1.9	1.7	6.6	0.8
1941-1950	0.9	3.2	-11.2	2.2	1.9	1.7	1.7	4.2
1951-1960	6.3	5.7	8.3	6.6	2.5	1.1	5.1	9.2
1961-1970	5.6	1.5	9.5	6.5	1.4	-0.1	4.9	5.1
1971-1980	4.09	1.6	5.9	4.8	1.8	0.1	4.2	4.4
1981-1990	5.2	1.2	7.1	6.0	1.6	0.3	2.3	3.2
1991-1996	3.9	0.7	5.05	2.5	1.9	1.8	1.4	2.1

Kaynak: DPT, Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler, Nisan 1998, s.4-36

(*) 1996 yılından itibaren DİE Yeni Milli Gelir Serisi kullanılmıştır.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, on yıllık periyotlar itibariyle toplam istihdamdaki artışın en yüksek olduğu dönem 1950'li yıllardır. Bu dönem, tarım toplumundan çıkışın sağlanmaya çalışıldığı önemli bir zaman dilimini ifade etmekle beraber yatırımlar önceki dönemlere göre artış göstermektedir. Tarımın makinalaşmaya başlamasına karşın, tarım alanlarındaki önemli artışa paralel olarak tarım kesiminde istihdam artışları büyük boyutlarda olmuştur. İthal ikameci politikaların daha yoğun ve sistematik olarak uygulandığı, planlı dönemin başladığı 1960-1980 yılları arasında gerek toplam istihdamın, gerekse sanayi istihdamının artış oranları, 1980'li yıllardan daha yüksek olarak gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda ise gerek toplam istihdam, gerekse sanayi istihdam artış hızları önceki dönemlere göre düşüş göstermiştir.

⁷⁶ İbrahim TANYERİ, a.g.e., s.13

Dışa açık büyüme modeli izlenen 1980 sonrasında; üretim, ihracat, ithalat gibi ekonomik göstergeler önceki yıllara göre artış göstermesine rağmen, istihdamda önceki yıllara göre önemli bir artış göstermemekle beraber bazı yıllarda önemli düşüşler olmuştur.

1980 öncesinde uygulanan makro politikalar, sanayileşmeyi ön plana alan ve bu amaçla toplam sabit sermaye yatırımlarında sanayiye ağırlık veren bir özelliktedir. Bu dönemde, kamu ağırlıklı olmak üzere sanayi yatırımlarının toplam sabit sermaye yatırımları içinde %30'lardaki payı 1980'li yıllarda sürekli azalarak düşmüştür. Bu azalma, sadece kamunun sanayiden çekilmesi ile ilgili siyasi otoritenin tarihinin ötesinde, özel sektörün sanayi yatırımları için de geçerlidir. Kamu, bu dönemde sabit sermaye yatırımlarını daha çok altyapı yatırımları alanında gerçekleştirmiştir. Kamunun, özellikle 1980'lerin ortasından itibaren, artan kamu harcamalarını kamu gelirleri ile karşılayamamasıyla başlayan iç borçlanma süreci, reel faiz oranlarının önemli ölçüde artmasına ve bu sürecin kamunun özel sektör yatırım kaynaklarını kendisine yöneltmesine neden olmuştur. Bu durum, özel sektörün yeni yatırım yapmasını önemli ölçüde engellemiştir. Bu olumsuzluğa, Türkiye'de mali piyasaların derinliğinin olmaması, ekonomik belirsizliklere yolaçmış, ekonomik birimlerin geleceğe dönük olarak karar vermelerini güçleştirmiştir. Bütün bu gelişmeler, kaynakların gerektiği ölçüde üretken alanlara aktarılamamasına ve sonuçta istihdam hacminin ve niteliğinin yeterince gelişmemesine neden olmuştur.⁷⁷

Sonuçta şunu söyleyebiliriz: İthalata ve tüketime dayalı sağlıksız bir büyüme oranında, üretim artışları istihdam artışlarından çok teknoloji ve verimlilik artışlarına dayanmaktadır.

3-3- Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Büyüme Arasındaki Etkileşim

Türkiye gelişme yolunda olan bir ülkedir ve gelişmekte olan birçok ülke gibi nüfus artışı konusunda problemler yaşamaktadır. Türkiye, bugün Avrupa'nın en yüksek nüfus artış hızına sahip ülkesidir. Ülkemizde 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımının sonuçlarına göre nüfus 13.648.000 kişi iken, 1950 sayımında bu rakam 20.947.000'e, 1975 sayımında yaklaşık 41.000.000'e çıkmış ve 1996 yılında da 61.673.000'e ulaşmıştır.⁷⁸

⁷⁷ Suat ÖZEREN, "Makro Ekonomik Politikalar ve İstihdam", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Matbaası, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara 1994, s.32

⁷⁸ Neşe ALGAN, a.g.e., s.4

Türkiye nüfusunda görülen bu artışlar, özellikle doğum oranlarındaki artışlardan kaynaklanmaktadır. Doğum oranındaki bu fazlalığa paralel olarak Türkiye’de ölüm oranları da oldukça fazladır. Fakat, ölüm oranında zaman içinde hızlı bir azalma meydana gelmiştir.

Türkiye’de nüfus hızla artmakta ve doğum oranları da çok hızlı bir seyir izlemektedir. Bunun bir sonucu olarak, Türkiye nüfusunun büyük bir bölümü küçük yaş gruplarında yoğunlaşmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye, genç nitelikte bir nüfus yapısına sahiptir. Bilindiği gibi nüfus, hem tüketici, hem üreticidir. Fakat bütün nüfus tüketici olmakla birlikte, nüfusun ancak bir kısmı üretime katılarak gelir sağlamaktadır. Üretime katılmayan ve hiçbir geliri olmayan 0-14 ve 65 ve daha yukarı yaş grubunu, üretime katılan 15-65 yaşları arasında bulunan, çalışabilir nüfus beslemektedir. Bu gelişmenin sonucunda da Türkiye’de çalışabilir nüfus olarak kabul edilen aktif nüfus (15-64 yaş arası) taşıdığı yük ağırlaşmakta, diğer bir deyişle nüfusun bağımlılık oranı artmaktadır.

Hızlı nüfus artışının, ülkede genç nüfus miktarının çoğalmasına sebep olması, işgücü arzı üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Nüfus artış hızının yüksek olması, işgücü arzını arttırarak istihdam imkanlarının kısıtlanmasına yolaçmaktadır. Bu duruma göre; Türkiye’de, iktisaden faal nüfustaki artış, istihdam artışından daha hızlı gelişmektedir. Türkiye nüfusunun genç bir niteliğe sahip olması, işgücüne katılma oranının oldukça yüksek seviyede olması sonucunu doğurmaktadır.

Ülke nüfusunun genç bir nitelik taşıması, şüphesiz o ülke için yararlıdır da. Nüfusun genç olması ülkenin bir canlılığa, yaratıcı ve zengin bir beşeri kaynağa sahip olduğunu gösterebilir. Fakat genç nüfus, üretime katılmaya kanalize edilemezse, tüketim, üretime oranla daha hızlı artmış olacaktır. Genç nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması ve yeni doğanların belirli bir yaşama seviyesine kavuşturulması, bu konudaki harcamaları arttıracaktır. Türkiye’de doğumların istenilenin üzerinde bulunması, genç nüfus grubunu arttırmakta ve dolayısıyla kişilerin altyapı, eğitim, sağlık ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanması için yapılan hizmetler, ülke kaynaklarının bir kısmının tüketim alanlarına kaymasına yolaçmaktadır. Bu durum, hızla büyümek ve sanayileşmek için ayrılacak kaynakların azalması sonucunu doğurmaktadır. Çünkü hızlı nüfus artışı, ülkede tasarruf oranının düşük kalmasına sebep olmakta ve yatırımların artan oranda iç tasarruflarla finanse edilmesi zorunluluğu karşısında ekonomide bir tasarruf kıtlığı belirlemektedir.

Türkiye’de büyümeyle birlikte, ekonomik ve sosyal refahın artması, sağlık şartlarının iyileşmesi, toplumsal bilincin artması ve aile birimlerinin küçülmesi sonucunda, nüfus yapısındaki değişimler hızlanırken nüfus artış hızında da iyileşmeler olacaktır.

Aslında Türkiye’de hızlı nüfus artışı, bazı yönlerden olumlu sonuçlarda yaratmaktadır. Çünkü Türkiye’de nüfus yoğunluğu, gelişmiş batı ülkelerinden daha azdır. Türkiye’de nüfus yoğunluğunun az olması; ulaştırma, enerji, eğitim ve sağlık gibi altyapı tesislerinin yapımını pahalılaştırmaktadır. Buna karşın; hızlı nüfus artışı, fert başına reel gelirlerin artması şartıyla, ekonomideki mal ve hizmetlere olan talebi arttırarak ülke pazarının genişlemesine yolaçabilir. Artan nüfus sayesinde piyasa genişlemesi, yatırımları arttırarak, istihdama ve büyümeye yardımcı olabilir. Nüfusumuzun artması, tabii kaynakların işletilmesi yönünde de önem taşımaktadır. Nüfus artışı, bir üretim faktörü olan emek arzını arttırarak, ülkemizin üretim kapasitesini, milli gelirini ve iktisadi gücünü arttırmaya yardımcı olabilir. Başka bir deyişle; üretime katılacak olan kaynaklardan bir bölümünün artması, ekonomik büyüme potansiyeline yolaçabilir.⁷⁹

Şüphesiz artan nüfusun normal bir şekilde beslenmesi, sağlığının korunması, eğitilmesi, onlara iş imkanları yaratılmasını da zorunlu kılmaktadır. Eğer bunlar sağlanmadan nüfusta çok hızlı bir artış meydana gelirse, dünyaya gelen her çocuk önce ailesine ve daha sonra da topluma bir yük olacaktır.

3-4- Türkiye Ekonomisinde Teknoloji, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi

Kalkınmanın, insanca yaşamının , sanayileşme ile mümkün olabileceğinin bilincine varan gelişmekte olan bazı ülkeler, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra sanayileşme sürecine girmişlerdir. Brezilya, Tayvan, G. Kore, Hindistan, Meksika ve Türkiye sanayileşme sürecine giren ülkeler arasındadır.

Ülkemizdeki sanayileşme, 1950’lerden sonra hız kazanmıştır. İlk aşamada, doğal olarak teknoloji transferi ile başlamıştır. Sanayileşme için hem sermayeye, hem de teknolojiye ihtiyaç vardı. Sermaye birikiminin yetersiz görülmesi, özellikle de teknoloji ihtiyacı, yabancı sermayeden yararlanma yollarını düşündürmeye başlamıştır. “6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Ocak 1954’de yürürlüğe konulmuştur. Bununla birlikte, Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkındaki 1930 tarih ve 1567 sayılı kanuna göre çıkartılmış olan 17 sayılı kararname ile (lisans, patent, know-how, uzman vb. gibi) gelen teknolojiler sayesinde, Türkiye’ nin 1960’larda yaşadığı

⁷⁹ Rıdvan KARLUK, "Dünya Nüfusundaki Artış Eğilimleri Karşısında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunları ve Türkiye’de Durum”, **Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi**, Cilt: XII, Sayı:2, Eskişehir 1976, s.217

dayanısız tüketim malları devrimi ile 1970' lerde yaşadığı dayanıklı tüketim malları devrimini ya da patlamasını açıklamak mümkün olmaktadır.⁸⁰

1950' li yıllarda, mevcut üniversitelerimizde eğitim görmüş teknik elemanlar, teknoloji transferine dayanan sanayinin gelişmesinde genelde yeterli ve başarılı olmuşlardır. Bu elemanlar, ithal teknolojiyi aynen uygulamakla kalmamış, ürünleri bazı küçük değişikliklerle geliştirmeyi de başarmışlardır. Böylelikle; iç pazara üretimle birlikte, bazı ürünleri ihraç eder duruma gelmiş bir ürün yelpazesine sahip olmuşuzdur. Daha sonraları, üniversite dışında da bilimsel araştırma yapılmasını ve gerekli politikaların oluşturulmasını sağlamak amacıyla, tüzel kuruluşların oluşturulduğu, kamu kurum ve kuruluşlarına yeni sorumlulukların yüklendiğini görmekteyiz.

1980' li yıllarda, Türkiye' de liberalleşme ve dışa açılma süreciyle; renkli televizyon, video ve müzik setleri gibi elektronik tüketim araçları üreticisi ve ihracatçısı olarak dünya ve özellikle Avrupa piyasasında küçük bir Pazar payına sahip olmuştur. Ayrıca, telekomünikasyon çağımızın çekirdek teknolojilerinden biri sayılan dijital teknolojiyi de kullanmaya başlamıştır. Böylece, Türkiye' de ileri dijital santraller ve askeri teknoloji alanında üretim, tasarım ve ürün geliştirme (Ar-Ge) kapasitesi olan küçük fakat modern bir elektronik sektörü doğmuştur. Gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında, önemsiz kalan ancak ülkede nispi ağırlığı ve gelişme hızı bakımından oldukça önemli olan bu sektörün 1980 başında imalat sanayi içindeki payı, % 1' in altında iken, 1990' larda % 4' ün üstüne çıkmıştır. Bu durum Türkiye için olumlu bir adım olmuştur.⁸¹

Bugüne kadar teknoloji transferi ve dış ortaklı yatırımlarla yetinen ve ucuz işçilikten de yararlanarak belli bir ihracatı gerçekleştiren sanayilerimiz yakın gelecekte bu olanağı yitirme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Çünkü, ihracat olanakları giderek daralmaktadır. Bundan sonraki ihracat atılımı, Ar-Ge kaynaklı üretime ve yeni teknolojilerin kullanımına bağlanmaktadır.

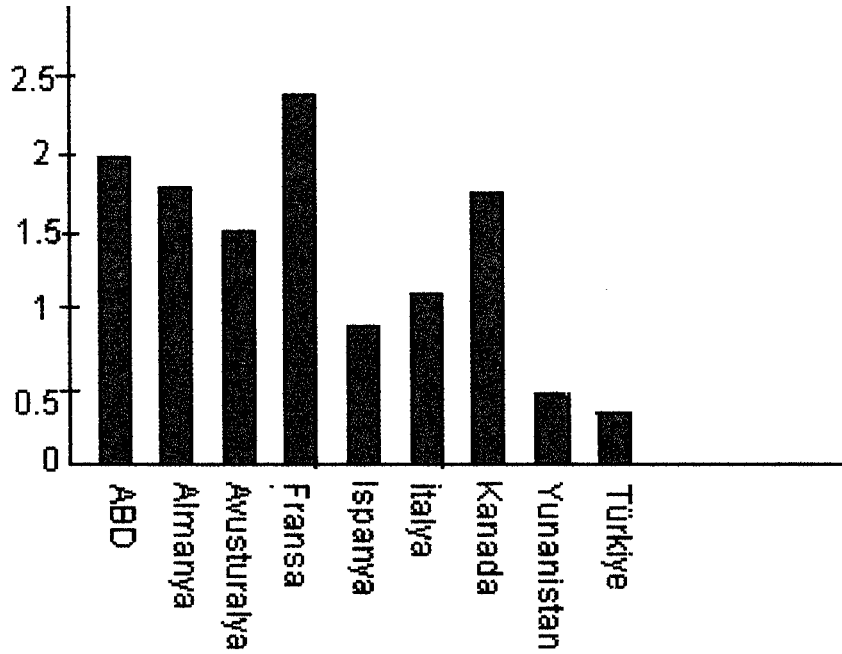
Ülkemizin Ar-Ge faaliyetlerine verdiği önemi, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde Ar-Ge payından anlayabiliriz. DİE'nin, 1996 Araştırma Geliştirme Faaliyetleri anket sonuçlarına göre; Gayri Safi Yurtiçi Araştırma Geliştirme Harcamaları, 1996 yılında 66.709 milyar T.L. olarak gerçekleşmiştir. Satın alma gücü paritesi cinsinden bakıldığında ise 1718.6 dolar olmuştur. Ar-Ge

⁸⁰ Ayten KAYA, "Kalkınmada Teknoloji Geliştirmenin Önemi ve Türkiye' nin Ar-Ge Politikası", **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: XIII, Sayı: 1-2, Eskişehir 1997, s. 383

⁸¹ Ayten KAYA, a.g.e., s.384

harcamalarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı, 1990'da 3.2 iken, 1996'da 4.5'e yükselmiştir. Kişi başına Ar-Ge harcaması ise 1990 yılında 25 dolardan 27.4 dolara yükselmiştir.⁸²

Grafik: 1
Çeşitli Ülkelerde GSYİH İçinde Ar-Ge Harcaması (%)

Kaynak: DİE, Haber Bülteni, 1997, s.2

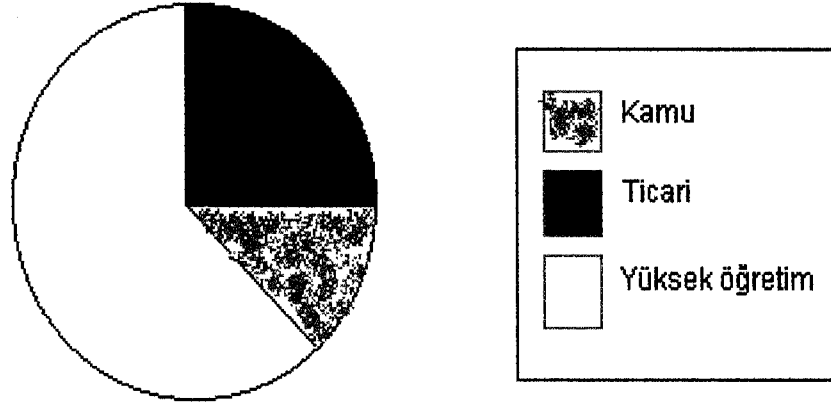
Bilimsel ve teknolojik faaliyetlerin ülkelerin kalkınmasındaki önemi giderek artmakta olup, GSYİH'den bu tür faaliyetlere ayrılan pay, günümüzde bir gelişmişlik göstergesi olarak görülmektedir. Grafik 1'de örnek verilen ülkelerin değerlerine bakıldığında, Türkiye bilimsel araştırmalara en az ekonomik desteği veren ülke durumundadır.

Ar-Ge harcamalarının kurumlar arası dağılımına bakıldığında; 1996 yılında %62.2'sinin yüksek öğretim, %25.9'unun üretici kamu kesimi ve özel sektörü içeren ticari kesim, %11.9'unun kamu kesimi tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

⁸² Muhteşem KAYNAK, Teknoloji ve Sanayileşme Yarışında Yeni Sanayileşen Ülkeler ve Türkiye, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Matbaası, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara 1993, s.3

Grafik: 2

Ar-Ge Harcamalarının Kurumlar Arası Dağılımı

Kaynak: DİE, Haber Bülteni, 1997, s.2

Bilim dallarına göre üniversitelerin Ar-Ge harcamaları dağılımına bakıldığında ortaya şu sonuç çıkmaktadır. Üniversitelerde yapılan Ar-Ge harcamalarının büyük bir kısmı sırasıyla; sağlık, tarım, sosyal ve mühendislik bilimlerine ayrılmaktadır. Sanayileşme açısından, mühendislik bilimlerinin önemi diğer bilimlere oranla daha önemlidir. Fakat, toplam Ar-Ge harcamaları içinde mühendislik bilimi %10 gibi düşük bir düzeyde kalmaktadır.²⁰

Bugün sanayileşmede belli bir düzeye gelmiş olan ülkemizin daha uzun süre teknoloji ithali ile ilerlemesi, hatta bugünkü yerini koruması olanaklı görülmemektedir. Türkiye'nin 21. Yüzyılda, en azından bugünkü refah düzeyini koruyabilmesi için bilimsel ve teknolojik Ar-Ge

faaliyetlerine dayalı bir sanayi yapısına yönelmesi gerekmektedir. Türkiye’de sanayinin Ar-Ge’ye verdiği önem son derece düşüktür. Bundan dolayı, devlet politikası olarak yasal, idari ve mali düzenlemelerle Ar-Ge yönlendirilip, teşvik edilmelidir.

Yeni teknolojilerin ve genelde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, kaçınılmaz olarak işsizlikte önemli artışlara yolaçıp açmadığı sorusu gündemdedir. Özellikle 1973 sonrasında, OECD ekonomilerinde genelde işsizlik oranının, büyümenin tekrar hızlandığı dönemlerde görece olarak yüksek kalması bu soruyu anlamlı ve gerekli kılmaktadır. OECD ülkelerinde, teknolojik dönüşüm 1990’da başlayan durgunluk döneminde de sürmektedir. Bu son dönemde, OECD ülkelerinin toplamında 35 milyon kişiyle ortalama olarak %9 gibi çok yüksek bir orana ulaşmıştır. Bazı OECD ülkelerinde %20’ye varan işsizlik en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Konuyla ilgili analiz çabaları yoğunlaşmaya başlamıştır. Teknoloji-işsizlik ilişkisine yönelik yaklaşımlar üç görüş etrafında toplanmaktadır:

“-Artık teknoloji, sanayi ve ekonominin yapısı bundan böyle düşük işsizlik oranları sağlayacak büyüme biçimlerine imkan vermeyecektir. Bu olguyu bilerek, ona

göre hareket etmek gerekecektir.

-İşsizlik düzeyinin yüksekliği dahil, bugünkü olgular geçicidir. Piyasa mekanizmasının işleyişi dengesizlikleri gidererek, çözümler getirecektir.

-Bilgi yoğun ekonomi ile birlikte yeni paradigmaya geçilmektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ağırlıklı bir yer tuttuğu bu dönüşüm için gerekli toplumsal düzenleme biçimleri oluşmuş değildir. Bu toplumsal düzenleme ve değişimler gerçekleştiği zaman istihdam artışı sağlanacaktır.”⁸⁴

Bu genel açıklamalardan sonra konuyu Türkiye boyutuna indirerek, Türkiye’de teknoloji-istihdam ilişkisine bakalım:

Türkiye’de istihdamın yaklaşık %45’inin hala tarım sektöründe olması, bilimsel-teknolojik gelişme ile birlikte sağlanacak değişimde çok büyük boyutlu bir işsizlik tehlikesi üzerine eğilmesini gerektirmektedir. Hizmetler sektörünün, istihdamdaki payı da yaklaşık olarak %35’ler civarındadır. Ama bu oran OECD ortalamasının altında olsa da, görece olarak geniş boyutlardaki bu sektör, gerçekte imalat sanayinin uzantısı konumundaki ileri teknoloji ile bağlantılı faaliyetleri çok az

⁸⁴ Yusuf İŞİK, **Teknoloji İstihdam İlişkisi**, DPT, Nisan 1998, s.68

çermektedir. Dolayısıyla, bugünkü yapısıyla Türkiye, bilimsel-teknoloji geliştirme sürecinde istihdam yaratma açısından yeterince sağlıklı bir perspektif sunmamaktadır.⁸⁵

İmalat sanayiinde, işletmelerin büyük çoğunluğu Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmelerdir (KOBİ). Ama taşıdıkları dinamizm ve gelişme potansiyeli bir tarafa bırakılırsa, mevcut durumda bunların çok küçük bir bölümü modern işletme niteliğindedir. İmalat sanayii, çok heterojen bir yapıdadır. Hizmetler sektörü için olduğu gibi, imalat sanayiindeki istihdam açısından da ortaya çıkacak perspektif modernleşmenin hangi kapsamda, hangi faktörün öncü rolüyle gerçekleşeceğine bağlı olacaktır.

Türkiye’de, genelde bilimsel-teknoloji geliştirme sürecinin ve istihdam üzerindeki etkisinin gelişme perspektifi teknolojinin nasıl sağlandığı ile yakından ilişkili olacaktır. Bu konuda, şu anda varolan durum şöyledir:

Teknoloji üretimi belirli odalarda toplanan istisnalar dışında son derece sınırlı düzeydedir. Teknoloji ithalatında ithal edilen teknolojiler uyarlanıp geliştirmediği için büyük ölçüde dağınık bir yapıdadır. Otomasyon parça parça ve düzensiz bir şekilde yapılmakta, bu da ani kitlesel işten çıkarmaları arttırmaktadır. Bugüne kadar, yabancı sermaye yatırımlarında, ortakların teknoloji ve araştırma faktörleri ciddi boyutta gündeme gelmemiştir. Türkiye’ nin önemli eğitim-insangücü potansiyeline ve dinamizmine rağmen, bilimsel- teknoloji geliştirme sürecinin sağladığı potansiyeli kullanma, Türkiye’ de bu doğrultuda endojen bir gelişme süreci yaratacak uluslararası rekabet gücünü artırma yönünde çok az mesafe alınmıştır.

Bu durumda, bilimsel-teknoloji’ nin gereklerini dikkate alan değişikler, yeni yapılanmalar gerçekleşmediği takdirde, şu gelişmelerin belirginleşmesi olasıdır: Otomasyonun düzensiz ve çok büyük ölçüde ithalata dayalı olarak sürdürülmesi sonucu işçi çıkarmalarının hızlanması, teknolojik gelişmenin, ithalatın da bir noktada kısılması sonucu büsbütün yetersiz kalmasıyla uluslararası rekabet gücünün yeterince artmaması ve bunun orta vadede istihdam yaratma kapasitesi üzerinde olumsuz etkileri, tarım alanında teknolojik gelişmenin kendi içinde ve diğer sektörlerle uyumlu bir şekilde gerçekleşmemesi durumunda ortaya büyük bir yeni işsiz kitlesinin çıkmasıdır.⁸⁶

⁸⁵ Şiir YILMAZ, “Teknoloji Seçimi ve İstihdam”, *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Matbaası, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara 1993, s.23

⁸⁶ Yusuf IŞIK, a.g.e., s.69

3-5- Türkiye Ekonomisinde Enflasyon, Büyüme ve İstihdam Etkileşimi

Büyüme ve istihdam, yatırımlarla olumlu değer alabilecek iki faktördür. İktisat teorisine göre; yatırımların oluşabilmesi tasarruf-yatırım eşitliğine bağlıdır. Bu bağlamda; Türkiye, 1980 sonrası yatırım kısıdını aşmıştır. İç tasarruf yeterli düzeye gelmemiş olabilir, ama uluslararası sermayeye açılmış bir ülke olarak, yabancı sermayeyi çekmemesi ve yatırım-tasarruf dengesini kurmaması için aşılmaz bir neden yoktur. Türkiye’ de sorun; sermaye yetersizliği değil, yeniden yatırım oranlarının yetersizliğidir. Bu yetersizlik, maliyetlerin yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. İşçiye ödenen ücret, onun verimliliğinden yüksekse, bu ücret ne kadar düşük olursa olsun, işgücü pahalı çalışıyor anlamına gelmektedir. Gizli işsizlik olgusu, ücret-verimlilik ilişkisini ortadan kaldıran bir olgudur. Gizli işsizliğin marjinal verimliliği sıfırdır. Buna karşın ücreti sıfır değildir. Burada vurgulanmak istenen; fiyatlar ile verimlilik ilişkisinin kopukluğudur. Bu kopukluğun nedeni, rantlardır. Rant kavramının temelinde kıtlık yatar. Türkiye ekonomisinin temelindeki en önemli kısıt iş (istihdam)kısıtıdır. Daha açık bir deyişle; işgücü arzını karşılayacak düzeyde işgücü talebi gelişmemektedir. Nüfus baskısı, yalnız toprağı değil, her çeşit malı ve hizmeti kıtlaştıracak güçtedir.⁸⁷

Rantlar, enflasyonist bir ortam yaratmakta, fiyatlar dolayısıyla ücretler, enflasyona endekslenmektedir, enflasyon süreklilik kazanmakta, yeniden yatırım oranları enflasyon karşısında erimekte ve sonunda da yatırım yapmak yerine ekonominin sunduğu rant gelirlerinden yararlanmak girişimcinin işine gelmektedir. Bu koşullarda, yatırımlarda artış ancak reel ücretlerin düşük tutulabildiği baskı dönemlerinde kendini göstermektedir. Reel ücretlerin biraz yükselme gösterdiği dönemlerde durgunluk ve işten çıkarma artmaktadır.

Rant ekonomisi nedeniyle mi verimlilik-fiyat ilişkisi kopuktur; yoksa, verimlilik-fiyat ilişkisi kopuk olduğu için mi rant ekonomisi vardır? Bu iki olgu birbirini besleyen bir sarmaldır. Ancak madem ki kıtlık olan yerde rant vardır, rantların olduğu her alanda da fiyat-verimlilik ilişkisindeki bu kopukluk olacaktır.

Enflasyon bir sonuçtur. Üretmeden tüketmenin sonucudur. Üretim olmadan tüketmenin yolu rant geliri elde etmekten ve onu harcamaktan geçer. Bu noktada, Türkiye’ de rantın hangi

⁸⁷ Şiir YILMAZ, “Liberalizasyon, İstihdam ve Rant Ekonomisi Üzerine Bir Deneme”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Matbaası, Cilt:7, Sayı:20, Ankara 1996, s.44

nedenden kaynaklandığının doğru teşhis edilmesi önemlidir. Bu neden, nüfus baskısının yol açtığı istihdam kısıtıdır.

İş gücü arzına yönelik önlemler; nüfus planyansı, doğum kontrolü vb. gibi önlemlerdir ve kültürel gelişmişlikle yakından ilişkilidir. İşgücü arzına yönelik önlemlerin sonuçlarını görmek uzun zaman alacağından, Türkiye’de uygulanacak iktisat politikaları, işgücü talebine yönelik olmalıdır.

İşgücü talebinin artması yeniden yatırım oranlarının yükselmesiyle mümkündür. Yeniden yatırım oranları ancak rant ekonomisini ortadan kaldırmakla yükselebilir. İşte bu noktada, dışa açık büyümenin rant kazançlarını gerileten bir işlev görmesi beklenebilir.

Tablo: 28
Yıllar İtibariyle GSMH, Enflasyon ve İstihdam Artış Hızları

Yıllar	GSMH	Enflasyon (*)	İstihdam
1980	-2.8	90.3	1.2
1981	4.8	34.1	0.8
1982	3.1	27.4	1.0
1983	4.2	28.1	1.0
1984	7.1	46.4	1.4
1985	4.3	41.7	1.7
1986	6.8	27.5	1.8
1987	9.8	39.3	2.2
1988	1.5	60.8	1.5
1989	1.6	64.2	3.0
1990	9.4	50.0	1.7
1991	0.3	52.6	1.7
1992	6.4	67.1	0.7
1993	8.1	55.2	0.9
1994	-6.1	120.5	2.4
1995	8.0	88.0	3.5
1996	7.1	71.6	2.6

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, s.4-34-110

(*) Toptan Eşya Fiyat Endeksi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI TÜRKİYE' DE BÜYÜME VE İSTİHDAM

POLİTİKALARININ EKONOMETRİK UYGULAMASI

1- GENEL VE SEKTÖREL DEĞERLENDİRME

Yıllar	GSMH				İstihdam			
	Genel	Artış Hızı	Tarım	Sanayi Hizmetler	Genel	Artış Hızı	Tarım Sanayi Hizmetler	Hızları
1960	3.4	2.3	0.4	5.4	0.8	0.5	2.7	3.5
1961	2.0	-4.9	11.7	4.2	1.2	0.02	5.2	4.0
1962	6.2	5.0	3.5	8.0	1.1	1.2	-0.1	5.8
1963	9.7	9.6	12.0	8.9	1.2	0.02	1.1	5.6
1964	4.1	-4.0	11.2	4.8	1.7	0.02	10.4	3.4
1965	3.1	-3.9	9.5	5.6	1.5	0.01	5.0	4.7
1966	12.0	10.7	15.2	11.	2.0	0.1	5.1	6.3
1967	4.2	0.1	8.2	55.2	1.2	0.1	5.0	2.7
1968	6.7	1.5	11.1	7.9	1.7	0.3	4.1	6.3
1969	4.3	-1.2	12.1	4.8	1.09	0.7	2.9	5.1
1970	4.4	2.8	1.3	4.3	1.7	-0.5	7.3	4.8
1971	7.0	5.2	9.0	4.5	1.7	1.0	3.1	2.7
1972	9.2	1.1	10.4	10.3	2.7	1.0	8.0	4.1
1973	4.9	-7.8	11.9	6.4	1.9	-0.09	6.4	4.2
1974	3.3	6.3	7.3	4.5	2.0	-0.08	7.8	3.9
1975	6.1	3.1	9.1	8.5	1.2	-0.08	1.3	4.0
1976	9.0	7.0	9.0	12.9	1.4	-0.9	2.4	5.5
1977	3.0	-1.9	6.9	4.4	3.1	0.7	8.3	5.0
1978	1.2	2.8	3.4	0.1	1.3	-0.08	0.09	4.5
1979	-0.5	0.0	-4.4	0.8	1.4	-0.08	1.3	4.2

Yıllar	GSMH Artış Hızı				İstihdam Artış Hızı			
	Genel	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Genel	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	-2.8	1.1	-3.3	-3.7	1.2	-0.09	0.8	3.6
1981	4.8	-1.9	9.2	6.2	0.8	-0.08	0.4	2.6
1982	3.1	3.1	4.9	3.2	1.0	-0.3	2.9	2.3
1983	4.2	-0.9	6.3	7.0	1.0	-0.3	3.0	2.1
1984	7.1	0.5	9.9	7.9	1.4	-0.3	1.5	3.9
1985	4.3	-0.5	6.2	5.1	1.7	-0.3	4.8	3.4
1986	6.8	4.6	11.1	6.0	1.8	-0.2	1.7	4.6
1987	9.8	0.4	9.1	12.9	2.2	-0.3	2.6	5.3
1988	1.5	7.8	1.8	0.5	1.5	-0.05	3.0	2.7
1989	1.6	-7.6	4.6	0.9	3.0	5.1	2.2	0.6
1990	9.4	6.8	8.6	10.3	1.7	0.5	0.03	3.7
1991	0.3	-0.9	2.7	0.6	1.7	2.8	2.3	-0.1
1992	6.4	4.3	5.9	6.5	0.7	-8.2	7.2	7.8
1993	8.1	-1.3	8.2	10.7	0.9	3.2	-5.4	0.8
1994	-6.1	-0.7	-5.7	-6.6	2.4	3.0	5.9	0.3
1995	8.0	2.0	12.1	6.3	3.5	7.6	-3.6	1.4
1996	7.1	4.4	7.1	7.6	2.6	3.2	0.5	1.9

Regression Summary

GENELIS vs. GSMH

Count	37
Num. Missing	57
R	,058
R Squared	,003
Adjusted R Squared	.
RMS Residual	,690

ANOVA Table

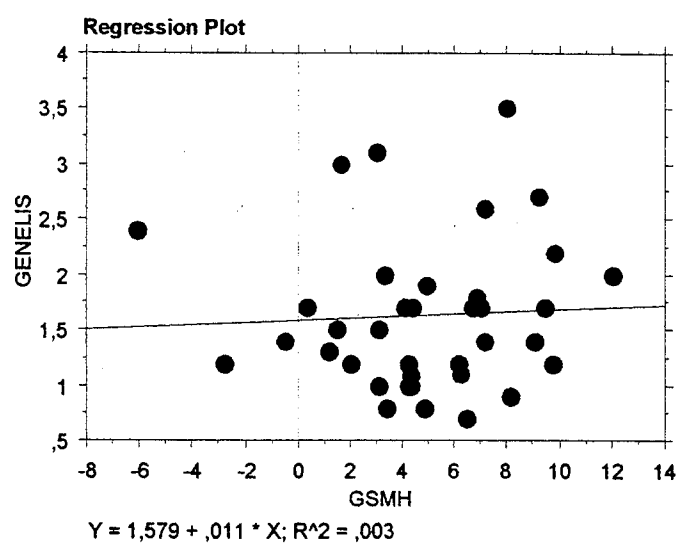
GENELIS vs. GSMH

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	,056	,056	,117	,7346
Residual	35	16,652	,476		
Total	36	16,708			

Regression Coefficients

GENELIS vs. GSMH

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	1,579	,187	1,579	8,439	<,0001
GSMH	,011	,031	,058	,342	,7346

Residual Statistics

GENELIS vs. GSMH

# >= 0	17
# < 0	20
SS[e(i) - e(i-1)]	22,160
Durbin-Watson	1,331
Serial Autocorrelation	,288

Regression Summary
SANIS vs. SANAYI

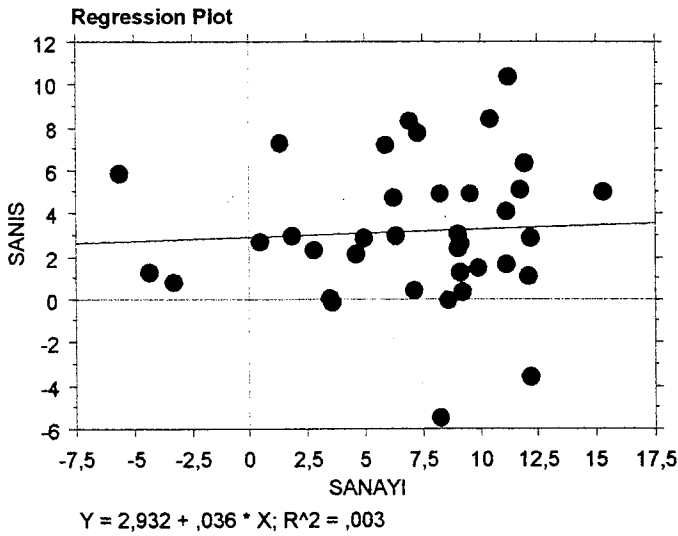
Count	37
Num. Missing	57
R	,053
R Squared	,003
Adjusted R Squared	.
RMS Residual	3,315

ANOVA Table
SANIS vs. SANAYI

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	1,076	1,076	,098	,7562
Residual	35	384,558	10,987		
Total	36	385,635			

Regression Coefficients
SANIS vs. SANAYI

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	2,932	,960	2,932	3,053	,0043
SANAYI	,036	,114	,053	,313	,7562

Residual Statistics
SANIS vs. SANAYI

# >= 0	15
# < 0	22
SS[e(i) - e(i-1)]	863,784
Durbin-Watson	2,246
Serial Autocorrelation	-,133

Regression Summary

TARIS vs. TARIM

Count	37
Num. Missing	57
R	,213
R Squared	,045
Adjusted R Squared	,018
RMS Residual	2,259

ANOVA Table

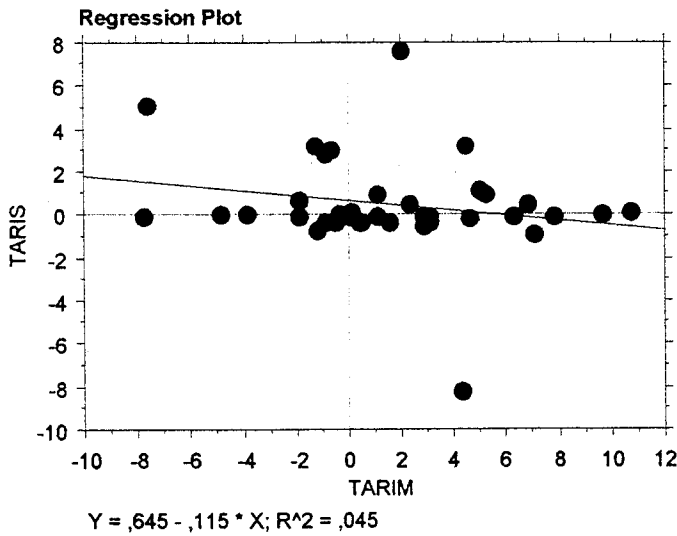
TARIS vs. TARIM

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	8,465	8,465	1,659	,2062
Residual	35	178,557	5,102		
Total	36	187,022			

Regression Coefficients

TARIS vs. TARIM

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	,645	,397	,645	1,624	,1133
TARIM	-,115	,089	-,213	-1,288	,2062

Residual Statistics

TARIS vs. TARIM

# >= 0	14
# < 0	23
SS[e(i) - e(i-1)]	315,537
Durbin-Watson	1,767
Serial Autocorrelation	,090

Regression Summary

HIZIS vs. HIZMET

Count	37
Num. Missing	57
R	,419
R Squared	,176
Adjusted R Squared	,152
RMS Residual	1,655

ANOVA Table

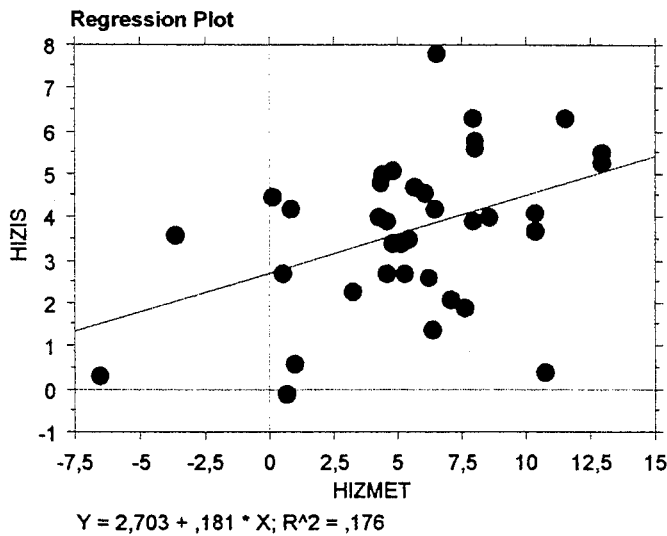
HIZIS vs. HIZMET

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	20,467	20,467	7,470	,0098
Residual	35	95,902	2,740		
Total	36	116,370			

Regression Coefficients

HIZIS vs. HIZMET

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	2,703	,454	2,703	5,952	<,0001
HIZMET	,181	,066	,419	2,733	,0098

Residual Statistics

HIZIS vs. HIZMET

# >= 0	18
# < 0	19
SS[e(i) - e(i-1)]	177,535
Durbin-Watson	1,851
Serial Autocorrelation	,050

Regression Summary

SANIS vs. GSMH

Count	37
Num. Missing	57
R	,162
R Squared	,026
Adjusted R Squared	.
RMS Residual	3,275

ANOVA Table

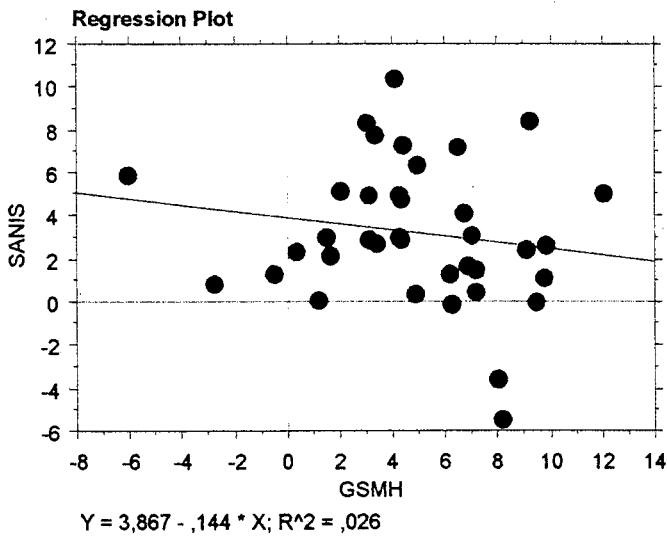
SANIS vs. GSMH

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	10,162	10,162	,947	,3371
Residual	35	375,472	10,728		
Total	36	385,635			

Regression Coefficients

SANIS vs. GSMH

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	3,867	,888	3,867	4,353	,0001
GSMH	-,144	,148	-,162	-,973	,3371

Residual Statistics

SANIS vs. GSMH

# >= 0	16
# < 0	21
SS[e(i) - e(i-1)]	722,390
Durbin-Watson	1,924
Serial Autocorrelation	,030

Regression Summary**TARIS vs. GSMH**

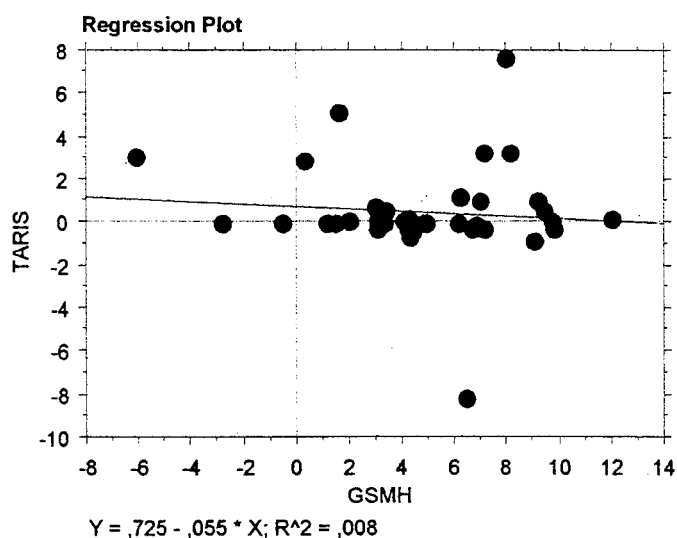
Count	37
Num. Missing	57
R	,089
R Squared	,008
Adjusted R Squared	.
RMS Residual	2,303

ANOVA Table**TARIS vs. GSMH**

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	1,469	1,469	,277	,6019
Residual	35	185,553	5,302		
Total	36	187,022			

Regression Coefficients**TARIS vs. GSMH**

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	,725	,624	,725	1,161	,2537
GSMH	-,055	,104	-,089	-,526	,6019

Residual Statistics**TARIS vs. GSMH**

# >= 0	12
# < 0	25
SS[e(i) - e(i-1)]	354,767
Durbin-Watson	1,912
Serial Autocorrelation	,022

Regression Summary

HIZIS vs. GSMH

Count	37
Num. Missing	57
R	,413
R Squared	,171
Adjusted R Squared	,147
RMS Residual	1,661

ANOVA Table

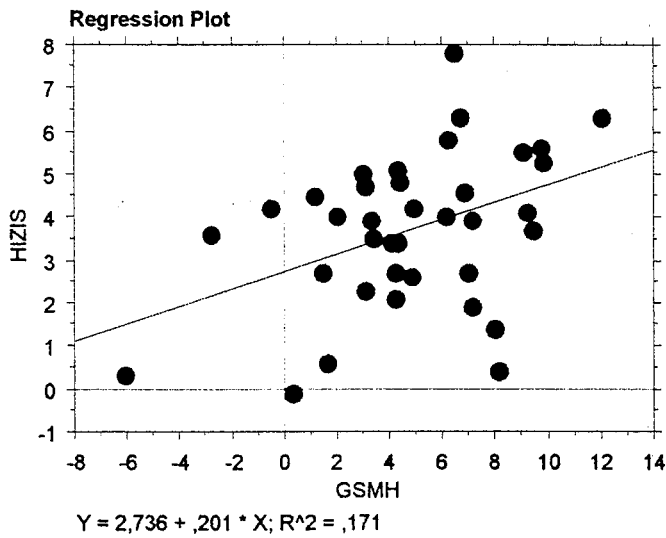
HIZIS vs. GSMH

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	19,855	19,855	7,200	,0111
Residual	35	96,515	2,758		
Total	36	116,370			

Regression Coefficients

HIZIS vs. GSMH

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	2,736	,450	2,736	6,075	<,0001
GSMH	,201	,075	,413	2,683	,0111

Residual Statistics

HIZIS vs. GSMH

# >= 0	20
# < 0	17
SS[e(i) - e(i-1)]	166,120
Durbin-Watson	1,721
Serial Autocorrelation	,113

- GENELIS	= 1.579 + 0.011 GSMH	r2 = 0.003
	(0.187) (0.031)	F = 0.117
- SANAIS	= 2.932 + 0.036 SANAYI	r2 = 0.003
	(0.960) (0.114)	F = 0.098
- TARIS	= 0.645 + (-0.115) TARIM	r2 = 0.045
	(0.397) (0.089)	F = 1.659
- HIZIS	= 2.703 + 0.181 HIZMET	r2 = 0.176
	(0.454) (0.066)	F = 7.470
- SANIS	= 3.867 + (-0.144) GSMH	r2 = 0.026
	(0.888) (0.148)	F = 0.947
- TARIS	= 0.725 + (-0.055) GSMH	r2 = 0.008
	(0.624) (0.104)	F = 0.277
- HIZIS	= 2.736 + 0.201 GSMH	r2 = 0.171
	(0.450) (0.075)	F = 7.2

Ekonometrik uygulamada, 1960-1980 dönemi aralığında GSMH büyüme oranıyla uyumlu hareket eden tek sektörün hizmet sektörü olduğu görülmektedir. Hem GSMH büyüme oranları, hem de hizmet sektörü büyüme oranları, hizmet sektöründeki istihdam artışını canlı bir şekilde arttırmaktadır.

Regression Summary
GENELIS vs. GSMH

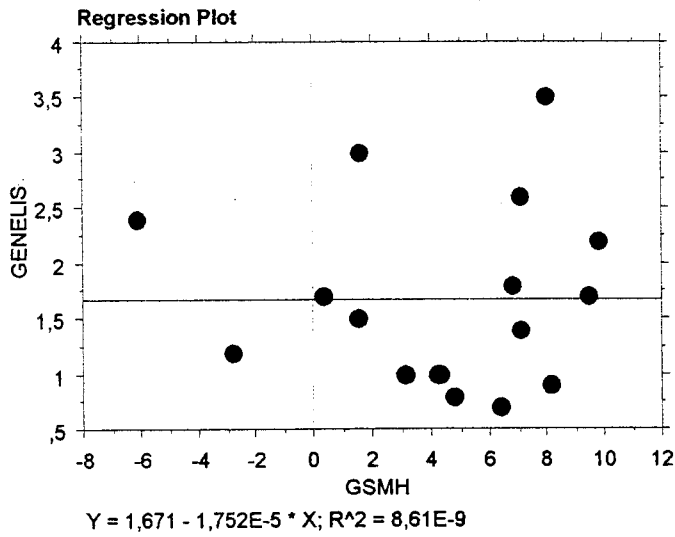
Count	17
Num. Missing	57
R	9,279E-5
R Squared	8,610E-9
Adjusted R Squared	.
RMS Residual	,848

ANOVA Table
GENELIS vs. GSMH

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	9,277E-8	9,277E-8	1,291E-7	,9997
Residual	15	10,775	,718		
Total	16	10,775			

Regression Coefficients
GENELIS vs. GSMH

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	1,671	,295	1,671	5,670	<,0001
GSMH	-1,752E-5	,049	-9,279E-5	-3,594E-4	,9997

Residual Statistics
GENELIS vs. GSMH

# >= 0	8
# < 0	9
SS[e(i) - e(i-1)]	11,060
Durbin-Watson	1,026
Serial Autocorrelation	,436

Regression Summary

SANIS vs. SANAYI

Count	17
Num. Missing	57
R	,451
R Squared	,204
Adjusted R Squared	,151
RMS Residual	2,812

ANOVA Table

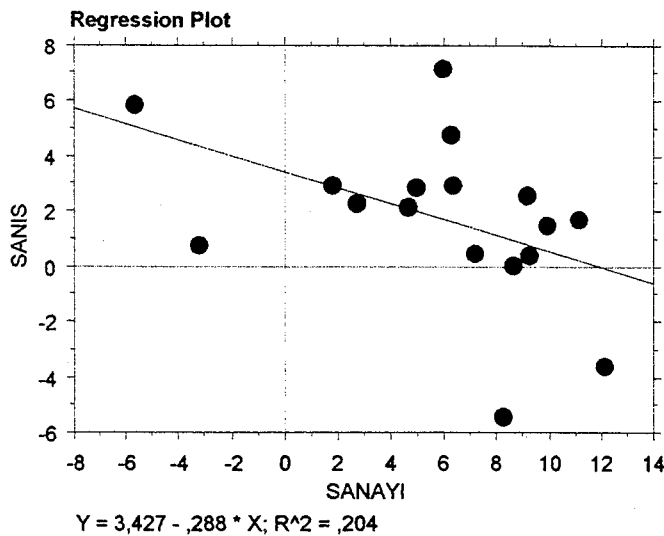
SANIS vs. SANAYI

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	30,352	30,352	3,839	,0689
Residual	15	118,606	7,907		
Total	16	148,958			

Regression Coefficients

SANIS vs. SANAYI

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	3,427	1,093	3,427	3,137	,0068
SANAYI	-,288	,147	-,451	-1,959	,0689

Residual Statistics

SANIS vs. SANAYI

# >= 0	10
# < 0	7
SS[e(i) - e(i-1)]	280,316
Durbin-Watson	2,363
Serial Autocorrelation	-,239

Regression Summary

TARIS vs. TARIM

Count	17
Num. Missing	57
R	,362
R Squared	,131
Adjusted R Squared	,073
RMS Residual	3,187

ANOVA Table

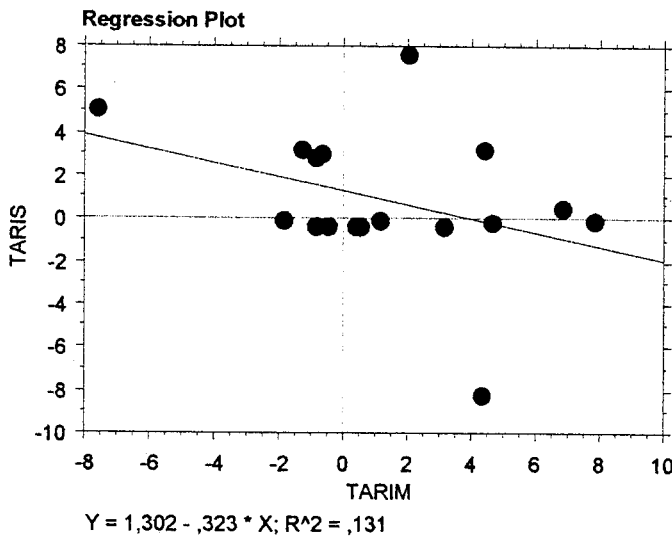
TARIS vs. TARIM

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	23,019	23,019	2,267	,1530
Residual	15	152,334	10,156		
Total	16	175,353			

Regression Coefficients

TARIS vs. TARIM

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	1,302	,818	1,302	1,592	,1323
TARIM	-,323	,215	-,362	-1,506	,1530

Residual Statistics

TARIS vs. TARIM

# >= 0	8
# < 0	9
SS[e(i) - e(i-1)]	238,979
Durbin-Watson	1,569
Serial Autocorrelation	,176

Regression Summary

HIZIS vs. HIZMET

Count	17
Num. Missing	57
R	,376
R Squared	,141
Adjusted R Squared	,084
RMS Residual	1,948

ANOVA Table

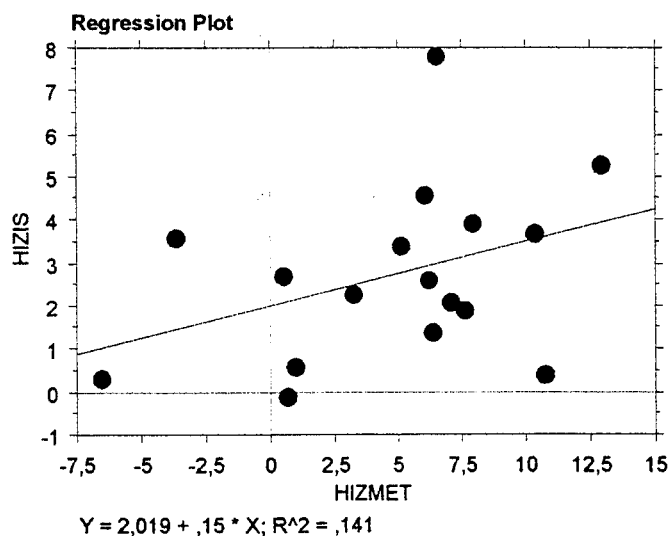
HIZIS vs. HIZMET

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	9,360	9,360	2,468	,1371
Residual	15	56,899	3,793		
Total	16	66,259			

Regression Coefficients

HIZIS vs. HIZMET

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	2,019	,657	2,019	3,073	,0077
HIZMET	,150	,095	,376	1,571	,1371

Residual Statistics

HIZIS vs. HIZMET

# >= 0	8
# < 0	9
SS[e(i) - e(i-1)]	145,074
Durbin-Watson	2,550
Serial Autocorrelation	-,329

Regression Summary
SANIS vs. GSMH

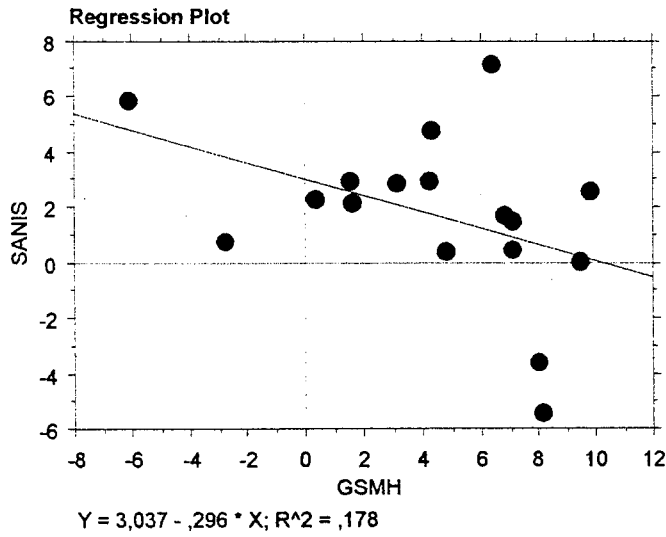
Count	17
Num. Missing	57
R	,422
R Squared	,178
Adjusted R Squared	,123
RMS Residual	2,857

ANOVA Table
SANIS vs. GSMH

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	26,487	26,487	3,244	,0918
Residual	15	122,471	8,165		
Total	16	148,958			

Regression Coefficients
SANIS vs. GSMH

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	3,037	,993	3,037	3,057	,0080
GSMH	-,296	,164	-,422	-1,801	,0918

Residual Statistics
SANIS vs. GSMH

# >= 0	9
# < 0	8
SS[e(i) - e(i-1)]	312,601
Durbin-Watson	2,552
Serial Autocorrelation	-,315

Regression Summary

TARIM vs. GSMH

Count	17
Num. Missing	57
R	,272
R Squared	,074
Adjusted R Squared	,012
RMS Residual	3,688

ANOVA Table

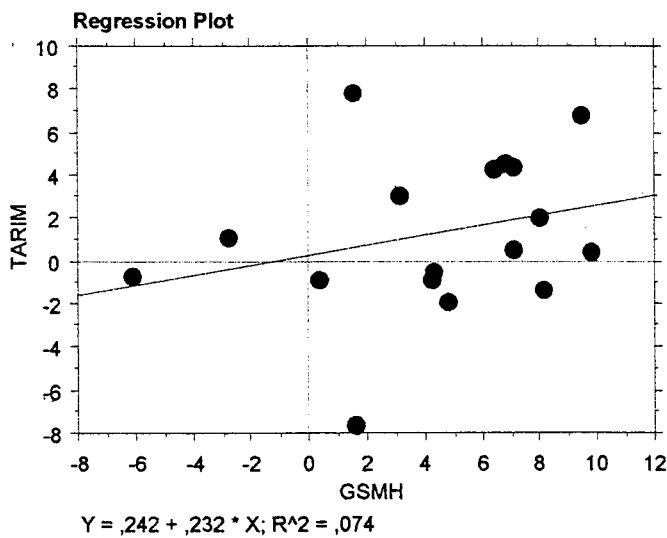
TARIM vs. GSMH

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	16,282	16,282	1,197	,2912
Residual	15	204,020	13,601		
Total	16	220,302			

Regression Coefficients

TARIM vs. GSMH

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	,242	1,282	,242	,189	,8528
GSMH	,232	,212	,272	1,094	,2912

Residual Statistics

TARIM vs. GSMH

# >= 0	8
# < 0	9
SS[e(i) - e(i-1)]	702,108
Durbin-Watson	3,441
Serial Autocorrelation	-,742

Regression Summary

HIZIS vs. GSMH

Count	17
Num. Missing	57
R	,412
R Squared	,170
Adjusted R Squared	,115
RMS Residual	1,915

ANOVA Table

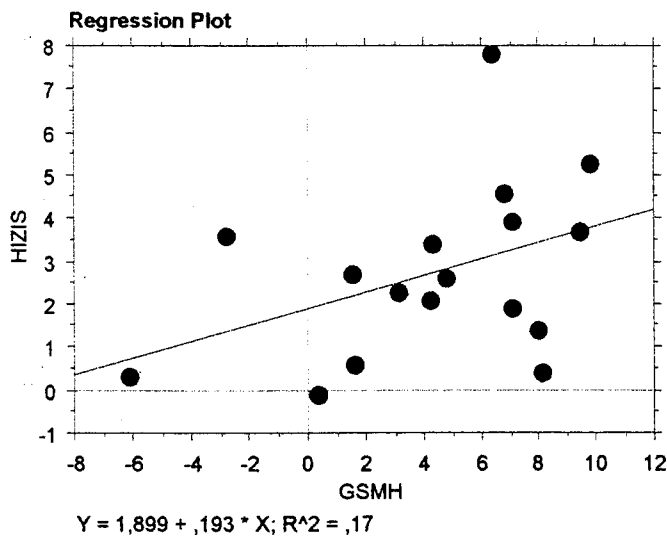
HIZIS vs. GSMH

	DF	Sum of Squares	Mean Square	F-Value	P-Value
Regression	1	11,267	11,267	3,073	,1000
Residual	15	54,992	3,666		
Total	16	66,259			

Regression Coefficients

HIZIS vs. GSMH

	Coefficient	Std. Error	Std. Coeff.	t-Value	P-Value
Intercept	1,899	,666	1,899	2,853	,0121
GSMH	,193	,110	,412	1,753	,1000

Residual Statistics

HIZIS vs. GSMH

# >= 0	7
# < 0	10
SS[e(i) - e(i-1)]	135,508
Durbin-Watson	2,464
Serial Autocorrelation	-,295

1980-1996 DÖNEMİ

- GENELİS	= 1.671 + (-1.752E-5)GSMH	r2 = 8.610E-9
	(0.295) (0.049)	F = 1.291E-7
- SANİS	= 3.427 + (-0.288)SANAYI	r2 = 0.204
	(1.093) (0.147)	F = 3.839
- TARİS	= 1.302 + (-0.323)TARIM	r2 = 0.131
	(0.818) (0.215)	F = 2.267
- HİZİS	= 2.019 + 0.150HİZMET	r2 = 0.141
	(0.657) (0.095)	F = 2.468
- SANAİS	= 3.037 + (-0.296)GSMH	r2 = 0.178
	(0.993) (0.164)	F = 3.244
- TARİS	= 0.242 + 0.232GSMH	r2 = 0.074
	(1.282) (0.212)	F = 1.197
- HİZİS	= 1.899 + 0.193GSMH	r2 = 0.170
	(0.666) (0.110)	F = 3.073

1980-1996 dönemi verilerinde GSMH büyüme oranlarındaki artışlar ve sektörel büyüme oranındaki artışlar, genel ve sektörel istihdam artışlarıyla uyumlu değildir.

1960-1996 dönemi değerlendirildiğinde ise; sadece hizmet sektöründeki istihdam da olumlu bir gelişme olmuştur. Bu nedeni de; Türkiye' de uzun dönemdeki büyüme sürecinde hizmet sektörünün diğer sektörlerle oranla ekonomideki payının artmasıdır. Daha öncede bu çalışmada belirtildiği gibi, hizmet sektörünün diğer sektörlerle oranla bu uyumsuz hızlı artış ekonomik büyüme açısından çok olumlu sonuçlar vermemiştir.

SONUÇ

Son dönemlerdeki ekonomik modellerde en çok gündeme gelen amaçlar büyüme ve istihdamdır. Bu iki amaç normal süreçte birbirlerini tamamlarlar. Fakat, azgelişmiş ülkelerde bu iki amaç birbirini tamamlamaktan uzaktır. Yani, büyüme ve istihdam oranlarındaki artışlar birbiriyle uyumlu değildir. Bu uyumsuzluğun nedenleri çok farklı temellere dayandırılabilir. Bu nedenler bu çalışmanın sınırları içerisinde değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkar: Azgelişmiş ülkelerin nüfus artışı gibi geleneksel yapılarından kaynaklanana nedenler, çağdaş büyüme teorilerinde istihdama fazla yer verilmemesinden kaynaklanan nedenler ve büyümenin itici güçlerinden biri olan teknoloji gibi faktörlerin uyumsuz kullanılmasından kaynaklanan nedenlerdir.

Azgelişmiş ülkelerde nüfus artışı, istihdam oranlarını olumsuz etkilemektedir. Nüfus artışı, işgücü arzının temelini oluşturmaktadır. İşgücü arzındaki artışlar işgücü talebiyle karşılanmaz ise, bu dengesizlikten istihdam oranı olumsuz etkilenir. Söz konusu ülkelerde, düşük istihdam yapısal bir sorundur. Bunun nedeni de; diğer üretim faktörlerinin, istihdamla uyumlu bir biçimde artmamasıdır. Ayrıca, azgelişmiş ülkelerde üretim ile istihdam arasında olumsuz bir etkileşim vardır. Bu olumsuzluk azgelişmiş ülkelerin ihracat artışı sağlamak amacıyla, daha fazla üretimin daha düşük maliyetle gerçekleştirmek zorunda olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu anlayış doğrultusunda; üretim artışları, istihdam artışlarıyla değil, gelişmişlik açısından daha olumlu sonuçlar veren teknolojik ilerleme ve verimlilik artışlarıyla sağlanmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde teknolojik gelişmelerin büyümeyi olumlu yönde etkilediği konusunda tüm iktisatçılar hemfikir iken, istihdam artışları konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Teknoloji ve istihdam ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların bir kısmı, azgelişmiş ülkelerde teknolojinin istihdam üzerinde olumsuz etkisi olduğundan söz ederken, son dönemde yapılan pek çok çalışma da teknolojinin istihdam üzerindeki olumsuz etkisinin ilk dönemde olduğunu,

daha sonraki dönemlerde ise üretim artışlarıyla birlikte istihdamın olumlu yönde etkilendiği belirtilmiştir.

Türkiye’de uygulanan büyüme ve istihdam politikaları incelendiğinde az gelişmiş ülke özelliklerinin taşındığı görülür. Bilindiği üzere Türkiye’de 1980 sonrası dışa açık büyüme modeli benimsenmiştir. 1980 sonrası alınan önlemlerle büyüme genelde olumlu ancak istikrarsız bir seyir izlemiştir. Buna karşın, istihdamda amaçlanan hedeflere ulaşamamıştır. Yıllar itibariyle GSYİH’ye bakıldığında, Türkiye, OECD ülkeleri itibariyle en yüksek büyüme hızlarına ulaşmasına rağmen, bu gelişme, istihdam artışı üzerinde aynı oranda etki yaratmamıştır. Bu olumsuzlukta uygulanan iktisat politikaları ile kurumların niteliğinin önemli etkileri olmuştur. Türkiye’de eğitime ve Ar-Ge çalışmalarına ayrılan kaynakların yetersizliği istihdamın olumsuz bir seyir izlemesinin temelinde yatan nedendir. Türkiye’de beşeri kaynakları uygulamaya yönelik ciddi programlar geliştirilememiştir. Ayrıca, eğitimdeki yetersizlik, işgücünün niteliğini de olumsuz yönde etkilemiştir. Nitekim, bir çok araştırma az gelişmiş ülkelerde çalışabilir nüfusun ortalama eğitim süresi ile büyüme oranları arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak; yüksek büyüme oranlarının her zaman iyi bir büyüme anlamına gelmediği ülkemiz örneğinde de görülmektedir. Nicelik ve niteliğin aynı oranda gitmesi büyümenin sağlıklı bir seyir izlemesi için gerekli bir koşuldur. Bu nedenden dolayı; iyi bir büyüme gerçekleştirmiş bir ülke, bu büyümeyi beşeri gelişmeye dönüştürebilmelidir.

Çağımız özgür birey ve bilgi toplumuna doğru hızla yol almaktadır. Yeni büyüme teorilerinin de doğrulamaya çalıştığı gerçek budur. Sürekli olarak teknoloji ve yeni bilgi yaratan bilgi toplumu için, fiziksel sermayenin miktarından öte, beşeri sermayenin niteliği önemlidir. Bu da sanayi toplumunda sermaye- işgücü ayrımının ortadan kalkacağını, nitelikli işgücünün temel sermaye haline geleceğini ifade etmektedir. Bilgi toplumuna uyum sağlamayan bir ülke, hem yeni teknoloji üretmede yetersiz kalacak, hem de gelişmiş teknikleri kullanmakta zorlanacaktır. Ayrıca, teknolojik gelişmeler eğitimsiz işgücü talebini azaltarak, işsizlik sayısını daha da arttıracaktır. Sonuç olarak; istihdam yaratan bir büyümeye muhtaç bir ekonomi olarak Türkiye Ekonomisinin önünde tek seçenek, eğitimli ve sağlıklı bireylere sahip olmaktır. Bu da artan ekonomik büyüme gelirlerinden, istihdama ayrılan payla orantılıdır.

Konuya sayısal verilere dayandırılarak kesinlik kazandırılmak istendiğinde, bu çalışmada da görüldüğü gibi Türkiye’ de büyüme oranlarıyla, istihdam oranları arasında bir uyum söz konusu değildir. Buna ilaveten; sektörel gelişim ile sektörel istihdam arasında da bir uyum yoktur.

KAYNAKÇA

ALGAN Neşe. "Türkiye' de İstihdamın Yapısal Analizi", **İstihdam Dergisi**, Sayı: 17, Nisan-Haziran 1995

ALKİN Erdoğan. **İktisat**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1992

BİÇERLİ Kemal. **Sendikaların Ekonomik Analizi ve İşgücü Gelirleri Üzerindeki Etki**, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Yayınları, No:707/99, Eskişehir, 1992

BULUTAY Tuncer. **İktisadi Büyüme Modelleri Üzerine Açıklamalar ve Eleştiriler**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972

BÜYÜKERŞEN Yılmaz. **İktisadi Büyüme ve Azgelişmiş Ülkeler**, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları, Eskişehir, 1971

DÜZENLİ Nazım. "İstihdam Sorunu ve Sanayide Eğitilmiş İşgücü İhtiyacı", **İşveren dergisi**, Cilt: XXXIII, Sayı: 4, Ocak 1995

ERALP Atilla. "İstikrar, Yabancı Sermaye ve Gerçekleşmeyen Beklentiler", **İktisat Dergisi**, Sayı: 243, Şubat 1985

ERDOĞAN Engin. **24 Ocak Ekonomik İstikrar Tedbirleri Türkiye' nin İhracatında Meydana Getirdiği Yapısal Değişim**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1988

GÖRGENS Egos. "İstihdam ve Büyümenin Bedeli Olarak mı Enflasyon?", **Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Çev: Mecit Eş, Cilt: 2, No: 1-2, Yayın No: 51, Eskişehir, 1984

GÜLLAP Talat. **İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, No: 763, Erzurum, 1994

HABAKKUK John. **Nüfus ve İktisadi Kalkınma**, çev: Selim İlkin, Servet Matbaası, İstanbul, 1958

HAN Ergül. **Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, 1994

HİÇ Mükerrrem. **Bozulan Ekonomi Nasıl Düzeltilir**, Menteş Kitabevi, İstanbul, 1989

IŞIK Yusuf. **Teknoloji, İstihdam İlişkisi**, DPT, Nisan 1998

KAFAOĞLU Başer, **24 Ocak Uygulamaları ve Bazı Gerçekler**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1994

KARLUK Rıdvan. "Dünya Nüfusundaki Artış Eğilimi Karşısında Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınma Sorunları ve Türkiye' de Durum", **Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi**, Cilt: XII, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1976

KARLUK Rıdvan. **Türkiye Ekonomisi**, Zeta Yayıncılık, İstanbul, 1994

KAYA Ayten. "Kalkınmada Teknoloji Geliştirmenin Önemi ve Türkiye' de Ar-Ge Politikası" **Eskişehir Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: XIII, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1997

KAYNAK Muhteşem. **Yeni Sanayileşen Ülkelerde ve Türkiye' de İhracat, Sanayileşme ve Teknoloji**, TMMOB Makine Mühendisleri Odası 1989, Sanayi Kongre Bildirisi (I), MMO Yayınları No: 134/1, 1989

KAYNAK Muhteşem. "Teknoloji ve Sanayileşme Yarışında Yeni Sanayileşen Ülkeler ve Türkiye", **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara, 1993,

KAZGAN Gülten. **Ekonomide Dış Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Matbaası, İstanbul, 1988

KEPENEK Yakup. **100 Soruda Gelişimi, Sorunları ve Özelleştirmesiyle KİT' ler**, Gerçek Yayınevi, 100 Soruda Dizisi:57, İstanbul,1990

KEPENEK Yakup, YENTÜRK Nurhan. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul,1994

KILIÇBAY Ahmet. "Arz Yönü Ekonomisi", **İktisat Dergisi**, Aralık, 1994

KONUKMAN Aziz. "Yeni Liberalizmin Arayışları Ne Kadar Yeni?", **İktisat Dergisi**, Eylül 1994

KUTAL Gülten. **Avrupa Ülkelerinde Genç İşsizlik Sorunu ve Uygulanan Başlıca İstihdam Politikaları**, Ankara, 1991

MIZRAK Yıldırım. "Yeni Büyüme Teorileri Çerçevesinde İktisadi Büyüme", **İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 141, Ankara, Aralık 1997

NAVARETTE Alfredo, NAVARETTE Ifigenia. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Düşük İstihdam", **Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi**, Çev: Rıdvan Karluk, Cilt: 10, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1974

ÖNCEL Türkan. **Ekonomik Kalkınmada Dış Ticaret Politikası Alternatifler ve Türkiye' de İhracatı Teşvik Önlemleri**, Maliye Araştırma Konferansları, Gür-Ay Matbaası, Seri:28, Sene:1981/1982, İstanbul,1982

ÖZEN Suat. "Makro Ekonomik Politikalar ve İstihdam", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Matbaası, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara, 1994

NURCAN Özkaplan. "Yeni Teknoloji Sendikalaşmanın Sonu mu?", **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 12, Ankara, 1994

PARASIZ İlker. **Para Politikası**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1991

PARASIZ İlker. **Kriz Ekonomisi, 5 Nisan 1994 Kararları**, Ezgi Kitabevi Matbaası, Bursa, 1995

PERRİN Jacques. **Teknoloji Transferi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996

SCHUMACHER Dieter. "Gelişmekte Olan Ülkelerde Üretim İle İstihdam Arasındaki Çelişki", **Eskişehir İ.T.İ.A. Dergisi**, Çev: Ergül Han, Cilt: XVII, Sayı: 1-2, Eskişehir, 1981

ŞAHİN Hüseyin. **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994

TANYERİ İbrahim. "Türkiye' de Nüfus Artışı ve İstihdam Sorunları", **İstihdam Dergisi**, Sayı: 17, Haziran 1995

URAS Güngör. **Ekonomide Özal'lı Yıllar 1980-1990**, Afa Yayınları: 248, Özener Matbaası, İstanbul, 1993

ÜLGENER Sabri. **Milli Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Servet Matbaası, İstanbul, 1962

YILDIRIM Kemal. **Talep Yönlü Makroekonomik Politikaları Etkinliği (1980-1990 Türkiye Örneği)**, Anadolu Üniversitesi Yayınevi, Eskişehir, 1992

YILMAZ Servet. "Türkiye' de İşsizlik ve İstihdam Semineri", **İstihdam Dergisi**, 1998

YILMAZ Şiir. "Teknoloji Seçimi ve İstihdam", **Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 10, Ankara, 1993

YILMAZ Şiir, "Liberilasyon, İstihdam ve Rant Ekonomisi Üzerine Deneme", **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Matbaası, Cilt: 7, Sayı: 20, Ankara, 1996

Türkiye Ekonomisi: İstatistik ve Yorumlar, DİE, 1984, 1995, 1997 Temmuz Yıllıkları

Ekonomik İstikrar Tedbirleri, DPT, 2. Yayın, No: 1749, Ankara, 1981

Ekonomik Ve Sosyal Göstergeler, DPT, 1997

Gelişme Sürecinde Sektörel Yapıda Değişmeler, DPT, Nisan 1998

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planının Özeti, DPT, Ankara, Mart 1995

"İşsizlik Sorunu ve Alınabilecek Tedbirler", **İşveren Dergisi**, Sayı: 4, Ocak 1995

"İstihdam Zirvesi", **İşveren Dergisi**, Sayı: 2, Ankara, Kasım 1997

Sorunlar ve Görüşler İnceleme Yayınları 6, TİSK, Ankara, 1993

4-9 Aralık 1989 İçinde, MMO, Yayın No: 134/1, 1989